

Tallinna Ülikool
Sotsiaaltöö Instituut

Kerli Kuusk

**KÜBERKIUSAMINE JA SELLEGA SEOTUD KARAKTERISTIKUD
TALLINNA KOOLIDE 7.-9. KLASSIDE ÕPILASTE SEAS**

Magistritöö

Juhendaja: Karmen Lai, MSW

Tallinn 2010

RESÜMEE

Kerli Kuusk. Küberkiusamine ja sellega seotud karakteristikud Tallinna koolide 7.-9. klasside õpilaste seas. Magistritöö 2010, 84 lk, 66 kastutatud kirjanduse allikat, 6 joonist, 3 tabelit, 4 lisa.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli ülevaate saamine 7 Tallinna kooli 7.-9. klasside õpilaste osalemisest küberkiusamiskäitumises ning selgitada välja sellega seotud karakteristikud. Töö eesmärgist lähtuvalt oli püstitatud järgnevad uurimisülesanded:

- uurida küberkiusamiskäitumise levikut õpilaste seas eelmisel õppeaastal;
- selgitada välja kiusaja ja kiusatava karakteristikud;
- saada ülevaade toimetulekustrateegiatest kiusamisega hakkamasaamisel;
- selgitada välja kooli ja vanemate poolset õpet ohutumast interneti kasutamisest;
- saada ülevaade õpilaste hoiakutest seoses küberkiusamise ning käitumisega internetis;
- selgitada välja õpilaste ettepanekud koolile, lapsevanematele ja kaaslastele küberkiusamise vähendamiseks.

Töö objektiks on õpilaste kogemused, arvamused ja hinnangud seoses küberkiusamisega. Töö koosneb kahest osast – teemakohase kirjanduse ning uurimistulemuste analüüsist. Töö teoreetiline osa annab ülevaate küberkiusamise olemusest, selle seletustest lähtuvalt sotsiaalse õppimise teooria ja internetikeskkonna eripäradest, ennetamisest ja sekkumisest ning maailmas ja Eestis läbiviidud uuringute tulemustest. Töö empiiriline aine on kogutud 2009. aasta aprillis ja mais, kui anketeeriti 410 Tallinna seitsme kooli 7., 8. ja 9. klasside õpilast.

Empiirilise materjali analüüsist selgub, et 2008/2009 õppeaastal oli uuringus osalenud õpilaste seas teisi küberkiusanud 24,9% (n=102) õpilastest ja küberkiusatavaks oli olnud 30,2% (n=121) vastanud õpilastest.

Enamuse õpilaste hinnangul on küberkiusamine probleem ja seda on internetis palju. Ligi neljandik kiusatavatest ei teadnud küberkiusaja isikut. Pooltele tegi kiusamine nalja ja jättis ükskõikseks, kuid viiendik kiusatavatest tundis viha, masendust ja kurbust. Antud uurimuses osalenud õpilased kasutasid küberkiusamisele reageerimisel kõige enam blokeerimist, sõbrale rääkimist ja vastu kiusamist. Ligi kolmandik (38,3%) õpilastest ei ole turvalisemat interneti kasutamise õpetust koolides kunagi saanud. 18% küberkiusatavatest ei rääkinud kiusamisjuhtumist mitte kellelegi. Kõige enam teavitati küberkiusamisest sõpru. Pooltele lastele poldud interneti turvalisuse teavet antud. 14% uuringus osalenud õpilaste vanemad ei ole ka kunagi huvi tundnud oma lapse tegemiste vastu internetis. Õpilaste hinnangul peaks küberkiusamise vähendamiseks olema koolis enam interneti turvalisuse alaseid tunde, mis peaksid alguse saama juba nooremates klassides.

Võtmesõnad: internet, arvuti, küberkiusamine, õpilased, toimetulekustrateegiad

ABSTRACT

Kerli Kuusk. Cyber-bullying and related characteristics among 7.-9. grades pupils in Tallinn schools. Master's work 2010, 84 pages, 66 used literature sources, 6 drawings, 3 tables, 4 adds.

The aim of this Master's work is to obtain an overview about pupils participation in cyber-bullying in 7 Tallinn schools and to find out characteristics related to that. Considering the nature of the job the following research tasks were defined:

- to research spread of the cyber-bullying among students last school-year;
- to find out characteristics of the bullies and the victims of the bullying;
- to get an overview about coping strategies used dealing with bullying;
- to find out schools and teachers training about safer internet using;
- to get an overview about students attitudes connected with cyber-bullying and behavior in internet;
- to find out students proposals to school, parents and schoolfellows to minimize cyber-bullying.

The object of the work is students' experiences, opinions and ratings about cyber-bullying. The work consists of two parts – thematic literature and research analysis.

Theoretical part of the work gives an overview about the nature of the cyber-bullying, on this basis social learning theory and internet environment features, prevention and intervention and research conducted in Estonia and in the world. Work's empirical subject matter is collected in April and May 2009, when 410 students from 7th, 8th and 9th grade in Tallinn schools were interviewed.

The analysis of the empirical material shows that among the students who participated in research in school year 2008/2009 24,9% (n=102) have cyber-bullied someone and 30,2% (n=121) have been victims of the cyber-bullying.

Majority of the students think that cyber-bullying is a problem and it is widespread. Almost quarter of the bullying victims do not know the person of the bullier. Almost half of the students were disinterested and thought that bullying is funny, but fifth of the students felt anger, depression and sadness. Students who participated in this survey mainly used blocking, telling a friend and contra bullying in dealing with bullying. Almost third (38,3%) of the students have never received instructions about safer internet in school. 18% of the victims of the cyber-bullying never told anyone. Most students told their friends about cyber-bullying. Half of the children never received information about the safer internet. 14% of the children's parents, who participated in this survey, have never been interested about their child's actions in internet. Students think, that to minimize cyber-bullying, there should be more lessons in school about safer internet, what should start already in younger classes.

Key words: Internet, Computer, Cyberbullying, Students, Responding and Preventing

SISUKORD

JOONISTE JA TABELITE LOETELU	6
1 SISSEJUHATUS	7
2 TEEMA TEOREETILINE VIITERAAMISTIK.....	11
2.1 Kiusamise defineerimine	11
2.2 Kiusamise liigid	12
2.3 Küberkiusamise defineerimine	13
2.4 Küberkiusamiskäitumise sotsiaalsed ja psühholoogilised seletused	14
2.5 Küberkiusamise tagajärjed.....	22
2.6 Toimetulekustrateegiad.....	23
2.7 Küberkiusamise ennetamine ja sekkumine.....	26
3 KÜBERKIUSAMISALASED UURINGUD MAAILMAS JA EESTIS	31
3.1 Küberkiusamise levik ja selles osalejad.....	31
3.2 Küberkiusamise vahendid.....	33
3.3 Küberkiusamise liigid.....	35
4 UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA	37
4.1 Uurimismeetod- ja aineistik.....	38
4.2 Valim	39
4.3 Andmeanalüüs	39
4.4 Eetika	40
5 ANDMEANALÜÜS.....	41
5.1 Valimi üldiseloomustus	41
5.2 Interneti/arvuti kasutamine	41
5.3 Küberkiusamises osalemine.....	43
5.4 Küberkiusaja isik küberkiusatava hinnangul	47
5.5 Küberkiusamisest teavitamine	50
5.6 Küberkiusamise põhjused.....	51
5.7 Küberkiusamise pealtnägijad.....	52
5.8 Sõbrad ja küberkiusamine.....	53

5.9	Lapsevanemad ja küberkiusamine	53
5.10	Kool ja küberkiusamine	55
5.11	Hoiakud seoses küberkiusamisega.....	56
5.12	Õpilaste ettepanekud	58
5.13	Arutelu	60
6	KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED.....	68
7	KASUTATUD KIRJANDUS.....	72
LISA 1	.....	77
LISA 2	.....	82
LISA 3	.....	83
LISA 4	.....	84

JOONISTE JA TABELITE LOETELU

Joonis 1 Peamised tegevused internetis (%)	42
Joonis 2 Kiusamiskäitumises osalejad (%)	44
Joonis 3 Küberkiusaja isik kiusatava hinnangul (%)	47
Joonis 4 Küberkiusamise tagajärjed (%)	49
Joonis 5 Küberkiusamise põhjused (%).....	51
Joonis 6 Turvalisema interneti kasutamise õpetus koolis (%).....	55
Tabel 1 Küberkiusamise väljendumine (kiusatavad) (n,%)......	46
Tabel 2 Küberkiusamise väljendumine (kiusajad) (n,%)......	48
Tabel 3 Küberkiusamisega seotud hoiakud (n,%)......	57

1 SISSEJUHATUS

Lastekaitsetöös on uued väljakutsed. Järjest enam lapsi veedab mitmeid tunde päevas internetis. Internet on saanud õpilaste elu lahutamatuks osaks: kui 2001.-2002. aastal kasutas internetti juba 91% eesti õppekeelega linnakoolide 6.-12. klassi õpilastest, siis alates 2005. aastast võib selle vanuserühma puhul rääkida üldisest veebikasutusest (Lauristin 2009, 117). Internetikeskkond pakub noortele palju häid võimalusi info hankimisel, suhtlemisel ja meelelahutuses, kuid selle keskkonna häid võimalusi võib ära kasutada ka halbadel eesmärkidel, näiteks küberkiusamiseks (Hasebrink et al. 2008, 24-25), mille tagajärjed võivad noorte jaoks olla traagilised.

Töö autor uuris oma seminaritöös õpilastevahelist koolikiusamist, kuid tänasel päeval toimub kiusamine uuel territooriumil – elektrooniliste kommunikatsioonivahendite vahendusel virtuaalkeskkonnas, mida nimetatakse küberkiusamiseks (Li 2007; Hinduja, Patchin 2008). Küberkiusamine on suhteliselt uus fenomen, mille uurimist alustati alles 1999. aastal USA-s (Hanewald 2008), kuid millest tänaseks päevaks on saanud märkmisväärne probleem. Kümne aasta jooksul läbiviidud uuringutest mitmel pool maailmas selgub, et küberkiusamist on aasta aastalt aina rohkem (Hinduja, Patchin 2009, 49).

Mõnel juhul nähakse küberkiusamist vähem ohtlikumana reaalses keskkonnas toimuvast koolikiusamisest, kuna sellega ei kaasne füüsilist vägivalda. Samas võib küberkiusamine olla isegi ohtlikum, sest informatsiooni- ja kommunikatsioonivahendeid kasutades võivad kiusajad jääda ohvrile anonüümseks, kiusamine võib toimuda kogu aeg ja igal pool, kus neid vahendeid kasutatakse, auditoorium võib olla väga lai ning ühe klahvivajutusega võib näiteks laim jõuda väga paljude inimesteni üle terve maailma (Li 2004).

Töö autor on Lastekaitse Liidu Peremeedia projekti raames turvalisema interneti kasutamise teemavaldkonnaga tegeledes kokkupuutunud noortega, kes on küberkiusamise ohvriks langenud ja kellel puudub teadmine, kuidas sellega toime tulla. Pöördumisega on nad abi saamiseks olulise sammu astunud, kuid samas paljud noored ei teavita küberkiusamisest

kedagi (Patchin, Hinduja 2006). Kuna interneti privaatesemates suhtluskanalites toimuvast kolmandatel isikutel ülevaade puudub, siis on oht, et kiusatavad jäävad oma murega üksi. Seetõttu on probleemi ulatuse määramiseks tähtis noortelt uurida, millised on nende küberkiusamiskäitumisega seotud kogemused, et teisi õpilasi ning laiemat üldsust sellest probleemist teavitada ning vastavad ennetus- ja sekkumisstrateegiad välja töötada.

Eestis on küberkiusamist uuritud üksikudel kordadel väikeste valimite kaudu koolitööde raames, mille tulemustest on selgunud, et küberkiusataavaid on olnud erinevates Eesti koolides kuni umbes kolmandik vastanuist (Naruskov 2009). Eelnevad uurimused on küberkiusamist uurinud vahendite, liikide ja kiusamisest teavitamise seisukohalt, kuid küberkiusamise paremaks mõistmiseks ning ennetamisstrateegiate väljatöötamiseks on vaja lisaks eelnevate võrdlusandmete kogumisele teada ka kiusamise põhjuseid ja tagajärgi, turvalisema interneti kasutamise õpetuse saamist nii vanemate kui ka kooli poolt, küberkiusamisega seotud hoiakuid ja ettepanekuid sellest, kuidas küberkiusamist vähendada. Eelnev on põhjenduseks käesoleva uuringu läbi viimiseks.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on ülevaate saamine 7 Tallinna kooli 7.-9. klasside õpilaste osalemisest küberkiusamiskäitumises ning selgitada välja sellega seotud karakteristikud. Töö eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgnevad uurimisülesanded:

- uurida küberkiusamiskäitumise levikut õpilaste seas eelmisel õppeaastal;
- selgitada välja kiusaja ja kiusatava karakteristikud;
- saada ülevaade toimetulekustrateegiatest kiusamisega hakkamasaamisel;
- selgitada välja kooli ja vanemate poolset õpet ohutumast interneti kasutamisest;
- saada ülevaade õpilaste hoiakutest seoses küberkiusamise ning käitumisega internetis;
- selgitada välja õpilaste ettepanekud koolile, lapsevanematele ja kaaslastele küberkiusamise vähendamiseks.

Töö objektiks on õpilaste kogemused, arvamused ja hinnangud seoses küberkiusamisega. Töös on püstitatud järgmised hüpoteesid: (1) Kiusamisvastast tegevuskava omavad ja selle raames teavitustööd tegevate koolide õpilaste seas on statistiliselt oluliselt vähem nii küberkiusataavaid kui küberkiusajaid võrreldes seda mitte omavate koolide õpilastega, (2) Tüdrukutest küberkiusataavad teavitavad kiusamisest rohkem kui poistest küberkiusataavad,

(3) Eelmisel õppeaastal küberkiusanud õpilased omavad enam küberkiusamist toetavaid hoiakuid (internetis ei tule olla viisakas, küberkiusamine ei tee kiusatavale kahju, internetis ei tule vastutada oma tegude eest) kui eelmisel aastal mitte küberkiusanud õpilased.

Töö koosneb kahest osast – teemakohase kirjanduse ning uurimistulemuste analüüsist. Töö teoreetiline osa annab ülevaate küberkiusamise olemusest, selle seletustest lähtuvalt sotsiaalse õppimise teooria ja internetikeskkonna eripäradest, ennetamisest ja sekkumisest ning maailmas ja Eestis läbiviidud uuringute tulemustest. Töö empiiriline aine on kogutud 2009. aasta aprillis ja mais: anketeeriti Tallinna Kristiine Gümnaasiumi, Tallinna Jakob Westholmi Gümnaasiumi, Tallinna Järveotsa Gümnaasiumi, Tallinna Liivalaia Gümnaasiumi, Tallinna Mustamäe 37. Keskkooli, Tallinna Pääsküla Gümnaasiumi ja Tallinna Sikupilli Gümnaasiumi 7., 8. ja 9. klasside õpilasi.

Töös kasutatavad põhimõisted:

Hoiak – Püsiv positiivne või negatiivne, soosiv või ebasoosiv, poolt või vastu tunne objekti suhtes. Hoiak kui hinnangu või tunde reaktsioon objektile; püsiv stereotüüpne valmisolek või eelsoodumus reageerida teatud kindlal viisil (Bachmann, Maruste 2001, 78).

Internet – on keskkond, mis koosneb mitmest erinevast osast: *World Wide Web* (ülemaailmne võrk); elektronpost sidepidamiseks; asünkroonsed foorumid konverentside jaoks, sünkroonsed jututoad, kus võrgus viibijad saavad jututubades reaajas teistega vestelda (Wallace 2002, 17-20).

Kiusamine – on agressiivse käitumise liik, mida iseloomustavad kolm tegurit: (1) ohvri korduv rünnak toimub pika perioodi vältel; (2) tahtlik rünnak ohvri vastu, mis teeb ohvrile kahju kas vaimselt või füüsiliselt ja (3) eksisteerib tasakaalutus võimusuhetes ohvri ja kiusaja vahel (Olweus 1993, vt Olweus 2003, 12 järgi).

Küberkiusamine – on tahtlik ja korduva kahju põhjustamine elektrooniliste vahendite kaudu (Hinduja, Patchin 2009, 5).

Sotsiaalsed oskused – sellised situatsioonispetsiifilised käitumisviisid, mis ennustavad ja/või korreleeruvad oluliste sotsiaalsete väljunditega nagu kaaslaste aktsepteerimine, populaarsus ja autoriteetide, näiteks õpetajate hinnang käitumisele (Gresham, Elliott 1984, vt Saat, 2004 järgi).

Toimetulekustrateegiad – käitumisviisid, mida on kaheksa: (1) probleemile suunatud – tegeletakse probleemiga, mis põhjustas distressi; ja (2) emotsioonidele suunatud – tegeldakse emotsionaalse reaktsiooni reguleerimisega (Hunter, Boyle, Warden 2004, vt Kõiv 2006, 39 järgi).

Töös kasutatavad lühendid:

SMS – *Short Message Service*, MSN – *Microsoft Instant Messenger*.

2 TEEMA TEOREETILINE VIITERAAMISTIK

2.1 Kiusamise defineerimine

Kiusamist on viimase kahekümne aasta jooksul defineeritud mitmeti. Kiusamise definitsioonid, mis lähtuvad mitmete tasanditega seotud suhetest, võib jagada järgnevasse gruppidesse (Randall 2001, vt Kõiv 2006, 13 järgi):

- Definitsioonid, mis käsitlevad kiusamisega seotud motivatsioonilisi faktoreid ja sellise käitumise põhjuseid, märksõnadeks on tahtlikkus põhjustada teistele kahju, personaalne motivatsioon ning võimalus selliseks käitumiseks. Näiteks on kiusamine agressiivne käitumine eesmärgiga tahtlikult põhjustada teisele inimesele füüsilist või psühholoogilist distressi.
- Teine grupp definitsioone on seotud kiusamise käitumusliku kirjeldusega, ega pööra tähelepanu motivatsioonilistele faktoritele. Näiteks kasutatakse kiusamise grupifenomeni kirjeldamiseks (*mobbing*) järgmist definitsiooni: kiusamine on sotsiaalne interaktsioon, kus üht indiviidi ründab üks või mitu teist indiviidi pikema perioodi vältel, mis toob kaasa rünnatava abitu seisundi.
- Kolmas grupp definitsioone taandab kiusamise emotsionaalseks väärkohtlemiseks, eristades seda teistest väärkohtlemise (füüsiline, seksuaalne) liikidest.

Tänapäevases kiusamiskäitumist puudutavas teaduskirjanduses on jõutud konsensusele ning kiusamise defineerimisel tuginetakse kõige enam Dan Olweuse poolt välja toodud kolmele tunnusjoonele (Huybregts, Vettenburg, D'Aes 2003, vt Kõiv 2006, 15 järgi). Nimetatud tunnusjooned on:

- (1) ohvri korduv rünnak toimub pika perioodi vältel;
- (2) tahtlik rünnak ohvri vastu, mis teeb ohvrile kahju kas vaimselt või füüsiliselt;
- (3) eksisteerib tasakaalutus võimusuhetes ohvri ja kiusaja vahel (Olweus 2003, 12). Tasakaalutus võimusuhetes tähendab seda, et ohvril on raske ennast kaitsta või kiusamine sisaldab süstemaatilist jõu/võimu kuritarvitamist (ibid).

Kiusamist iseloomustavad osaliselt ka grupimehhanismid nagu sotsiaalne nakkuslikkus, võimu nõrgendamine, vastutuse hajutamine jne (Gini 2005). Võimu kuritarvitamine kiusaja poolt võib toimuda mis tahes grupis, sest igas inimgrupis eksisteerivad võimusuhted. Kas grupis

kiusamine toimub või mitte, oleneb mitmest faktorist, näiteks potentsiaalse ohvri psühholoogilistest omadustest, kõrvalseisjate potentsiaalsest abist, potentsiaalse ohvri reaktsioonist kiusamisele ja institutsionaalsest raamistikust, mis võib kiusamist soodustada või pärssida (Smith, Morita 1999, vt Kõiv 2006, 19 järgi).

2.2 Kiusamise liigid

Eelnevas peatükis toodi ära, et kiusamine on korduv rünnak ohvrile, mis võib toimuda nii füüsiliselt kui vaimselt. Lisaks nendele kiusamise tüüpidele on uurijad välja toonud ka kaudse kiusamise vormi, mis on seotud inimestevaheliste suhete manipuleerimisega. Järgnevalt selgitatakse erinevaid kiusamise liike täpsemalt.

Kiusamise liigid võib liigitada järgnevalt (Sullivan, Cleary, Sullivan 2004, 5):

1. *Füüsiline kiusamine* on kõige väljapaistvam kiusamise vorm ning esineb siis, kui inimene saab füüsiliselt kannatada kas rusikaga löömise, juustest kiskumise või mõne teise füüsilise rünnaku läbi. Olweus (1993, vt Kõiv 2006 järgi) nimetab suhteliselt avalikke füüsilisi rünnakuid ohvri suhtes otseseks kiusamiseks. Füüsiliseks kiusamiseks nimetatakse ka vara kahjustamist, näiteks riiete katkirebimine, raamatute lõhkumine, isiklike asjade hävitamine (ibid).

2. *Mittefüüsiline kiusamine* (nimetatud ka sotsiaalseks agressiooniks) võib olla verbaalne või mitteverbaalne.

2.1 *Verbaalne kiusamine* on solvav telefonikõne, hirmutamine või vägivallaga ähvardamine, sõimamine, narrimine, seksuaalse alltekstiga solvang, mõnitamine või julmade märkuste tegemine, hüüdnimedega nimetamine, karjumine või süüdistamine (ibid). Teemakohases kirjanduses on verbaalset kiusamist nimetatud ka psühholoogiliseks või vaimseks kiusamiseks (Kõiv 2006, 23). Verbaalne kiusamine võib olla ka küberkiusamine, kui selleks kasutatakse elektroonilisi vahendeid, mis võimaldavad verbaalset eneseväljendust, näiteks mobiiltelefoni.

2.2. *Mitteverbaalne kiusamine*. Mitteverbaalne kiusamine võib olla otsene või kaudne. 2.2.1. *Otsene mitteverbaalne kiusamine* kaasneb verbaalse või füüsilise kiusamisega. Otsese mitteverbaalse kiusamise alla kuuluvad ebaviisakad liigutused ja grimassid, mida sageli ei peetagi kiusamiseks, sest arvatakse, et see on kahjutu. Tegelikult on sellise käitumise

eesmärgiks oma ülemvõimu näitamine ning kiusatava ähvardamine, et teda võidakse igal ajal endi hulgast välja heita (Kõiv 2006, 23).

2.2.2. *Kaudne kiusamine* on manipuleeriv ja sageli salalik. Kaudne mitteverbaalne kiusamine võib olla tahtlik ning sageli süstemaatiline ignoreerimine, mittekaasamine ja tõrjumine, õelate kirjade (sageli anonüümsete) saatmine ja teiste õpilaste vaenule õhutamine (ibid). Kaudset kiusamist on nimetatud ka suhetega seotud kiusamiskäitumiseks, mis kirjeldab manipuleerimist suhete või sõprussuhetega, eesmärgiga valmistada valu teisele inimesele, näiteks eakaaslaste grupp ignoreerib teatud indiviidi. Kaudne kiusamine on seotud teiste inimeste sotsiaalse manipuleerimisega, kasutades neid vahenditena kellelegi teisele kahju/haiget tegemiseks (Smith 2000). Björkqvist, Lagerspetz ja Kaukiainen (1992) nimetavad kaudset kiusamist psühholoogiliseks kiusamiseks ja märgivad, et see kujutab endast manipuleerimist indiviidi sotsiaalse staatusega eakaaslaste grupis, muutes viisi, kuidas teised inimesed tajuvad ning tema käitumisele reageerivad (vt Kõiv 2006, 23 järgi). Kaudse kiusamise alla kuulub ka küberkiusamine, kus kiusamine toimub info- ja kommunikatsioonivahendite kaudu, seega on see toimimise keskkonnast sõltuvalt peamiselt kaudse kiusamise liik.

2.3 Küberkiusamise defineerimine

Küberkiusamine on agressiivne, tahtlik tegu, mis on toime pandud indiviidi või grupi poolt ohvri vastu, kes ei saa ennast kergelt kaitsta, kasutades selleks elektroonilist meediumit korduvalt pikema aja jooksul (Smith 2004, vt Shariff 2008, 30 järgi). Kui koolikiusamine või kirjanduses levinud nimetus traditsiooniline kiusamine toimub füüsilises ja reaalses keskkonnas, siis küberkiusamine leiab aset virtuaalmaailmas, kus teisele kahju tegemiseks kasutatakse elektroonilisi vahendeid (Strom, Strom 2005). Seega on küberkiusamine tahtlik ja korduva kahju põhjustamine elektrooniliste vahendite kaudu (Hinduja, Patchin 2009, 5). Küberkiusamise elemendid on: tahtlikkus (*willful*), korduvus (*repeated*), kahju tegemine (*harm*), kommunikatsiooni ja informatsiooni vahendite olemasolu (*electronic devices*) ning tasakaalutuse eksisteerimine võimuhetes ohvri ja kiuaja vahel (Olweus 2003).

Küberkiusamine võib toimuda mobiiltelefoni vahendusel või interneti vahendusel (nt e-post, jututoad, MSN, sotsiaalvõrgustikud, veebilehed jne) kõne, teksti, pildi või video kaudu.

Erialases kirjanduses on kiusamise liikideks toodud sõimamine, ahistamine, kuulujuttude levitamine, privaatsuse rikkumine, saladuste levitamine, ignoreerimine, jälitamine ja kiusamise filmimine ning vastava materjali levitamine (*happy-slapping*) (Willard 2005), mida kirjeldatakse täpsemalt kiusamisalaste uuringute peatükis.

Küberkiusamiskäitumise uurijad on lähtunud küberkiusamise defineerimisel ja selgitamisel otseselt Dan Olweusi (traditsioonilise) kiusamise definitsioonist, kuid samas on küberkiusamise alased uuringud näidanud, et see ei ole päris üks ühele virtuaalses keskkonnas toimuva kiusamise selgitamisel üle võetav (Dooley, Pyzalski, Cross 2009). Esimene erinevus on korduvus, kuna üks tegu, näiteks interneti veebilehele halvustava kommentaari ülesse panemine, võib olla vaadatud, kommenteeritud või edasi saadetud paljude inimeste poolt. See küll tähendab korduvust, kuid mitte tingimata esialgse kiusaja poolt (ibid).

Teiseks on virtuaalses keskkonnas olev võim seotud teiste aspektidega kui seda on koolikiusamisel. Kui traditsioonilisel näost näkku koolikiusamisel on tasakaalutus võimuhetes põhjustatud füüsilistest (õpilase tugevus) või sotsiaalsetest (populaarsus) omadustest, siis veebipõhine (*online*) võim võib olla mitmesugune, näiteks võib see olla seotud arvuti kasutamise asjatundlikkusega piltide, informatsiooni või video käsitlemisel, mida kasutatakse kellelegi kahju tegemiseks (Vandebosch, Mortelmans, Walrave, Cleemput 2006); kellegi kohta personaalse info omamisega; kiusaja anonüümsusega (Suler 1996); potentsiaalse laiaulatusliku publikuga ja teiste teguritega, millel peatutakse pikemalt järgnevas peatükis.

2.4 Küberkiusamiskäitumise sotsiaalsed ja psühholoogilised seletused

Kuna küberkiusamine on suhteliselt uus fenomen, siis pole tänaseks päevaks selle probleemi käsitlemisel uurijate poolset ühest lähenemist välja kujunenud. Küberkiusamiskäitumist võib seletada mitmeti. Küberkiusamiskäitumine võib olla õpitud ja teiste poolt esile kutsutud (Bandura 1977) või see võib olla edasi antud kultuurides traditsioonide kaudu, mille tõttu võib seda vaadelda kui aktsepteeritud käitumist (Brown, Esbensen, Finn, Geis 2001). Selline käitumine võib olla seotud teatud personaalsete omadustega, näiteks madala enesekontrolliga (Gottfredson, Hirschi 1990). Samas võib noor virtuaalkeskkonnas kiusata, et hakkama saada

stressirohke kogemusega (Hinduja, Patchin 2008) või kiusamine võib olla tingitud sellest, et noor ei tunne vastutust oma tegude eest (Diener 1980, vt Hinduja, Patchin 2009, 73 järgi).

Käesolevas töös lähtutakse küberkiusamise probleemi avamisel küberkiusamise definitsioonist ning küberkiusamiskäitumise võimalikest sotsiaalsetest ja psühholoogilistest seletustest, vaadeldes koolikiusamise ja küberkiusamise sarnasusi ja erinevusi lähtuvalt keskkondadest, kus need aset leiavad.

Sotsiaalkognitiivne teooria (Bussey, Bandura 1999, vt Smith et al 2003, 190 järgi) koondab kognitiivse arengu teooria ja sotsiaalse õppimise teooria, mille järgi on inimkäitumine tunnetuse, käitumise, keskkonna ning psühholoogiliste tegurite vahelise interaktsiooni tulemus (Bandura 1977) ning indiviidi ja teda ümbritseva keskkonna vahel on vastastikune seos (vt Harro 2002, 37 järgi).

Sotsiaalkognitiivse teooria järgi võivad inimese käitumist mõjutada:

- enesereguleerimise mehhanismid – lapsed jälgivad enda käitumist, lähtuvad enda poolt kohase käitumise standardist;
- eakaaslaste grupiga samastumine – lapsed jälgivad oma käitumist selle järgi, kuidas eakaaslased võivad sellele reageerida;
- motivatsioonimehhanismid – lapsed imiteerivad pigem käitumisviise, mis nende arvates on neile jõukohased ja suurendavad nende enesehinnagut (Smith et al. 2003, 190).

Laste käitumisviisid on õpitud ja vormitud läbi interaktsiooni inimestega nende ümber. Seega on selle lähenemise järgi küberkiusamiskäitune psühholoogiliste tegurite ja keskkonna vahelise interaktsiooni tulemus. Küberkiusamiskäitumise selgitamisel on vaadeldakse järgnevalt erinevate keskkondade ja suhetega seotud faktoreid, mis on koolikiusamise ja küberkiusamise sarnasusteks, ja ka küberkiusamiskäitumise virtuaalsest keskkonnast tingitud eripärasid.

Koolikiusamisel ning küberkiusamisel on sarnasusi: mõlemad on seotud inimestevahelise suhtluse, võimu ja kontrolli saavutamise (Sutton, Smith, 1999, vt Blumenfeld 2005 järgi). Kiusamiskäitumine sageneb varases noorukieas, kui noortele saavad oluliseks suhted eakaaslastega. Domineerimist on vaadeldud kui ligipääsu ressurssidele. Pellegrini (2002) järgi

nõuab üleminek põhikooli õpilastelt veelkord üle vaatama nende domineerivus suhetes ja kiusamine arvatakse olevat kaalutletud strateegia, mida kasutatakse eesmärgiga saavutada domineerivus uutes kaaslaste gruppides.

Kiusamise olemasolul ja tekkimisel mängib suurt rolli ohvrite ja kiusajate interpersonaalsed oskused suhtes eakaaslastega, mis on seotud oskamatusena luua vastastikuseid- ja grupisuhteid, kuid oluline on ka see, millise kvaliteediga eakaaslastega suhteid luuakse. Kiusajatel ja kiusatavatel esineb üldjuhul puudujääke prosotsiaalses käitumises, milleks on näiteks abistamine, aitamine, koostöö jne (Bierhoff 2002, vt Kõiv 2006, 44 järgi). Sõprade arv on negatiivselt seotud tõenäosusega olla ohver. On täheldatud, et ohvrite sõprussuhetes puudub koostöö, toetus ja kaitse. Sõprussuhted on kaitsefaktoriks ohvrikäitumise suhtes (Hodges, Malone, Perry 1997). Rigby (2003) leiab, et mida madalam on õpilase poolt tajutud eakaaslaste toetuse tase, seda suurem on tõenäosus olla ohver. Niisiis saab noortele järjest olulisemaks suhtlemine eakaaslastega ja sõprade leidmine.

Küberkiusamisele iseloomulikud tunnused

Tänapäeval toetavad noort suhtlemisel info- ja kommunikatsioonitehnoloogilised võimalused, mis võimaldavad kerge vaevata ning kodust lahkumata suhelda korraga paljude inimestega, mis on ühelt poolt hea viis sõpradega suhtlemiseks, kuid neid võimalusi võidakse ära kasutada ka märksa negatiivsematel eesmärkidel, sh küberkiusamiseks. Järgnevalt antakse ülevaade, kuidas võib virtuaalne keskkond käitumist mõjutada ning millised on küberkiusamise erinevused võrreldes traditsioonilise ehk koolikiusamiskäitumisega.

Koolikiusamise ja küberkiusamise erinevused on seotud tehnoloogiliste vahendite kasutamisega seotud võimalustega. Tehnoloogia vahendatud suhtlemisel võivad inimesed käituda teisiti kui näost näkku suheldes. Järgnevalt antakse ülevaade, millest see tuleneda võib.

Internetikeskkonnas võib noorte käitumist mõjutada 3 faktorit (Tresca 1998):

- (1) Käitumist vabastav efekt (*the disinhibition effect*)
- (2) Identiteedi muutumine privaatsest sotsiaalseks (*identity transition from private to social self*), sotsiaalsete normide tähtsus

(3) Täiskasvanute interaktsiooni (ja järelevalve) puudumine (*lack of adult interaction*) (vt Mason 2008 järgi).

Küberruum loob illusiooni nähtamatusest, sest sellel ei ole nägu. Nähtamatuse tunne kõrvaldab hirmu tabamise, sotsiaalse heakskiidu ja karistamise eest. Mõned uurimused on käsitlenud virtuaalkeskonna poolt võimaldatud anonüümsuse vabastavat mõju käitumisele (Suler 1996). Anonüümsuse tunne tekitab vabastava efekti, mis loob sotsiaalseks interaktsiooniks uue meediumi (Ybarra, Mitchell 2004). Suler (1996) järgi on **anonüümsusel** inimese käitumisele vabastav efekt, mis avaldub kahel viisil: inimesed võivad käituda teiste suhtes meelega pahatahtlikult ja/või avaldavad üksteisele rohkem personaalset infot kui silmast silma vestluses. Virtuaalses keskkonnas võivad normalsed käitumise piirangud kaduda või nendest ei hoolita, mis loob aga soodsa keskkonna agressiooni levikuks (Ybarra, Mitchell 2004), võimaldades olla inimestel õelamad ja kriitilisemad (Willard 2005).

Elektrooniliste kommunikatsioonivahenditega seotud anonüümsus muudab küberkiusamise toimepanemise lihtsamaks ning seetõttu on selle ennetamine keerulisem. Esiteks saavad küberkiusajad välja mõelda endale kasutajanimed, mille järgi ei saa õpetajad, vanemad (rääkides õpilastest) ja ohvrid neid identifitseerida (Strom, Strom 2005). Näiteks ajutised e-posti kontod ja jututubade kasutajanimed muudavad noore kiusaja identifitseerimise väga keeruliseks. Teiseks lisab anonüümsus julgust ning anonüümsed küberkiusajad on julgemad oma kommentaarides ning nad võivad öelda asju, mida nad väljaspool kübermaailma öelda ei julgeks (Patchin, Hinduja 2006). Seda seetõttu, et lihtsam on pahatahtlikke kommentaare trükkida, kui neid inimesele näkku öelda, ning julgust lisab ka füüsiline distants teise inimesega (Hinduja, Patchin 2009, 20).

Kübrkiusajad võivad käituda internetis teistmoodi kui reaalses maailmas, sest kübermaailm **ei anna kohest mitteverbaalset tagasisidet** (Willard 2005). Selle tagajärjel võivad küberkiusajad tunda vähem muret vahele jäämise ja karistuse ees ning vältida vastutamist oma käitumise eest (Cooper 2005).

Kübermaailm ei soodusta empaatia arenemist. Reaalse tagasiside puudumine *online* tegevuste mõjust võib võtta reaalsustaju teisele inimesele kahju põhjustamisest), mille tagajärjel võivad noored oma tegudes järjest julmemad olla (Postmes et al. 1998, vt Dehue et al. 2008 järgi).

Tagasiside puudumine muudab hoopis kahjuliku tegevuse ratsionaliseerimise kergemaks, nagu ei oleks kellelegi liiga tehtud (Willard 2005). Näost näkku kontakti puudumisel ohvriga ei pruugi küberkiusaja mõista, kui suurt kahju tema tegevus või kommentaar põhjustas. Seetõttu ei pruugi küberkiusaja ohvri suhtes tunda kaastunnet ega teo suhtes kahetsust (ibid).

Vahetu kontakti puudumisel kiusatav interpreteerib sõnumit (McKenna 2000), mille tõttu võib sõnumi mõju vastavalt õpilase interpretatsioonile olla kas väiksem või suurem. Samas halvustava sõnumiga muidu turvalises füüsilises keskkonnas silmitsi seismine võib muuta sõnumi mõju tagajärjed raskemaks (Eijnden et al. 2006, vt. Dehue et al. 2008 järgi).

Oluline on aru saada, et kübermaailmas suheldes ei ole inimesed täiesti anonüümsed, sest igal arvutil on olemas interneti ühendamisel unikaalne identifitseerimisaadress IP (*Internet Protocol*) ning kogu informatsioon, mis arvutist välja läheb, omab seda aadressi. Selle järgi saab iga sõnumi saatnud arvuti teatava pingutusega kindlaks teha. Kui traditsioonilisel kiusamisel on tihti „sinu sõna minu sõna vastu“, siis küberkiusamisel on alati ka käitumise asitõend koos IP aadressiga (Hinduja, Patchin 2009, 21). Kuigi kiusajad tunnevad, et nad on anonüümsed ja neid ei tabata, on küberkiusamise juhtumeid lihtsam uurida, kuna alati on olema tõendusmaterjal (ibid). Seepärast on küberkiusamise juhtumi korral ohvril oluline salvestada kahju tegev materjal.

Laimavat materjali ja muudetud pilte on ühest küljest kerge oma arvutist ära kustutada, kuid samas, kui need on internetis ja seega kättesaadavad kõikidele, siis on võimalik paljudel inimestel koheselt pildid alla laadida ja salvestada ning nii on interneti üles laetud piltidel **teatav jäävus**.

Üks võtmetegur, mis muudab küberkiusamise problemaatilisemaks on asjaolu, et alandavat materjali on võimalik saata **lühikese perioodi vältel paljudele inimestele** (Hinduja, Patchin 2009, 23) ehk kübermaailmas on kiusamises võimalik osaleda paljudel inimestel. Shariff

(2006) uurimus näitas, et 30% küberkiusamise pealtvaatajatest toetab kiusajat enam kui ohvrit. Mida kauem kiusamine kestab, seda enam pealtvaatajad lähevad kiusamisega kaasa ning seda suuremat võimu kiusaja seeläbi kiusatava üle omab. Kui materjali edasi saata ja levitada, siis sellega on seotud ka küberkiusamise **korduvus**. Levitamist on **raske kontrollida** ning seega on kahjuliku sisuga materjali ringlusest raske kõrvaldada ning ohver puutub sellega kokku **igal pool**, kus ta kommunikatsioonivahendeid kasutab (Hinduja, Patchin 2009, 18).

Virtuaalmaailmas toimuva käitumise iseloomustamisel lähtuvad mõned uurijad seletusest, et tehnoloogiliste vahendite vahendusel kommuniqueerumise teatav anonüümsus on seotud grupi (sotsiaalsete) normide omaksvõtmisega. Kuna anonüümsuse võimalus võtab ära tähelepanu indiviidilt, lähtutakse käitumisel sagedasti kaaslastele omastatud normidest (Reicher et al. 1995, vt. Mason 2008 järgi).

Sotsiaalse normi teooria (*Social Norms Theory*) (Perkins, Berkowitz 1986) põhineb eeldusel, et inimese käitumine on tihti mõjutatud sotsiaalse grupi liikmete mõtlemise ja tegutsemise ekslikust tajumisest. Sotsiaalne norm on inimeste arvamus hoiakutest ja käitumisviisidest, mis on normaalsed, aktsepteeritud ja teatud sotsiaalses kontekstis oodatud. Paljudes situatsioonides inimeste arvamus nendest normidest ning nende tajumine mõjutab suurel määral nende käitumist. Arvamus sellest, kuidas teised mõtlevad ja tegutsevad (tajutav norm – *perceived norm*) ja kuidas teised inimesed tegelikult mõtlevad ja tegutsevad (tegelik norm – *actual norm*) on tihti erinevad (Berkowitz 2004).

Küberkiusamise puhul võivad paljud noored ekslikult arvata, et *online* kuulujutud, narrimine ja julmus on nende kaaslaste poolt aktsepteeritud ja selles mitte osalemine või selle vastu seismine võib viia seltskonnast väljaarvamiseni. Sellise mõtteviisiga noored ei käitu ohvrite liitlastena ja võivad isegi olla seotud negatiivse käitumisega, kuigi nad ise võivad samal ajal tunda end ebamugavalt. Anonüümsus, füüsiline distants ja kohese tagasiside puudumine aitavad kaasa küberkiusamiskäitumist toetavate sotsiaalsete normide levikule, milleks võivad olla näiteks: „*mul on õigus öelda internetis kõike, mida tahan ja ma ei pea teistega arvaestama*“ või „*internetis toimuv on enamasti mäng, mis ei tee kellelegi haiget*“ (Willard 2005). Näiteks Eurobarometer (2008) uuringu järgi häirib küberkiusamine 38% Eesti teismelistest vastajaid ning 15% peab seda normaalseks.

Sotsiaalse normi teorial põhinevad sekkumised tuginevad positiivse normi ja tervislike hoiakute kujundamisel (Blumenfeld 2005). Sellised sekkumised, mis demonstreerivad, et paljud noored ei arva, et julmus *online* internetis on aktsepteeritud, tõstavad õpilaste teadlikkust ja muudavad neid küberkiusamisega kokkupuutudes enesekindlamaks, mida on vaja küberkiusamise ärahoidmiseks ja selle vastu arvamuse avaldamiseks. Sotsiaalse normi teooria võib olla aluseks efektiivse küberkiusamisvastase strateegia väljakujundamisel (Blumenfeld 2005).

Hinduja, Patchin (2008) uurimusest selgus, et küberkiusajad peavad oma tegude mõju pigem väiksemaks, samal ajal kui ohvrid kirjeldavad neid tegusid haiget tegevaks. Seega küberkiusajad alahindavad oma käitumisega põhjustatud kahju (Hinduja, Patchin 2009).

Kolmas noorte käitumist interneti keskkonnas mõjutavaks faktoriks on **täiskasvanute interaktsiooni ja järelevalve puudumine**. Tähtis on mõista, et noorte sotsialiseerumisel on reaalne maailm ja kübermaailm omavahel väga läbipõimunud (Hinduja, Patchin 2009, 24). Paljud teismelised veedavad päevad koolis sõpradega suheldes ning õhtud suheldes nende samade sõpradega sotsiaalvõrgustikes, jututubades ja MSNis. Osad noored ei tee enda jaoks vahet elul reaalses maailmas ja elul kübermaailmas, üks sotsiaalne sfäär on loomulik ja täiustav laiendus teisele. Seda on raskem mõista vanemal põlvkonnal, kes esiteks ei ole üles kasvanud internetipõhise sotsialiseerumisega ja seega pole sellele nii vastuvõtlikud ja teiseks kasutavad internetti kui vahendit (ibid, 25).

Küberkiusamise levikule aitab kaasa järelevalve puudumine kübermaailmas. Jututubades on administraatoritel võimalik diskussiooni jälgida ning kahjuliku sisuga sõnumeid kõrvaldada, kuid personaalsed sõnumid, mida saadetakse kasutajate vahel, on nähtavad ainult saajale ja vastuvõtjale ning teised neid reguleerida ei saa. Paljudel noortel on arvuti oma kodus või isegi oma toas ja see teeb vanematel järelevalve keerulisemaks. Erialases kirjanduses soovitatakse vanematel oma lastega ohutust ja vastutustundlikust interneti kasutusest ning seal hulgas ka küberkiusamisest rääkida (Hinduja, Patchin 2009, 172).

Täiskasvanud ei suuda tihti uute tehnoloogiate kasutamises noortega sammu pidada ning selle tagajärjel võivad lapsevanemad hoiduda oma lastega internetiga seotud teemadel vestlemast, vähendades sellega nende omavahelist suhtlemist (Casas 1998, vt Mason 2008). Ybarra, Mitchell (2004) leidsid oma uurimuses, et vähene lapse ja lapsevanema vaheline suhtlus võib olla seotud *online* vägivallaga.

Eurobarometer (2008) uuringus osalenud 6-17-aastaste laste vanemate seas osalenud Eesti lapsevanematest ligikaudu 60% ei olnud mures, et nende laps võiks olla kiusatud internetis või mobiiltelefoni vahendusel (Euroopa keskmine ligikaudu 40%). Küllaltni suurt muretust uute tehnoloogiatega seotud ohtude suhtes näitab ka madal teadlikkus väga tõsiseid tagajärgi omava laste omavahelise küberkiusamise probleemi suhtes: selles küsimuses puudub kindel seisukoht 40% vastanutest, probleemiks peab seda 52%, vaid 10% lastest oli rääkinud oma vanemaga ebameeldivast *online* suhtlusest.

Seoses noorte paremate kübermaailma alaste teadmiste ja oskustega võib vanemal tunne, et tal ei tule küsida, millega tema laps internetis tegeleb. Samas puudub lapsel kogemustepagas, mis on tema vanematel ja seega saab vanem olla lapsele toeks. Usalduslik suhe lapse ja lapsevanema vahel on ohutu interneti kasutuse puhul oluline (Hinduja, Patchin 2009, 146). Tähtis on lapse võimalus kõikide küsimustega vanema poole pöörduda ning sealt vajalikku tuge saada.

Kokkuvõttes mõjutab noori internetis suheldes tehnoloogia kasutamisest tulenev mõju, mille tõttu puudub kohene tagasiside oma käitumisele, mis vähendab empaatiavõimet ning arusaamist kahju tegemise ulatusest ning kiusajad võivad pidada oma tegu vähem kahju tekitavamaks; on teatav anonüümsus, mille tagajärjel on kiusajal väiksem hirm vahele jääda ja sotsiaalset halvaksapanu pälvida; on suhtlemise lihtsus ning potentsiaalne laiaulatuslik publik; ja ka sotsiaalsed normid, mis toetavad küberkiusamist ning täiskasvanute järelevalve puudumine.

2.5 Küberkiusamise tagajärjed

Kiusamise ohvrid võivad kogeda üksindust, viha, jõuetust, teiste põlgust, kurbust, hirmu, allasurutust, mahajäetust või kättemaksuhimu (Sullivan, Cleary 2004, 22). Aja jooksul kaotavad ohvrid tõenäoliselt usalduse ja austuse enda vastu ning süüdistavad ennast kiusamise esilekutsumises. See kõik mõjutab nende keskendumisvõimet ja õppimist (Sharp, Smith 2004,13-14). On leitud, et nii kiusatavatel (nii traditsioonilises kui ka küberkiusamises osalenutel) on tihti raskusi koolitöödele keskendumisel ja nende akadeemiline suutlikkus kaldub halvemusele (Ybarra, Mitchell 2004). Osal lastest võib esineda ka stressisümptomeid, kõhu- ja peavalu, õudusunenägusid ning ärevushooge (Sharp, Smith 2004,13-14).

Kiusamise tagajärjed võivad ulatuda ka täiskasvanuikka, nad võivad tunda isolatsiooni ja omada madalat enesehinnangut, mis vähendab tema suutlikkust täiskasvanuna toime tulla. Täiskasvanuna on pidevalt kiusatud õpilane tõenäoliselt rohkem depressioonis kui teised, kiusamise psühholoogilised armid püsivad tihti aastaid. Uuringud on näidanud depressiooni kõrgemat taset ja madalamat enesehinnangutaset näiteks 23-aastastel endistel kiusatavatel. Kroonilised kiusajad säilitavad samad käitumisviisid ka täiskasvanueas, mis mõjutab negatiivselt nende võimet rajada ja hoida positiivseid suhteid (Digest 2002).

Küberkiusamise tunnused (raske selle eest peituda, laiaulatuslik publik, kiusaja anonüümsus) viitavad sellele, et küberkiusatavale võib negatiivne mõju olla suurem kui traditsioonilisel kiusamisel. Teisest küljest on võimalik solvavad sõnumid ja e-mailid kustutada ja potentsiaalsed sõnumid blokeerida ning samuti ei kaasne sellega füüsilist valu (Slonje, Smith 2008), kuid tekitatud moraalne kahju võib olla laiaulatuslikum (personaalse info avaldamine teistele, sh pildid, videod jne). Ybarra ja Mitchell (2004) leidsid, et küberkiusajad võrreldes õpilastega, kes ei küberkiusanud, olid oluliselt rohkem kiusatavaks traditsioonilise koolikiusamises (Hinduja, Patchin 2009, 64). Koolikiusamisel ja küberkiusamisel on sarnased tagajärjed: enesetapumõtted, söömishäired ja kroonilised haigused (Wilfrey, Fairburn 2002, vt Mason 2008 järgi). Küberkiusamise ohvrid tunnevad üksindust, ebakindlust ja alandust, samuti lootusetust, depressiooni (Hinduja, Patchin 2009; Strom, Strom 2005).

Järjest enam uuringuid üle maailma näitavad, et küberkiusamine on seotud noorte tervise ja psühholoogiliste probleemidega – madal enesehinnang, halvem akadeemiline suutlikkus, depressioon, emotsionaalne stress, mõnedel juhtudel ka vägivald ning enesetapumõtted (Vossekuil et al. 2002, vt Mason 2008 järgi). Selleks, et kiusamise tagajärgi leevendada, on vaja teada, millised on head strateegiad, praktika kiusamiskäitumisega hakkama saamisel. Sellest, kuidas noored on kiusamisele reageerinud ja millised on efektiivsemad toimetulekustrateegiad kiusamisega hakkama saamisel, on ülevaade järgnevas peatükis.

2.6 Toimetulekustrateegiad

Küberkiusamisele regeerimine

Kui kiusamine on toimunud, siis peab kiusatav sellega kuidagi toime tulema. Vastavalt inimese iseloomule ja võimalustele võib ta selleks kasutada erinevaid võtteid. Toimetulekumehhanismid sisaldavad kahesuguseid strateegiaid: (1) probleemile suunatud – tegeletakse probleemiga, mis põhjustas distressi ja (2) emotsioonidele suunatud – tegeletakse emotsionaalse reaktsiooni reguleerimisega (Hunter, Boyle, Warden 2004, vt Kõiv 2006, 39 järgi).

Noored, keda on küberkiusatud, kannatavad emotsionaalselt ja psühholoogiliselt ning nad peavad teadma, kuidas küberkiusamisele reageerida ning kelle poole abi saamiseks pöörduda. Hinduja ja Patchin (2009) uurimusest selgub, et neljandik ohvritest blokeerisid kiusaja, mis on efektiivne reageerimisviis jututoas, MSN-s ja e-maili teel kiusamisel. Samas võib blokeerimisel olla lühiajaline mõju, sest kiusajad saavad uue konto alt kiusamist jätkata. Umbes viiendik logis ennast arvutist pärast kiusamist välja, mis võib ka efektiivne reageerimisviis olla. Ligi viiendik ohvritest oli sunnitud vahetama oma kasutajanime või e-maili aadressi, mis muutis sõprade ja perega suhtlemise keerulisemaks.

Eestis Naruskovi (2009) uurimuses olid levinumad reageerimisviisid küberkiusamisele: mitte midagi tegemine (38%), ignoreerimine (26%), kõne või SMS-i saatmine, milles palutakse kiusamine lõpetada (26%).

Kõige efektiivsem osadele küberkiusamisvormidele reageerimisel on küberkiusamise ignoreerimine, sest siis ei saa kiusaja oodatud tagasisidet. Kiusatavatel soovitatakse vältida keskkondi, kus neid järjepidevalt kiusatakse; blokeerida sõnumid, mis tulevad tundmatutelt inimestelt ja salvestada sõnumid ja pildid, mida saab hiljem tõenditena kasutada. Kindlasti tuleks sellest kellelegi rääkida ning pöörduda täiskasvanu poole, keda usaldatakse (Hinduja, Patchin 2009, 177).

Kiusamisest rääkimine

Paljud uuringud on leidnud negatiivse seose sotsiaalse toetuse ja antisotsiaalse käitumise vahel (Demaray, Malecki 2003). Sotsiaalsel toetusel on viis komponenti: (1) kas toetust on antud või saadud; (2) kas toetus on saadaval; (3) toetava käitumise tüübid sisaldavad emotsionaalset, instrumentaalset, informatsioonilist ja hinnangulist toetust; (4) toetuse pakkuja, milleks võivad olla vanemad, õpetajad, klassikaaslased, sõbrad ja koolisüsteem ja (5) tähtis on, kuidas õpilane hindab talle pakutavat toetust. Demaray ja Malecki (2003) leidsid oma uurimuses, et tüdrukud saavad rohkem sotsiaalset toetust kui poisid. Tüdrukud märkavad paremini toetust, mis on neile kättesaadav. Nooremad õpilased saavad rohkem sotsiaalset toetust kui vanemad õpilased, mis on selgitatav sellega, et vanemad õpilased on iseseisvamad ja nad ei oota oma vanematelt ja õpetajatelt enam nii palju toetust (vt Demaray, Malecki 2003 järgi).

Leidmaks efektiivseimat viisi kiusamisele vastu hakkamiseks, hindavad noored üldjuhul riske (Oliver, Candappa 2003). Kõikidel reageerimisviisidel on omad plussid ja miinused. Traditsioonilise kiusamise puhul on efektiivsed toimetulekumehhanismid abi otsimine kiusamise puhul ja kellelegi kiusamisest rääkimine, mis aitavad vähendada negatiivseid emotsioone. Abi otsimise kui efektiivse toimetulekustrateegia puhul ilmnevad soolised erinevused: tüdrukud pidasid toetuse otsimist poistest sagedamini parimaks strateegiaks nii kiusamise peatamisel kui ka selleks, et ennast ise emotsionaalselt paremini tunda (Hunter, Boyle, Warden 2004, vt Kõiv 2006 järgi). Erinevad viisid abi otsimiseks on:

- *Õpetajatele rääkimine*, mis omab endas riske, näiteks ei ole teada, kas nende jutt jääb ainult nende vahele (konfidentsiaalsuse printsiip), kas õpetaja saab hakkama kiusamise peatamisel ja kas ta on võimeline neid kaitsma kiusaja kättemaksu eest (Oliver,

Candappa 2003). Põhiline põhjus, miks õpetajale ei räägita, on usalduse puudumine (Lösel, Bliesener 1999, vt Kõiv 2006, 36 järgi).

- *Vanematele rääkimine*, kes pakuvad emotsionaalset tuge ja kui laps tahaks, siis saaks vanem ka õpetajaga sellest rääkida. Õpilased kardavad, et vanemad ei usu neid või reageeriks üle ja teeksid asja sellega veelgi hullemaks. Mõned õpilased võivad tunda muret, et vanematele ütlemisega võivad nad algetada perekondliku vaidluse või panna vanemad tema pärast muresema (Oliver, Candappa 2003).
- *Sõpradele rääkimine*, sest nendega on kergem antud teemal rääkida. Näiteks ühe uurimuse põhjal selgus, et 68% viienda klassi õpilastest ja 71% kaheksanda klassi õpilastest vastasid, et neil on kerge oma sõpradele kiusamisest rääkida. Kõige suurem risk sõpradele rääkimisel on võimalus, et ka sõpru hakataks kiusama (ibid).

Mitmetest uuringust on selgunud, et kiusatavad üldiselt ei räägi kiusamisjuhtumist täiskasvanule (Patchin, Hinduja, 2006; Isakannu 2008). See võib tuleneda sellest, et nad ei taha saada süüdistatud või kardavad, et lapsevanemad ei luba enam arvutit kasutada või arvavad, et lapsevanem ei saa või ei oska teda aidata (Hinduja, Patchin 2009, 61).

Kiusamisest rääkimine on seotud vanusega ning nooremad pöörduvad enam täiskasvanu poole. Patchin ja Hinduja (2006) uurimusest selgus, et 10-18-aastastest lastest 10% rääkis kiusamisest lapsevanemale ja vähem kui 5% teavitas sellest õpetajat ning kaks aastat hiljem põhikooliõpilaste seas läbiviidud uuringust selgus, et 54% pöördus sõbra, 41% lapsevanema ja 29% õpetaja poole (Hinduja, Patchin, 2009, 60).

Shariff (2008) uuris küberkiusamist Kanadas, valimi moodustasid 500 põhikooli- ja keskkooliõpilast. Õpilastelt küsiti, et kellele nad küberkiusamisest räägiksid, millele 66% vastas vanemad, 65% sõbrad, 51% õpetajad 21% politseid ning 12% mitte kedagi.

Paljud täiskasvanud ignoreerivad küberkiusamise juhtumeid, sest seal puudub füüsiline kontakt kiusaja ja kiusatava vahel ja seetõttu ei peeta seda agressiooni üheks vormiks. Li (2007) uurimuse tulemused kinnitavad seda väidet. Nimelt 34% Kanada 7. klassi õpilastest teatas küberkiusamisest, kuid nendest 33% arvasid, et kui nad räägivad täiskasvanule, siis täiskasvanu ei tee midagi, et selle jätkumist peatada.

Isakannu (2008) uurimusest ilmnes, et ohvritest 67% jagas sõbraga oma kiusamise kogemust, vanemate ja õpetajate pool ei olnud keegi oma murega pöördunud. Naruskov (2009) uurimusest selgub, et 59% (37 õpilast) ohvritest teavitas sõpra, 16% vanemaid, 3% õpetajaid ning 36% mitte kedagi. Populaarseim mitte rääkimise põhjus oli järgmine - "rääkimine ei aita probleemi lahendada".

Selleks, et vanemad ei kardaks oma lastega interneti kasutamisega seotud teemadel rääkida, tuleb neid informeerida nii virtuaalkeskkonnas olevatest ohtudest kui ka sellest, kuidas neid vältida ning mida probleemi ilmnemise korral ette võtta. Üks võimalus vanemateni jõudmiseks on kool. Koolis peaksid nii õpilased kui ka lapsevanemad saama sellekohast vajalikku infot ja teadmisi. Kooli rollisi ning küberkiusamise ennetamis- ja sekkumismeetoditest on täpsemalt kirjeldatud järgnevas peatükis.

2.7 Küberkiusamise ennetamine ja sekkumine

Küberkiusamise ennetamine ja sekkumine peaks toimuma kooli, pere ja ühiskonna ühise jõupingutusena. Ennetustöö peaks olema suunatud õpilaste prosotsiaalsete hoiakute ja käitumisviiside arendamiseks, et nad oleksid võimelised looma ja hoidma terveid suhteid (Olweus 1994; Pepler, Craig 2000, vt. Mason 2008 järgi).

Kool. Küberkiusamine võib küll alata anonüümselt internetikeskkonnas, kuid selle tagajärjed mõjutavad õpikeskkonda reaalses maailmas (Li 2007; Willard 2005). Erinevad uurimused on kinnitanud, et kogu kooli haaravad ja käitumise norme mõjutavad programmid on olnud koolikiusamise vastu võitlemisel efektiivsed meetodid (Olweus 1999, vt Kõiv 2006 järgi) ja küberkiusamise temaatika lisamine kiusamisvastasesse tegevuskavasse võib anda positiivseid tulemusi (Wolak 2006, vt Mason 2008 järgi).

Efektiivsed sekkumised kiusamise korral lähtuvad kolmest tasandist (Smith, Ananiadou, Cowie 2003):

- 1) kooli tasand – kogu kooli haaravad sekkumised, mille väljenduseks on kirjalik dokument, kus fikseeritakse eesmärgid ja meetodid kiusamise vähendamiseks ja mis haaravad kogu kooli personali, õpilased ja kogukonnaliikmed. Kooli tasandil toimuvate sekkumiste eesmärgiks on parandada kooli sisekliimat ja edendada positiivset õpikeskkonda. Näiteks anonüümsete küberkiusamise küsitluste läbiviimine probleemi ulatuse hindamiseks, koolipersonali ja õpilaste harimine interneti turvalisema kasutamise osas (koolitused ja loengud eriala spetsialistidega, erinevate stsenaariumite läbitöötamine, kooli veebilehele küberkiusamisalase info ülesse panemine, kogu kooli haaravad kiusamisvastased kampaaniad, arvuti kasutamise hea tava reeglite väljatöötamine, karistussüsteemi väljatöötamine, õpilastevahelise mentorluse ning kogemuste jagamise soodustamine jne. Väga tähtis on sealhulgas ka vanemate kaasamine ja harimine (Mason 2008; Hinduja, Patchin 2009, 130-145).
- 2) klassi tasand – puudutab peamiselt õppekavaga seonduvaid meetmeid ja klassi psühholoogilist kliimat. Eesmärgiks on õpilaste jõustamine ja harimine, et nad oskaksid iseseisvalt küberkiusamist ennetada ja/või küberkiusamisele reageerida. Koolid peaksid küberkiusamise temaatika integreerima koolitundidesse, õpetama sotsiaalseid oskusi, konflikti lahendamist ja harima õpilasi seadustest tulenevate piirangute osas ning edendama viisakust nii reaalses keskkonnas kui ka internetikeskkonnas. Vanemate teadlikkust küberkiusamisest tuleks tõsta lastevanematekoosolekute kaudu (Pepler, Craig, Willard, 2005, vt Mason 2008 järgi).
- 3) indiviidi tasand - sisuks on töö nende õpilastega, kes on kiusamiskäitumisega seotud. Õpilastele tuleb õpetada, kuidas kiusamisele internetikeskkonnas vastata ja millal seda ignoreerida. Siiä alla kuulub ka kõrvaltvaatajate harimine teavitamisest ning kiusamisele mitte kaasa aitamise tähtsusest ning küberkiusamise tagajärgedest (Li 2007; Willard 2005).

Koolikiusamise ennetamise ja sekkumise näitena võib tuua Lastekaitse Liidu 2008.-2009. aastal läbiviidud projekti „Võitlus koolikiusamisega Tallinna koolides“, mille eesmärk oli projektis osalevates koolides kiusamist vähendada. Projektis osalesid kuue kooli 5-liikmelised meeskonnad, kes ettevalmistava koolituskursuse läbimisel moodustasid juhtgrupi kiusamise sekkumisprogrammi rakendamise ja korraldamise osas ning mille tulemusena valmis koolides

sekkumisprogramm kiusamise vähendamiseks. Lastekaitse Liidu varasema kiusamisvastase projekti „Võitlus koolikiusamisega“, mis viidi läbi 6 kooli meeskondadega aastatel 2004-2006, efektiivsuse uuring näitas, et projektil olid positiivsed mõjud ning koolides vähenes õpilastevahelise kiusamiskäitumise ulatus (Kõiv 2006). Käesolevas uurimuses osales kolm Lastekaitse Liidu projektis „Võitlus koolikiusamisega Tallinna Koolides“ osalenud kooli ning töö empiirilises osas selgitatakse välja, kas projektis osalenud koolide õpilaste hulgas on statistiliselt oluliselt vähem küberkiusajaid ja küberkiusatavaid võrreldes projektis mitte osalenud nelja kooli õpilastega.

Õpilased. Küberkiusamise ennetamiseks soovitatakse õpilastel mitte avaldada personaalseid andmeid, pilte või videosid, mida nad ei taha, et kõik inimesed internetis näha võiks ning rõhutada, et kord juba interneti ülesse pandud materjali on väga raske internetikeskkonnast täielikult eemaldada, sest keegi võib olla selle alla laadinud või see võib otsingumootorite kaudu ka aastate pärast välja tulla. Viisakas suhtlemine internetikeskkonnas ning salasõnade enda teada hoidmine on küberkiusamise ennetamise seisukohalt väga olulised tegevused (Hinduja, Patchin 2009, 151-153).

Küberkiusamise peatamisel on tähtis ka kõrvalseisjate (kiusamise tunnistajate) tegevus. Li (2004) järgi on kõrvalseisjaid kahte tüüpi: ühed, kes on osa probleemist ja teised, kes on osa lahendusest. Õpilased, kes kiusamist pealt näevad, aga midagi ei tee, need aitavad kiusamise jätkumisele kaasa ja on osa probleemist. Õpilased, kes astuvad kiusaja kaitseks välja ja räägivad sellest täiskasvanule, on osa lahendusest. Naruskov (2009) tööst selgub, et küberkiusamist pealt näinud õpilaste levinumad regaerimisviisid olid mitte midagi tegemine, kiusatvale aitamise eesmärgil materjali näitamine ning sõbrale rääkimine. Hinduja ja Patchin (2009, 175) soovivad kiusamise tunnistajatel (kõrvalseisjatel) kiusamist mitte julgustada, halvustavat sõnumit mitte edasi saata, kiusatava kaitseks välja astuda ning sellest täiskasvanule rääkida.

Pere. Küberkiusamise ennetamise ja sekkumise seisukohalt on väga tähtis usalduslik suhe lapse ja lapsevanema vahel, et laps saaks ka internetiga seotud teemadel nõu ja tuge. Suhtlemine on ennetamise ja sekkumise võti (Hinduja, Patchin 2009, 146). Samuti tuleks lapsevanematel arutada lapsega selle üle, milline käitumine internetikeskkonnas on sobilik ja

milline mitte ning õpetama lapsele turvalisemat interneti kasutust (ibid, 147). Isakannu (2008) tööst selgus, et 41% kiusatavate vanematest polnud õpetanud lapsele turvalist interneti kasutamist. Selle põhjus võib olla ka vastava info puudumine, mistõttu on oluline ennast harida ning teha koostööd kooliga ning organisatsioonidega, kes ohutuma internetikasutuse edendamise tegelevad.

Ühiskond. Küberkiusamise ennetamiseks ja sekkumiseks ning interneti turvalisema kasutamise edendamiseks ühiskonnas on vaja erinevate organisatsioonide ja institutsioonide vahelist koostööd. 2009. aasta jaanuari alguses moodustati Eestis Sotsiaalministeeriumi algatusel Laste interneti turvalisuse koostöögrupp, kuhu kuuluvad nii avaliku, era ja mittetulundussektori esindajad (vt lisa 4), eesmärgiga edendada laste interneti turvalisuse teemaga tegelevate asutustevahelist koostööd. Koostöögrupi liikmete poolt on ellu viidud mitmeid interneti turvalisema kasutamise edendamisega seotud tegevusi. Näiteks viidi koostöös läbi lapsevanematele mõeldud interneti turvalisuse meediakampaania "Päris elus sa kaitseksid oma lapsi. Tee seda ka internetis!". Interneti turvalisema kasutamise alase info kogumiseks loodi veebileht lapsnetis.eesti.ee. Iga aasta veebruari alguses tähistatakse Turvalisema Interneti Päeva, mille raames teavitatakse avalikkust ohutumast interneti kasutamisest ning korraldatakse erinevaid aktsioone ja üritusi ka koolides. Näiteks käesoleval aastal kutsuti koolide arvutiõpetajaid rääkima lastele internetiturvalisusest ning selleks valmistati neile töölehed, mis hõlmasid ka küberkiusamisega seonduvat temaatikat. Eriala spetsialistid ja politsei esindajad on käinud koolides ja seminaridel interneti turvalisuse alaseid loenguid pidamas. Samuti on organisatsioonide poolt korraldatud mitmeid kampaaniaid, konkursse ja muid interneti turvalisusega seotud tegevusi.

Tulevikusuunad. Üheks Laste interneti turvalisuse koostöögrupi kokkukutsumise eesmärgiks oli ette valmitada Eesti liitumist Euroopa Komisjoni Turvalisema Interneti Programmiga. Euroopa Komisjon on algatanud aastateks 2009–2013 jätkuprogrammi "Turvalisem Internet". Programmi eesmärk on Interneti ja teiste kommunikatsioonitehnoloogiate turvalisema kasutamise edendamine, kasutajate, eriti laste, vanemate, hooldajate, õpetajate ja haridustöötajate harimine ning võrgukeskkonnas levivate ebaseadusliku sisuga materjalide ja kahjuliku tegevuse vastu võitlemine. Programmiga liitumiseks koostati Lastekaitse Liidu

koordineerimisel projekt “Teadlikkuse tõstmine interneti turvalisemaks kasutamiseks Eestis”.

Projektis on kolm tegevusliini (Kuusk, Hallimäe 2009):

- teavitustöö (*awareness node*), mille raames viiakse ellu interneti turvalisuse alased koolitused nii lastele, lastevanematele ja õpetajatele üle Eesti, luuakse õpetajate interneti turvalisuse alane veebipõhine kursus, koostatakse õppematerjale, korraldatakse konkursse jm teavitamisega seotud tegevusi;
- vihjeliinide töö (*hotline*), mille raames luuakse Eestis veebipõhine teavitussüsteem internetis levivast illegaalsest sisust teavitamiseks;
- abiliini töö (*helpline*), mille raames toimub Lasteabitelefoni 116111 raames laste, lastevanemate ja õpetajate telefoni ja veebipõhine nõustamine interneti kasutamisega seotud probleemide korral, sealhulgas pakutakse nõu ja abi küberkiusamise ennetamisel ja sekkumisel.

Projekt saab eeldatavalt alguse 2010. aasta sügisel ning käesoleva uuringu tulemusi võetakse arvesse projekti raames kavandatavate tegevuste elluvimisel interneti turvalisema kasutamise edendamiseks ja sh küberkiusamise ennetamis- ja sekkumismeetodite väljatöötamiseks.

3 KÜBERKIUSAMISALASED UURINGUD MAAILMAS JA EESTIS

Küberkiusamisest on saanud tänaseks päevaks märkmisväärne probleem. Kümne aasta jooksul on küberkiusamist uuritud mitmel pool maailmas ning uurimistulemused näitavad, et küberkiusamist on aasta aastalt aina rohkem (Hinduja, Patchin 2009). Järgnevalt antakse lühike ülevaade maailmas ja Eestis läbiviidud küberkiusamisalastest uuringu tulemustest ja tähelepanu pööratakse karakteristikutele, mida käesoleva magistritöö empiirilises osas uuritakse.

3.1 Küberkiusamise levik ja selles osalejad

Uurimistulemused näitavad, et küberkiusamist esineb õpilaste hulgas järjest rohkem (vt lisa 2) (Hinduja, Patchin 2009, 49). Tabelist on näha, et kiusatavaid on erinevate uuringute kohaselt kuni ligikaudu **40%** ning kiusajaid kuni **30%**. Erinevad andmed tulenevad muuhulgas mõõtmisvahenditest ning olenevad ka keskkonnast, kus uurimus on läbi viidud (internetis või paberil olev küsimustik) ning vastanud õpilaste vanusest. Viimases uuringus küsitlesid Patchin ja Hinduja (2009) 1963 õpilase küberkiusamiskäitumises osalemist. Tulemustest selgus, et **17%** õpilastest olid olnud küberkiusajad oma eluaja jooksul ning sama protsent oli ohvreid. Walvre ja Heirman (2009) uuringust, kus küsitleti 1318 12-18-aastast õpilast Belgias, selgus, et **34%** vastanud õpilastest olid küberkiusatavad ja **21%** olid küberkiusajad.

Eestis on küberkiusamist uuritud väikeste valimite puhul. „Lapsed ja internet“ (Turu-uuringute AS 2006) uuringu tulemustest selgus, et 6-14-aastastest Eesti lastest on interneti vahendusel norimise, inetute sõnadega sõimamise ja kiusamisega kokku puutunud **31%**. Euroopa riikide keskmine näitaja on 15-20% (Hasebrink et al. 2008, 29). Naruskov (2007) uuris oma bakalaureusetöö raames küberkiusamist kahe Tartu kooli 6.-9. klassi õpilaste hulgas ning leidis, et 76 õpilasest oli kiusajaid **28%** ja ohvreid **37%**. Magistritöös anketeeris Naruskov (2009) kolme Tartu linna ja kolme Tartu maa koolide 6.-9. klasside õpilast ning leidis, et 196 õpilasest oli küberkiusatavaid **35%** ning küberkiusajaid **21%**. Isakannu (2008) uuris küberkiusamist kahe Tallinna kooli 6.-9. klassi õpilaste hulgas ning uuringu tulemused näitavad, et 90 õpilasest on küberkiusatavaid **19%**.

Sugu. Uuringute tulemused küberkiasutamises osalenute soolistest erinevustest on andnud erinevaid tulemusi. Mitmed uuringud USA-s ja Rootsis on leidnud, et tüdrukute ja poiste küberkiasutamiskäitumises osalemisel erinevusi ei ole (Hinduja, Patchin 2008; Raskauskas, Stoltz 2007). Belgia uuring näitas, et küberkiasatavate hulgas oli rohkem tüdrukuid ja küberkiasajate hulgas poisse (Vandebosch et al. 2006). Li (2007) uuris Kanada ja Hiina õpilasi ning leidis, et poiste seas on tõenäosus olla küberkiasaja kaks korda suurem. Lenharti (2007) ning Kowalski ja Limberi (2007) uuringud on näidanud, et tüdrukud kogevad küberkiasutamist rohkem kui poisid. Eestis Naruskovi (2009) poolt läbiviidud uuringust selgub, et sooliselt kiasaja ja kiasatava osas olulisi erinevusi ei olnud.

Vanus. Vanuse osas uurimustulemused samuti varieeruvad. Mõned uuringud näitavad, et küberkiasamine leiab enam aset põhikoolis, mis leidis kinnitust nii Skandinaaviamaade uuringus (Slonje, Smith 2007) kui ka Belgias läbiviidud uuringus (Vandebosch et al. 2006). Ybarra ja Mitchell (2004) leidsid, et üle 15-aastased õpilased on enam küberkiasajad kui nooremad õpilased (10-14-aastased). Teised Inglismaa ja USA uuringud ei ole vanuse lõikes olulisi erinevusi täheldanud (Hinduja, Patchin 2008; Smith et al. 2008). Kowalski ja Limber (2007) uurisid 6nda, 7nda ja 8nda klassi õpilasi ning leidsid, et 6nda klassi õpilased kogesid oluliselt vähem küberkiasutamist võrreldes teiste klassiastmetega. Hinduja ja Patchin (2009) hiljutised uurimustulemused näitavad, et alates seitsmendast klassist osaletakse küberkiasutamiskäitumises rohkem kui varasemates klassides. Eestis Isakannu (2008) uurimusest selgus, et kõige enam kiasatavaid oli võrreldes 5.-9. klassidega 7ndas klassis.

Arvuti kasutamine. Uuringutest selgub, et küberkiasajad ja kiasatavad veedavad kauem aega internetis (Kowalski et al. 2007; Hinduja, Patchin 2009, 55). Üle 50% küberkiasajatest väidavad end olevat interneti kasutamises eksperdid, sama väidab umbes 30% mittekiusajatest (Ybarra, Mitchell 2004). Walvre ja Heirman (2009) uuringust selgus, et küberkiasutamiskäitumises osalejad olid rohkem internetis ja hindasid oma arvuti kasutamise oskust paremaks. Samuti õpilased, kellel oli arvuti oma toas, osalesid enam küberkiasutamiskäitumises, kui õpilased, kellel arvuti oma toas ei olnud.

Kiasaja ja kiasatava suhe. Kui traditsioonilises kiasutamises kiasaja ja kiasatav tundsid teineteist, siis küberkiasutamises ei pruugi see nii olla. Wolak, Mitchell ja Finkelhor (2007)

uurisid 1500 õpilast interneti vahendusel ning tulemustest selgus, et 43% kiusatavaid teadis, kes neid küberkiusas. Samuti leidsid Kowalski ja Limber (2007) oma uurimuses, et peaaegu pooled kiusatavatest teadsid ja pooled ei teadnud kiusaja isikut. Uuringud näitavad, et küberkiusajatest võib saada omakorda küberkiusatavad ja vastupidi (Espelage, Swearer 2003; Ybarra, Mitchell 2004). Samas leiavad Hinduja ja Patchin (2009), et kiusaja, kes kiusab füüsilises keskkonnas (osaleb koolikiusamises), on 2,5 korda suurema tõenäosusega ka küberkiusaja ning sama kehtib ka traditsioonilise kiusatava ja küberkiusatava puhul.

Eestis läbi viidud Isakannu (2008) uurimuses ohvritest 53% ei teadnud, kes teda kiusab ning kiusatavatest 33% kiusasid omakorda kedagi teist internetis. Sellest, kuidas ja mis vahenditega kiuamist on võimalik teostada, antakse ülevaade järgnevas peatükis.

3.2 Küberkiusamise vahendid

Smith (2006) jagab küberkiusamiseks kasutatavad vahendid seitsmesse alakategooriasse, millest esimesed kolm on seotud mobiiltelefoni ja ülejäänud internetis pakutavate võimalustega.

Mobiiltelefoni vahendusel kiusamine:

- telefonikõnedega kiusamine (*phone call bullying*), näiteks solvamine, ähvardamine, kuid ka kiusavate sõnumite postkasti jätmise;
- tekstisõnumitega kiusamine (*text message bullying*), mis võimaldavad info kiiret ja mugavat vahetust;
- piltide ja videoklippidega kiusamine (*picture/ video clip bullying*) (Smith 2006).

Seega, mobiiltelefoniga seotud küberkiusamise vahendid on tekstisõnumid, pildid, videoklipid ja telefonikõned. Tehnoloogia täiustumine loob kiusajatele üha uusi võimalusi teistele kahju teha. Uuemad mobiiltelefonid võimaldavad pildistada või lindistada teiste piinlikke momente ning küberkiusajal on võimalik need pildid või klipid interneti ülesse panna või saata teiste e-postile või mobiiltelefonidele vaatamiseks. Mobiiltelefonide väiksed mõõtmed võimaldavad salaja filmida ka nendes kohtades, kus teised eeldavad privaatsust, näiteks riietusruumid, dušširuumid jne (Hinduja, Patchin 2009, 34). Kowalski ja Limberi (2007) uurimuses kasutas 17,6% kiusajatest kiusamisel tekstisõnumeid.

Interneti vahendusel kiusamine (Smith, 2006):

- e-kirjadega kiusamine (*e-mail bullying*). Üks esimesi küberkiusamise vorme oli alandavate ja ähvardavate e-mailide saatmine inimesele. Ka tänasel päeval kasutavad kiusajad e-kirju, et saata personaalset või skandalselt informatsiooni ohvri kohta korraga mitmele inimesele (Hinduja, Patchin 2009, 25). Näiteks Kowalski ja Limberi (2007) uuringust selgus, et 24% ohvritest oli kiusatud e-kirja teel.
- jututubades kiusamine (*chat-room bullying*). Jututoad on *online* keskkonnad, kus ühiste huvidega inimesed saavad reaalsajas omavahel suhelda ning on üksteisele anonüümsed (kui nad just ise ei avalda enda kohta personaalset infot) (Hinduja, Patchin 2009, 27). Walvre ja Heirman (2009) uuringu tulemustest selgus, et õpilased, kes käivad jututubades, on tõenäolisemalt rohkem kiusatavate hulgas kui jututubades mitte käinud õpilased.
- *online* kiusamine (*bullying through instant messaging*). MSN (*Microsoft Network*) messenger võimaldab inimestel suhelda omavahel reaalsajas teksti kaudu. Lisaks on võimalik saata üksteisele pilte ja videoid. Mõned programmid võimaldavad täiendada suhtlust veebikaamera ja mikrofoni kasutamisega. Kiusajad kasutavad neid vahendeid, sest nad teavad, et kahju tegev sõnum jõuab teise inimeseni reaalsajas. Näitena võib tuua ka sellise vormi, kus privaatne omavaheline jutt kopeeritakse ning avaldatakse teistele vaatamiseks (Hinduja, Patchin 2009, 32) või tehakse kiusamiseks libakonto (Kowalski 2008). Kuna MSN on noorte hulgas väga populaarne, siis kasutatakse seda palju ka kiusamiseks. Kowalski ja Limberi (2007) uurimusest selgus, et kiirsuhtlusprogrammid olid kõige populaarsemad ja levinumad küberkiusamise vahendid.
- veebilehtedel kiusamine (sh sotsiaalvõrgustike veebilehed) (*bullying via websites*) Üks küberkiusamise vorme on veebilehed, kus näiteks kiusaja paneb ülesse kiusatava pildi või video ning laseb teistel hinnata pildil oleva isiku atraktiivsust, keha kuju, stiilsust jne. Teine võimalus küberkiusata on läbi erinevate blogide, kus õpilased kirjutavad oma elust, kogemustest, huvidest jm teemadel. Tavaliselt on nendel blogidel kommenteerimise võimalus ning seda saab kiusaja ära kasutada blogija vastu (Hinduja, Patchin 2009, lk 31) või kiusab blogija veebipäevikusse ohvri mainet kahjustavaid sissekandeid jättes (Kowalski et al 2008). Sotsiaalvõrgustike veebilehed on noorte seas väga populaarsed. Eestis on populaarsemad sotsiaalvõrgustikeks Rate.ee ja Orkut.com veebilehed, mis ilmneb ka Naruskov (2009) tööst,

kus 63% ohvritest oli olnud kiusatud sotsiaalvõrgustike veebilehtedel ning kõikidest vastanutest 91% pidas võimalikuks küberkiusamiskeskkonnaks sotsiaalportaale.

Lisaks on internetis erinevad virtuaalmaailmad, näitena võib tuua *Second Life*, kus kasutajatel on võimalus kommunikeeruda enda loodud kolme dimensioonilise mudeli kaudu ning see loob võimaluse küberkiusamiseks. Küberkiusata saab ka läbi erinevate *online videomängude* või kus mängukonsoolid näiteks Sony Playstation on ühendatud internetti ning see võimaldab mängida erinevate kasutajatega üle maailma.

3.3 Küberkiusamise liigid

Küberkiusamine toimub eelnevas peatükis nimetatud elektrooniliste vahendite kaudu järgnevate tegevuste otstarbeks (Willard 2005):

- *Sõimamine (flaming)* – sõimavate, vihaste või ebaviisakate kirjade, kommentaaride, piltide korduv saatmine, eesmärgiga teist inimest alandada või solvata. Naruskov (2007) uurimistöö näitas, et 81% kiusajatest ja 97% ohvritest oli internetis kokku puutunud sõimamisega.
- *Ahistamine (harassment)* – ründavate ja ebaviisakate kirjade, kommentaaride ja piltide korduv saatmine. Naruskov (2007) uurimuses oli ahistamisega kokku puutunud 38% ohvritest.
- *Kuulujuttude levitamine (denigration)* – kommentaaride, piltide kasutamine, mis levitavad teisest inimesest alusetuid kuulujutte, inimese maine kahjustamiseks. Lenharti (2007) uurimuses 13% küsitletutest väitsid, et nendest on levitatud kuulujutte.
- *Privaatsuse rikkumine (impersonation)* – kellegi teisenäinimine, näiteks e-postkasti sisse murdmine ja sealt kirjade, kommentaaride ja piltide saatmine, mis panevad tegeliku omaniku ebameeldivasse olukorda. Juvoneni ja Grossi (2008) uurimuses oli salasõnade vargust kogenud 33% küsitletud õpilastest.
- *Saladuste levitamine (outing and trickery)* – teiste privaatsete kirjade, kommentaaride, piltide ja videote edastamine ilma saatja nõusolekuta. Näiteks meelitatakse kellelki saladus välja ning seejärel levitatakse seda internetis. Naruskov (2007) töös oli 35% ohvritest selle tegevusega kokku puutunud.
- *Ignoreerimine (exclusion)* – mõnest inimesest meelega eemale hoidmine ja mitte suhtlemine, eesmärgiga talle haiget teha. Näiteks ei võeta kedagi *online* mängudes osalema või ei lisata oma sõbraks. Patchin ja Hinduja (2006) uurimuses oli ignoreerimist kogenud 60% ohvritest.

- *Jälitamine (cyberstalking)* – virtuaalselt kellegi mänguruumidesse või jututubadesse, kuhu jälitatav siseneb, järgnemine. Inimene kardab selle tulemusena oma turvalisuse pärast. Samuti seostatakse selle kiusamisliigiga väljapressimist ja ähvardust ohvrit tulevikus kahjustada (Bauman 2007).
- *Happy slapping* - võõraste inimeste peksmise, löömise filmimine ja materjali levitamine eesmärgiga mõnitada või „naljatada”. See kiusamise vorm on muutumas Youtube.com-i ja teiste kasutaja poolt loodud videomaterjale lubavate veebilehekülgede üha populaarsemaks muutumisel järjest levinumaks (Hinduja, Patchin 2009, 39). Isakannu (2008) tööst selgus, et peaaegu pooled vastanutest on näinud pealt kellegi löömist või togimist, mis jäädvustatakse mobiiltelefoniga.

Kui võtta aluseks kiusamise liigid, mis olid kirjeldatud käesoleva magistritöö esimeses peatükis, siis otsene verbaalne küberkiusamine on solvamine ja ähvardamine. Kaudne küberkiusamine on ignoreerimine, saladuste ja kuulujuttude levitamine ning privaatsuse rikkumine (Willard 2005). Küberkiusamise liikide ja vahendite ülevaatest selgus, et tehnoloogilised vahendid annavad palju võimalusi kellegi küberkiusamiseks. Järgmises peatükis kirjeldatakse täpsemalt, milline on kiusamiskäitumise ja sealhulgas küberkiusamise mõju kiusatavale.

4 UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA

Tegemist on kirjeldava uurimusega, mis esitab üksikasjalikult kirjeldusi isikutest, juhtumitest või olukordadest, dokumenteerib nähtuste keskseid, huvipakkuvamaid tunnuseid. Kirjeldava uurimuse eesmärk on süstemaatiliselt kirjeldada situatsiooni, probleemi, fenomeni (Kumar 2005, 9), lisaks on võimalik kategoriseerida või tüüpe klassifitseerida (Bryman 2001, 29) ning nähtustest keskseid tunnuseid dokumenteerida (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2004, 130). Kirjeldav uurimus mängib olulist rolli sotsiaalprobleemide olemuse ja ulatuse esile tõstmisel ning võib stimuleerida sotsiaalset tegevust ja anda aluse sotsiaalpoliitiliseks sekkumiseks (De Vaus 2004, 19).

Magistritöö eesmärgiks on ülevaate saamine 7 Tallinna kooli 7.-9. klasside õpilaste osalemisest küberkiusamiskäitumises ning selgitada välja sellega seotud karakteristikud. Töö eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgnevad uurimisülesanded:

- uurida küberkiusamiskäitumise levikut õpilaste seas eelmisel õppeaastal;
- selgitada välja kiusaja ja kiusatava karakteristikud;
- saada ülevaade toimetulekustrateegiatest kiusamisega hakkamasaamisel;
- selgitada välja kooli ja vanemate poolset õpet ohutumast interneti kasutamisest;
- saada ülevaade õpilaste hoiakutest seoses küberkiusamise ning käitumisega internetis;
- selgitada välja õpilaste ettepanekud koolile, lapsevanematele ja kaaslastele küberkiusamise vähendamiseks.

Vastavalt töö teoreetilisele osale olid püstitatud järgnevad hüpoteesid: (1) Kiusamisvastast tegevuskava omavad ja selle raames teavitustööd tegevate koolide õpilaste seas on statistiliselt oluliselt vähem nii küberkiusatavaid kui küberkiusajaid võrreldes seda mitte omavate koolide õpilastega,

(2) Tüdrukutest küberkiusatavad teavitavad kiusamisest rohkem kui poistest küberkiusatavad,

(3) Eelmisel õppeaastal küberkiusanud õpilased omavad enam küberkiusamist toetavaid hoiakuid (internetis ei tule olla viisakas, küberkiusamine ei tee kiusatavale kahju, internetis ei tule vastutada oma tegude eest) kui eelmisel aastal mitte küberkiusanud õpilased.

4.1 Uurimismeetod- ja aineistik

Tööle püstitatud eesmärkide täitmiseks kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit – ankeeterimist, mis võimaldab küsida paljusid inimesi lühikese aja jooksul ning uurija ei saa manipuleerida situatsiooni ega seisundiga (Neuman 2003, 289). Ankeetide abil on võimalik uurida käitumist, teadmisi ja arvamusi. Ankeetküsitlus võimaldab kiusamist puudutavaid arvamusi ja kiusamiskäitumises osalemist vastaja enda poolt kirjeldada ja ise hinnata (Hoyle et al. 2002, 161). Töö objektiks on õpilaste kogemused, arvamused ja hinnangud seoses küberkiusamisega.

Kuna tegemist on tundliku teemaga, siis võimaldab paberkandjal anonüümne küsitlus saada avameelsemaid vastuseid. Ankeet on anonüümne ja konfidentsiaalne. Anonüümsus tähendab, et uurimismeetodiga ei koguta vastajatelt sellist andmestikku, mis aitaks uurijal täpselt kindlaks teha, kellele andmed kuuluvad ja konfidentsiaalsus tähendab et kuigi uurijal oleks kuidagi võimalik välja uurida, kellele andmed kuuluvad, lubab ta seda mitte teha (Hoyle et al. 2002, 59). Anketeerimisele eelnevalt selgitati õpilastele, et keegi peale uurija neid ankeete ei loe.

Ankeedis on ära toodud küberkiusamise definitsioon (Patchin, Hinduja 2009, 5) ning küberkiusamises osalemist mõõdetakse erinevate tegevustega, mida kategoriseeritakse erialases kirjanduses küberkiusamise erinevate liikidena (Willard 2005), korduvat kogemist elektrooniliste vahendite kaudu (küsimused 9 ja 17). Küberkiusamiselase uurimise läbiviimiseks on oluline defineerida küberkiusamine ning lisaks küsida respondentide osalemist erinevates küberkiusamise alastes tegevustes (Hinduja, Patchin 2009, 49), mida töö autor ankeedi koostamisel arvestas.

Ankeedis on kokku 35 küsimust, mis jagunevad nelja teemadeblokki. Esimese osa sisaldab küsimusi objektiivsete tunnuste (sugu ja klass) kohta, teine osa koosneb arvuti/ interneti tegevuste ja nendele kulunud aja ja koha kohta. Küberkiusamises osalemist mõõdavad 9. ja 17. küsimus. Küsimused 10-16 käsitlevad küberkiusamisele reageerimist ning küsimus 18 põhjuseid. Järgnevad küsimused mõõdavad kaudsemalt küberkiusamise levikut ning küsimused 24-33 puudutavad õpilastele osutatavat õpet ja tuge. Küsimus 34 puudutab

hoiakuid ning küsimus 35 õpilaste ettepanekuid. Ankeedis on 29 suletud küsimust, 3 küsimust, mis koosneb nii kinnisest kui ka lahtisest küsimusest ja 3 avatud küsimust.

4.2 Valim

Käesolevas uurimuses osalesid 7 Tallinna kooli 7.-9. klasside õpilased. Antud vanuseastmed valiti seetõttu, et kiusamiskäitumine on kõige ulatuslikum põhikooliastmes (Kõiv 2006, 60) ning küberkiusamist on kõige rohkem põhikooli lõpuklassides (Hinduja, Patchin 2009, 55). Uurimuses osalesid Tallinna Kristiine Gümnaasium, Tallinna Jakob Westholmi Gümnaasium, Tallinna Järveotsa Gümnaasium, Tallinna Liivalaia Gümnaasium, Tallinna Mustamäe 37. Keskkool, Tallinna Pääsküla Gümnaasium ja Tallinna Sikupilli Gümnaasium. Nendest kolm kooli, Jakob Westholmi Gümnaasium, Tallinna Liivalaia Gümnaasium ja Tallinna Pääsküla Gümnaasium, osalesid Lastekaitse Liidu projektis „Võitlus koolikiusamisega Tallinna koolides“.

Valimi moodustamisel kasutati kättesaadavuse printsiipi (*opportunity sample/convenience sample*): valimisse võetakse need, keda on võimalik kergesti kätte saada (Lagerspetz 2007). Koolide valimisel lähtuti sellest, et valimisse kuuluksid nii Lastekaitse Liidu projektis osalenud koolid kui ka mitte osalenud koolid. Mitte osalenud koolid valiti piirkondade ja Lastekaitse Liiduga koostööd tegevate koolide hulgast.

Küsitlus toimus 2009. aasta aprill-mai. Küsitlusele vastas kokku 410 õpilast, neist 110 õpilast 7. klassist ja 176 õpilast 8. klassist ja 124 õpilast 9. klassist.

4.3 Andmeanalüüs

Andmeanalüüsi põhiülesandeks on andmetes sisalduva varieeruvuse iseloomustamine ja varieeruvuse põhjuste seletamine (Tooding 2001, 11). Ankeetküsitluse kaudu saadud andmete analüüsimiseks kasutati matemaatilise statistika meetodit, kvantitatiivset analüüsi, mis toimub sagedusjaotuste tasemel ning hinnangute puhul aritmeetiliste keskmiste võrdlemise kaudu. Avatud küsimused kodeeriti, vastused grupeeriti kategooriatesse. Tulemuste

interpreteerimiseks kasutatakse respondentide tsitaate (Aliston, Bowles 1998, 202). Eelnevast lähtuti ka käesolevas uuringus.

Ankeedid kodeeriti ning analüüsiti Microsoft Excel ja SPSS andmetöötlusprogrammiga. Olulisemad tulemused esitatakse töös graafilisena kasutades sagedusdiagramme, mille abil illustreeritakse tunnuse jaotust (Tooding 2001, 41).

Statistiliselt olulisi erinevusi hinnati χ^2 testi abil olulisustõenäosusega 95%. Statistiliselt oluliselt erinevaks loeti gruppe, kui $p \leq 0.05$. Tabelites ja joonistes on andmed esitatud protsentides ja/või absoluutarvudes.

Teostati korrelatsioonianalüüs. Korrelatsioon r on vahemikus miinus ühest üheni. Mida suurem on korrelatsioonikordaja absoluutväärtuste poolest, seda tugevam korrelatsiooniseos valitseb tunnuste vahel (Tooding 2001, 150).

4.4 Eetika

Oluline aspekt on uurimuses osalejate õiguste ja heaolu kaitsmine, siinkohal on olulised kolm elementi: (1) vabatahtlik osalus, (2) ennetavad sammud füüsilise või vaimse kahjustuse tekkimise vastu uurimuses osalemise tõttu, (3) konfidentsiaalsuse garanteerimine (Arkava, Lane 1983, 6; Alston, Bowles 1998, 21; Denscombe 2002, 100; De Vaus 2004, 59-63). Uuriija püüdis neid aspekte uurimuse läbiviimisel jälgida ning arvestada. Koole informeeriti uurimusest ning vastajatele kinnitati, et nende poolt antud vastused on anonüümsed ja konfidentsiaalsed. Kooli esindajatele lubati tulemustest teavitada, sellest kokkulepest peetakse kinni.

5 ANDMEANALÜÜS

5.1 Valimi üldiseloostus

Käesolevas uurimuses osales kokku 410 õpilast Tallinna koolide 7-9ndates klassidest, neist 91 õpilast (22,2%) õppis Tallinna Kristiine Gümnaasiumis, 68 õpilast (16,6%) Tallinna Jakob Westholmi Gümnaasiumis, 64 õpilast (15,6%) Tallinna Järveotsa Gümnaasiumis, 45 õpilast (11%) Tallinna Liivalaia Gümnaasiumis, 45 õpilast (11%) Tallinna Mustamäe 37. Keskkoolis, 49 õpilast (12%) Tallinna Sikupilli Gümnaasiumis ja 48 õpilast õppis (11,6%) Tallinna Pääsküla Gümnaasiumis.

Uurimuses osalenud õpilastest 26,9% õppis seitsmendas, 42,9% kaheksandas ja 30,2% üheksandas klassis. Valimis on sooline jaotuvus suhteliselt ühtlane, küsimustikule vastas 197 (48%) poissi ja 213 (52%) tüdrukut.

5.2 Interneti/arvuti kasutamine

Arvuti asukoht

Andmeanalüüsist selgub, et suurem osa õpilastest kasutab internetis viibimiseks kõige enam (vastused küsimusele „kus sa kõige rohkem arvutis käid?“, siinkohal võisid respondendid valida mitme vastusevaliku vahel) arvutit, mis asub tema toas □ 66,3% õpilastest (n=272), 33,6% (n=138) õpilastest kasutab arvutit, mis asub kodus, kuid mitte oma toas. Väike osa õpilastest (4,9%, n=20) kasutab internetis käimiseks sõbra juures olevat arvutit ning 1,5% (n=6) õpilastest kasutab internetis olemiseks kõige enam koolis olevaid arvuteid. Ainult 2 õpilast (0,5%) külastab internetis käimiseks internetikohvikuid ning 1 õpilane (0,2%) käib kõige enam internetis raamatukogus olevas arvutis.

Arvuti kasutamise sagedus

79,1% õpilastest käib internetis iga päev, 17% mitu korda nädalas, 3,2% kord nädalas ning 0,7% (n=3) käib internetis vähem kui kord nädalas. Uurides, mitu tundi veedetakse internetis päevas, selgub, et 56,4% vastanutest veedab tavaliselt internetis 2-3 tundi päevas, 18% kuni üks tund, 14,5% 4-5 tundi päevas ning 11,1% (n=45) veedab internetis üle 5 tunni päevas.

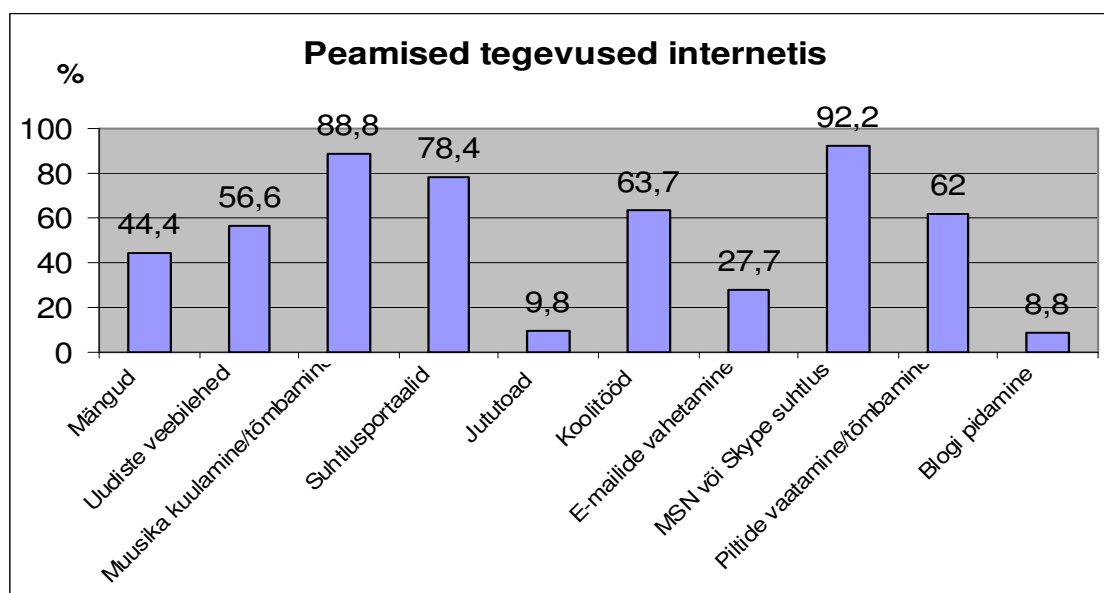
Statistiline analüüs sooliselt olulisi erinevusi ei leidnud, küll aga ilmnes oluline erinevus klasside vahel (näiteks „iga päev“ vastas 76% 7. klasside õpilasi, 81% 8. klasside ning 83,9% 9. klasside õpilastest), $p \leq 0,05$.

Arvuti kasutamisoskus

Ligi pooled (49,6%) õpilastest hindasid oma arvuti kasutamise oskust heaks, 24,8% õpilastest keskmiseks, 22,2% väga heaks, 2,7% arvasid, et see jääb alla keskmise ning 0,7% (3 õpilast) hindasid oma arvuti kasutamise oskust halvaks. Sooliselt ja klassiliselt statistilisi olulisi erinevusi gruppide vahel ei leitud.

Peamised tegevused internetis

Küsimuse „Mida Sa tavaliselt internetis teed?“ (respondendid võisid valida mitme vastusevaliku vahel) vastuseid analüüsid selgus, et kõige enam suheldakse MSN-is või Skype´s (92,2% õpilastest) (vt joonis 1), 88,8% kuulab ja/või tõmbab alla muusikat,

Joonis 1 Peamised tegevused internetis (%)

78,4% külastab suhtlusportaalet nagu Rate.ee, Orkut.com, 63,7% teeb koolitööd, 62% laeb üles/tõmbab alla pilte, 56,6% külastab uudiste veebilehekülgesid, 44,4% mängib mängu, 27,7% saab e-maile, 9,8% suhtleb jututoas ning 8,8% peab oma blogi. Lisaks toodi ära e-

kooli külastamine, joonistamine, Wikipedia lehekülje külastamine, Youtube.com veebilehe külastamine ja üks õpilane lisas programmeerimise.

Õpilaste profiilid erinevates internetikeskkondades

Enamus uurimuses osalenud õpilastest (98%) omab Messengeri (MSN) kasutajakontot, 78,3%-l õpilastel on profiil Orkut'is ja 60,1%-l õpilastest on profiil Rate'i sotsiaalvõrgustiku lehekülgedel. Peaaegu pooled (47,3%) õpilastest on internetitelefonide Skype kasutajad, 12,9% vastanutest on jututoa kasutajad, 10,1% vastanutest peab oma blogi ning 7,9% õpilastest oma kodulehte. Lisaks eelpool nimetatutele on küsimustikule vastanud noortel veel profiilid Facebook.com's, Youtube.com's, Limpa.ru's, deviantart.com's ja teistes sarnastes foorumites.

5.3 Küberkiusamises osalemine

Käesolevas magistritöös uuriti õpilaste küberkiusamises osalemist eelneva õppeaasta jooksul. Vastavalt küberkiusamise liikidele (Willard 2005) ja vahenditele (Smith 2006), koostati kombineeritult 15 küsimust, millega mõõdeti nii küberkiusatavaks kui ka küberkiusajaks olemist. Lähtuvalt Hinduja ja Patchin (2009, 5) küberkiusamise definitsioonile, toimub küberkiusamine korduvalt elektrooniliste vahendite kaudu pikema aja vältel, seega arvestati küberkiusatavate hulka noored, kes vastasid küberkiusamises osalemist mõõtvatele küsimustele „2-5 korda“ ja „üle 5 korra“.

Ohvrite osakaal valimis

Tulemusi analüüsid selgus, et küberkiusatavaid on käesolevas uurimuses 124 õpilast (kes vastasid küsimuses 9 olnud tegevustele kas „2-5 korda“ või „üle viie korra“), mis moodustab **30,2%** küsimustikule vastanud õpilastest (1 õpilane ei vastanud antud küsimusele). Statistiline analüüs sooliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu, kiusatavaid oli 27,9% poistest ja 32,5% tüdrukutest, $p=0,33$). Klasside vahelisel võrdlemisel samuti statistiliselt olulist erinevust ei leitud (7. klass 33,6%, 8. klass 30,9%, 9. klass 26,6%, $p=0,49$).

Kiusajate osakaal valimis

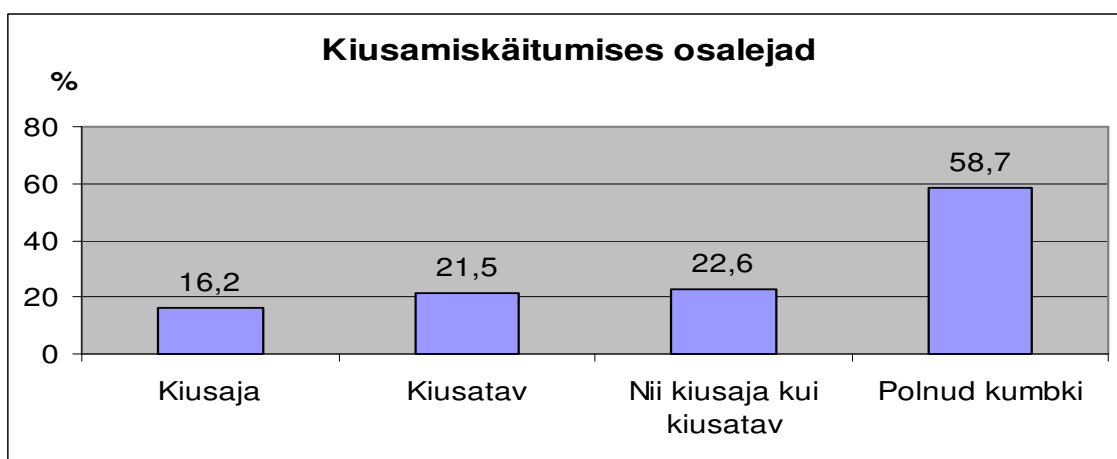
Küberkiusajaid oli käesolevas uurimuses 102 õpilast (kes vastasid küsimuses 17 olnud tegevustele kas „2-5 korda“ või „üle viie korra“), mis moodustab **24,9%** küsimustikule

vastanud õpilastest (5 õpilast antud küsimusele ei vastanud). Statistiline analüüs sooliselt olulist erinevust ei leidnud (poisse oli 29,4% ja tüdrukuid 21,3%, $p=0,06$). Olulisi erinevusi ei leitud ka klasside võrdluses (7. klass 30%, 8. klass 25,9%, 9. klass 19,8%, $p=0,19$).

Kiusamiskäitumises osalejad

Kui võrrelda kiusajaid ja kiusatavaid omavahel, siis ilmneb, et ainult kiusajaid oli respondentidest antud uurimuses 16,2% (46 õpilast), (vt joonis 2) ja ainult kiusatavaid 21,5% (65 õpilast) ning kiusaja/kiusatavaid oli 56 õpilast (22,6%). 238 õpilast (58,7%) ei olnud ei kiusaja ega kiusatava rollis (5 õpilase andmed puuduvad kiusamise kohta).

Analüüsid küsimuse „Kas oled näinud käesoleval aastal küberkiusamist?“ vastuseid, selgus, et 58,4% kõikidest vastanud õpilastest on kõrvalvaatajana näinud küberkiusamist, nendest 9% õpilasi on eelmisel õppeaastal küberkiusamist näinud tihti, 14,2% on näinud mõnikord, 35,2% on näinud harva. Seega, 41,6% ei ole küberkiusamist eelmisel õppeaastal näinud. Andmete võrdlemisel ilmnis statistiliselt oluline erinevus sooliselt □ poisid olid küberkiusamist oluliselt vähem näinud (51,4%) kui tüdrukud (64,7%), $p\leq 0,05$. Klasside vahelisel võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei selgunud.

Joonis 2 Kiusamiskäitumises osalejad (%)

Andmeid analüüsid selgus, et küberkiusatavatatest 46,3% olid ka ise küberkiusajad ning küberkiusajatest 54,9% olid ka ise küberkiusatavad.

Uurimuses püstitati hüpotees, et kiusamisvastast tegevuskava omavad ja selle raames kiusamisalast teavitustööd tegevate koolide õpilaste hulgas on statistiliselt oluliselt vähem nii küberkiusatavaid kui ka küberkiusajaid kui seda mitte omavate koolide õpilastega. Statistiline analüüs kinnitab antud hüpoteesi. Lastekaitse Liidu projektis „Võitlus koolikiusamisega Tallinna koolides“ (mille raames tuli juhtkonnal koostada kiusamisvastane tegevuskava) osalenud koolide õpilaste seas oli statistiliselt oluliselt vähem küberkiusatavaid (19,9%) võrreldes kiusamisvastases projektis mitteosalenud koolide õpilastega, kelle hulgas oli küberkiusatavaid 37,1%, $p \leq 0,05$. Samuti antud uurimistulemustest, et kiusamisvastases projektis osalenud koolide õpilaste seas oli statistiliselt oluliselt vähem küberkiusajaid (19,5%) kui kiusamisvastases projektis mitteosalenud koolide õpilaste seas (28,9%), $p \leq 0,05$.

Soo ja klasside vahelisi erinevusi kiusatavaks ja kiusajaks olemise vahel statistiliselt ei leitud □ poistest oli kiusatavaid 27,9% ja tüdrukutest 32,5%, $p=0,33$; 7. klassides 33,6%, 8. klassides 30,9% ja 9. klassides 26,6%, $p=0,49$, kiusajaid oli poistest 29,4% ja tüdrukutest 21,3%, $p=0,06$; 7. klassides leidus kiusajaid 30%, 8. klassides 25,9% ja 9. klassides 19,8%, $p=0,19$.

Lisaks uuriti antud töös, kas õpilased, kes käivad tavaliselt oma toas olevas arvutis internetis, osalevad rohkem küberkiusamiskäitumises kui õpilased, kellel oma toas arvutit ei ole. Statistiline analüüs seda ei kinnitanud □ õpilastest, kes olid eelneva õppeaasta jooksul teisi küberkiusanud, omas 69% arvutit oma toas (mitte kiusanud õpilastest 66,8%, $p=0,72$) ja küberkiusatavatatest 69,2% (mitte kiusatavaid 67,7%, $p=0,90$) käis tavaliselt internetis oma toa arvutis.

Statistiliselt oluline erinevus leiti küberkiusajate ja mittekiusajate vahel □ küberkiusajad veedavad rohkem aega internetis kui mittekiusajad. Näiteks 19% kiusajatest veedab päevas üle 5 tunni arvutis, samal ajal kui mittekiusajatest teeb seda 8,3%. Kiusatavate ja mittekiusatavate vahel statistiliselt olulisi erinevusi ei olnud. Samuti hindasid antud uurimuses küberkiusaja rollis olnud õpilased oma arvutikasutamisoskusi kõrgemalt kui mittekiusajad, näiteks 35,6%

kiusajatest hindas oma arvutikasutamisoskust väga heaks, võrreldes 18,9% mittekiusajaga, $p \leq 0,05$.

Küberkiusamise liigid, vahendid ning sagedus

Küberkiusamist uuriti tehnoloogiliste vahendite ja kiusamisliikide põhjal koostatud kombineeritud küsimustega, millest selgus, et kõige enam oli õpilasi küberkiusatud solvamise, ähvardamise või piinlikkuse tekitamise läbi MSNis ja Skype's, sellega oli kokku puutunud 48 õpilast (vt tabel 1), millele järgneb tõrjumine ja blokeerimine internetis ($n=42$), internetis kuulujuttude levitamine ($n=35$) ning solvamine, ähvardamine ja piinlikkuse tekitamine sotsiaalvõrgustike veebilehtedel ($n=31$).

Tabel 1. Küberkiusamise väljendumine (kiusatavad) (n, %)

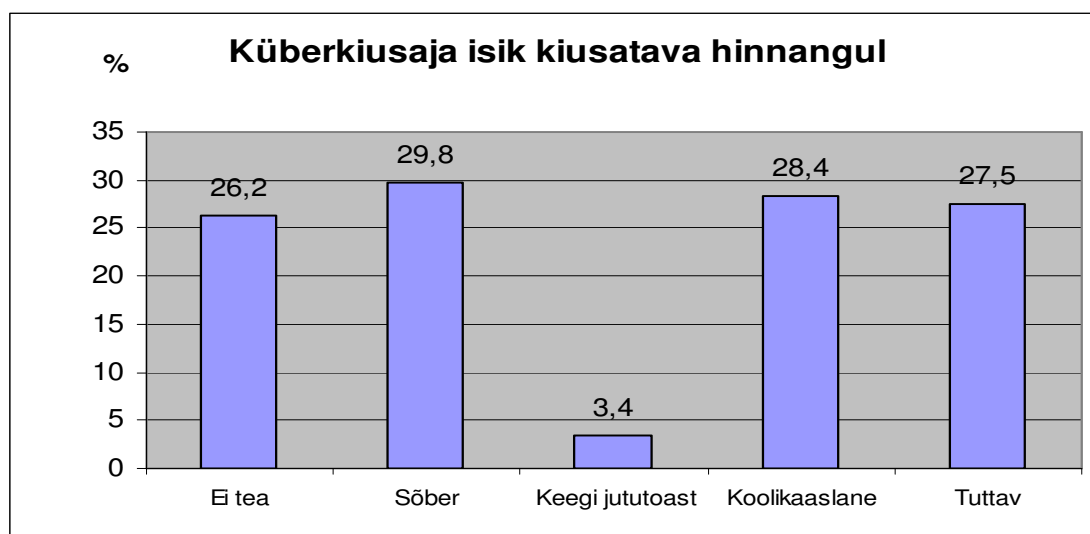
Kas sulle on tehtud nii käesoleval õppeaastal?	Ei ole	Üks kord	2-5 korda	üle 5 korra
Sind on solvatud või mobiiltelefoni kaudu (kõne)	322 (79,1)	54 (13,3)	22 (5,4)	9 (2,2)
Sa oled saanud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi SMS-ga	367 (90,2)	27 (6,6)	11 (2,7)	2 (0,5)
Sa oled saanud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi e-mailiga	369 (90,4)	24 (5,9)	10 (2,5)	5 (1,2)
Sind on solvatud, ähvardatud või valmistatud piinlikkust jututoas	382 (93,6)	19 (4,7)	4 (1,0)	3 (0,7)
Sind on solvatud, ähvardatud või valmistatud piinlikkust MSNis või Skype-s	304 (75,5)	56 (13,7)	32 (7,8)	16 (3,9)
Sinust on tehtud piinlikkust tekitav videoklipp	368 (90,2)	28 (6,9)	12 (2,9)	0
Sinust on loodud ebaseadlik veebilehekülg	398 (97,5)	6 (1,5)	3 (0,7)	1 (0,2)
Keegi on kirjutanud blogis sinu kohta halvasti	373 (91,9)	26 (6,4)	4 (1,0)	3 (0,7)
Sind on solvatud, ähvardatud, piinlikkust tekitatud suhtlusportaalides	307 (75,4)	69 (17,0)	19 (4,7)	12 (2,9)
Keegi on esinenud internetis sinuna	308 (75,5)	75 (18,4)	16 (3,9)	9 (2,2)
Keegi on sinu saladusi teistele edasi öelnud	346 (85,2)	35 (8,6)	15 (3,7)	10 (2,5)
Keegi on meelega sinu kohta internetis valeinfot ja kuulujutte levitanud	307 (75,6)	64 (15,8)	26 (6,4)	9 (2,2)
Sind on tõrjutud/blokeeritud (nt MSN, Rate, Orkut), et sulle haiget teha	310 (76,2)	55 (13,5)	28 (6,9)	14 (3,4)
Sinu kiusamist (nt löömist) on filmitud mobiiltelefoniga	378 (92,6)	22 (5,4)	8 (2,0)	0
Sind on jälitatud internetis (nt jututubades/mängudes)	376 (92,4)	17 (4,2)	3 (0,7)	11 (2,7)

Sagedustabelist ilmneb, et pilaste seas kõige enam levinumad ja „üle viie korra“ toimunud küberkiusamisliigid (eelmise õppeaasta jooksul) olid solvamine ja ähvardamine ning piinlikkuse tekitamine MSN'i kaudu ($n=16$), tõrjumine ja blokeerimine (nt MSN või sotsiaalvõrgustike veebilehekülgedel) ($n=14$), solvamine, ähvardamine, piinlikkuse tekitamine sotsiaalvõrgustike veebilehtedel ($n=12$) ja saladuste levitamine ($n=10$).

Käesoleva küsimuse juures viidi läbi küsimuses 9 tegevuste raames korrelatsioonianalüüs ning olulisusnivool 95% leiti järgmised nõrgad seosed: MSN-s kiusatud olemine ja tüdrukud, $r=0,112$; sotsiaalvõrgustikes kiusamine ja tüdrukud, $r=0,131$; saladuste rääkimine ja tüdrukud, $r=0,156$; blokeerimine/tõrjumine ja tüdrukud, $r=0,130$; *happy slapping* (kiusamise filmimine ja materjali levitamine) ja poisid $r=0,204$. Klasside ja küberkiusamise vahel leiti väga nõrk seos: blokeerimine ja poisid, $r=0,109$.

5.4 Küberkiusaja isik kiusatava hinnangul

Veerand (26,2%) küberkiusatavatest ei tea, kes teda küberkiusas (vt joonis 3), peaaegu kolmandiku (29,8%) ohvrite hinnangul küberkiusas teda sõber, 28,4% arvas, et koolikaaslane, 27,5% sõnul oli see tema tuttav, 3,4% ohvri hinnangul oli see keegi, keda ta teadis jututoast. Õpilased võisid valida mitme vastusevaliku vahel Lisaks nimetati: „*Rate.ee tüdruk*“ (n=2), „*ekspoiiss/ekstüdruk*“ (n=2), „*keegi huviringist*“, „interneti mängust“, „*türklane*“, „*endine sõber*“.

Joonis 3 Küberkiusaja isik kiusatava hinnangul (%)

Küberkiusamise viisid

Eelmisel õppeaastal küberkiusati respondentide poolt kõige enam blokeerimise teel (n=48), sellele järgnes solvamine, ähvardamine ja piinlikkuse valmistamine MSN-s või Skype-s

(n=34), 24 õpilast oli solvanud või ähvardanud mobiiltelefoni kaudu, 19 õpilast oli solvatud ähvardatud või valmistatud piinlikkust sotsiaalvõrgustike veeblehtedel (vt tabel 2). Tabelist selgub, et „üle viie korra“ oli 18 õpilast kasutanud blokeerimist, 11 õpilast oli solvanud, ähvardanud või tekitanud piinlikkust MSN-s või skype-s, 9 õpilast oli kiusanud mobiilikõne kaudu.

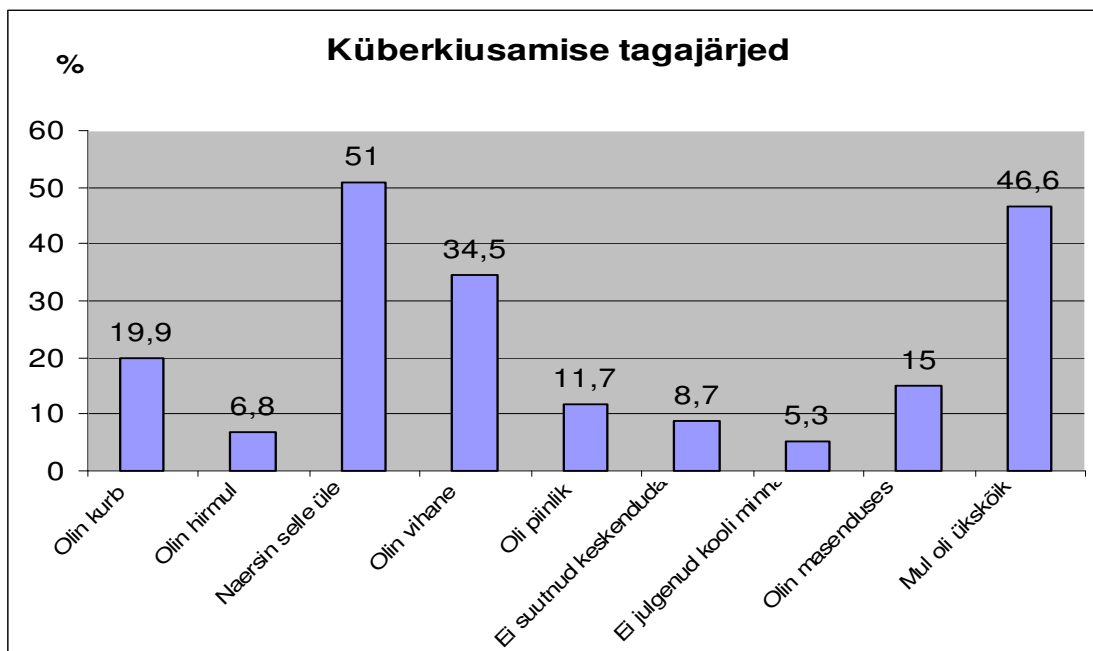
Tabel 2. Küberkiusamise väljendumine (kiusajad) (n, %)

Kas sa oled teinud nii käesoleval õppeaastal?	Ei ole	Üks kord	2-5 korda	üle 5 korra
Solvanud või ähvardanud mobiiltelefoni kaudu	33(84,1%)	40 (10%)	15 (3,7%)	9 (2,2%)
Saatnud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi SMS-ga (MMS)	373 (92,6%)	22 (5,5%)	3 (0,7%)	5 (1,2%)
Saatnud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi e-mailiga	389 (96,3%)	7 (1,7%)	4 (1%)	4 (1%)
Solvanud, ähvardanud või tekitanud piinlikkust kellelegi jututoas	375 (92,8%)	17 (4,2%)	9 (2,2%)	3 (0,7%)
Solvanud, ähvardanud või valmistanud piinlikkust MSNis või skype-s	308 (76,2%)	62 (15,3%)	23 (5,7%)	11 (2,7%)
Teinud videoklipi kellestki tema üle naermiseks	360 (89,1%)	33 (8,2%)	5 (1,2%)	6 (1,5%)
Loonud kellegi kohta ebameeldiva veebilehekülje	390 (97%)	9 (2,2%)	2 (0,5%)	1 (0,2%)
Kirjutanud blogis kellegi kohta halvasti	368 (89,8%)	23 (5,7%)	7 (1,7%)	5 (1,2%)
Solvanud, ähvardanud või valmistanud piinlikkust kellelegi sotsiaalvõrgustiku veebilehekülgedel (rate.ee, orkut.com kommentaarides)	347 (86,1%)	37 (9,2%)	11 (2,7%)	8 (2%)
Esinenud internetis kellegi teisena, et tema üle nalja teha	359 (89,1%)	38 (9,4%)	4 (1%)	2 (0,5%)
Sa oled kellegi saladusi internetis teistele edasi öelnud	352 (95,1%)	12 (3,2%)	4 (1,1%)	2 (0,5%)
Levitanud internetis kellegi kohta meelega vale infot või kuulujutte	380 (94,3%)	15 (3,7%)	5 (1,2%)	3 (0,7%)
Sa oled tõrjunud või blokeerinud kedagi MSNis, Skypes, Rate.ee-s või Orkut.com-is, et talle haiget teha	291 (72,6%)	62 (15,5%)	30 (7,5%)	18 (4,5%)
Oled filminud mobiiltelefoniga kellegi kiusamist (nt löömist, togimist)	374 (92,6%)	21 (5,2%)	5 (1,2%)	4 (1%)
Sa oled kedagi jälitanud internetis (nt jututubades või mängudes)	389 (96,3%)	6 (1,5%)	3 (0,7%)	6 (1,5%)

Käesoleva küsimuse juures viidi läbi küsimuses 17 tegevuste raames korrelatsioonianalüüs ning olulisusnivool 95% leiti järgmised nõrgad seosed: (poisid ja jututoas kiusamine, $r=0,115$; poisid ja videoklipi kaudu kiusamine, $r=0,119$; happy slapping (löömise filmimine ning materjali levitamine) ja poisid, $r=0,204$; jälitamine (jututoas ja mängudes) ja poisid, $r=0,103$; sotsiaalvõrgustikes kiusamine ning tüdrukud, $r=0,124$; internetis blokeerimine/tõrjumine ja tüdrukud, $r=0,124$. Klasside võrdlemisel ilmnes kaks seost: saladusi räägivad internetis enam nooremad, $r=0,128$ ja blokeerimisega/tõrjumisega tegelesid pigem nooremad, $r=165$).

Analüüsides küberkiusamist ja mis tunde see tekitas (respondendid võisid valida mitme vastusevaliku vahel), selgus, et 51% kiusatud õpilastest naeris selle üle (vt joonis 4),

Joonis 4 Küberkiusamise tagajärjed (%)

46,6% õpilasele oli see ükskõik, 34,5% õpilast olid vihased, 19,9% ohvritest olid kurvad, 15% küberkiusamisega kokku puutunud õpilastest olid masenduses, 11,7% ohvritest tundsid piinlikkust, 8,7% ei suutnud keskenduda, 6,8% (n=14) ohvritest olid hirmul ning 5,3% (n=11) ohvritest ei julgenud kooli minna. Lisaks toodi ära sellised vastused: „ei teinud välja“, „pettunud“, „üritasin leida neid inimesi“, „pool süüd oli minul“, „olen tugev“ ja „teen tagasi“.

Küberkiusamisele reageerimine ning selle mõju

Küberkiusamisele reageerimisel oli kõige populaarsem tegevus blokeerimine (74,3%), millele järgnes sõbrale rääkimine (61,1%), 53,7% õpilastest kiusas vastu, 42,1% teatas moderaatorile, 35,5% lahkus veebilehelt ning 33% õpilastest reageeris arvuti välja lülitamisega. Mõned respondentidest (n=9) olid teatanud sellest politseid. Küsimusele, mis õpilaste hinnangul nendest tegevustest aitas kiusamist lõpetada, olid kõige levinumad tegevused – vastu kiusamine (n=30), moderaatorile teatamine (n=29), veebilehelt lahkumine ja kasutajanime vahetamine (n=21).

5.5 Küberkiusamisest teavitamine

Küberkiusamisest teavitamise sagedus

Analüüsist selgus, et 18% küberkiusatavatest ei rääkinud sellest mitte kunagi, 26,8% rääkis sellest üks kord, 35,2% rääkis sellest mõnikord, 6,3% rääkis sellest tihti ning 13,7% rääkis sellest iga kord. Statistiline analüüs näitas, et küberkiusamise ohvriks langenud tüdrukud teavitavad statistiliselt oluliselt rohkem kedagi (10,7% „mitte kunagi“ ja 18,8% „iga kord“) kui küberkiusamise ohvriks langenud poisid (26,9% „mitte kunagi“ ja 7,5% „iga kord“), $p \leq 0,05$. Klasside omavahelisel võrdlemisel statistiliselt olulist erinevust ei leitud.

Vanematele rääkimine. Üle poole (67,2%) ei rääkinud kunagi vanematele, 14,9% rääkis üks kord vanematele, 11,8% rääkis mõnikord vanematele, 2,5% rääkis tihti ning 3,6% rääkis küberkiusamisest iga kord vanematele.

Sõbrale rääkimine. Ohvritest 18,3% ei rääkinud küberkiusamise juhtumitest sõbrale mitte kunagi, 24,4% rääkis sõbrale üks kord, 29,9% rääkis sõbrale mõnikord, 10,2% rääkis sõbrale tihti ning 17,2% rääkis sõbrale iga kord. Soolisel võrdlemisel ja klasside vahelisel võrdlemisel statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud.

Õpetajale rääkimine. Küberkiusamise juhtumitest kunagi ei rääkinud õpetajale 92,1% ohvritest, 4,3% on sellest üks kord õpetajale rääkinud, 2,6% on seda teinud mõnikord, 0,5% (n=1) tihti ning 0,5% (n=1) on teinud seda iga kord. Soolisel võrdlemisel ja klasside vahelisel võrdlemisel statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud.

Lisaks teavitati kiusamisest veel „õde/venda“ (n=3), „oma poissi/tüdrukut“ (n=8), „sugulast“ (n=2). Statistilise analüüsi käigus soolisel võrdlemisel, koolide vahelisel võrdlemisel ega klasside vahelisel võrdlemisel statistiliselt olulisi erinevusi ei leitud.

Teavitamise ja mitte teavitamise põhjused

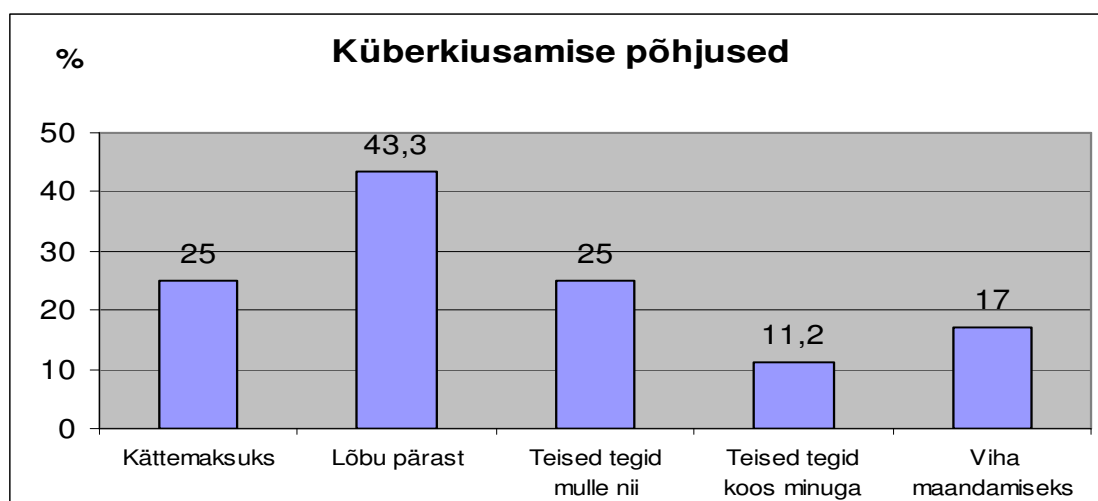
Peaaegu pooled (47,3%) ohvritest teavitasid põhjusel, sest nad arvasid, et rääkimine aitab, 42% ohvritest rääkis põhjusel, sest teadis kiusajat ning 21,4% rääkis, sest tal oli tõendeid. Lisaks toodi põhjustena ära: „nalja pärast“ (n=10), „rääkisin, mis juhtus“ (n=6), „abi

saamiseks“ (n=3), „tahtsin teada tema arvamust“ (n=3) ning üksikutel kordadel „vähendab mure suurust“, „et ümber lükata valet“, „sest see vaevas väga“ ja „et mõelda, kes see olla võiks“.

Selgitades mitte teavitamise põhjused, selgus, et 20 küberkiusamise ohvrit (16,5%) ei teavitanud, sest arvas, et see ei aita teda, 9 õpilast (7,4% kiusatavatest) ei teavitanud, sest nad ei teadnud, kes on kiusajad, 8 õpilast (6,6%) ei rääkinud, sest neil puudusid tõendid, 7 õpilast (5,7%) ei teavitanud, sest ei suutnud sellest rääkida ning 6 õpilast (4,9%) ei rääkinud kartuses, et siis ei lubata tal enam arvutit kasutada. Lisaks mainiti ära „ükskõik“ (n=3), „pole vaja“ (n=3), „see oli nali“ (n=2), „ei uskunud, et ta ähvarduse ellu viib ja ta ei viinudki“ (n=1).

5.6 Küberkiusamise põhjused

Küberkiusajatest 33,3% vastas, et ta oli teinud seda löbu pärast (vt joonis 5), 25% oli teinud seda kättemaksuks ning 25% sest teised olid talle varem nii teinud, 17% kiusas, et oma viha maandada ning 11,2% tegi seda sellepärast, et teised tegid seda koos temaga. Lisaks nimetati „tüli pärast“ (n=4), „et ta ei tüütaks mind“ (n=7), „solvas mind“ (n=3), „et ta haiget saaks“, „et ma haiget ei saaks“, „igav oli“, „avaldasin arvamust“, „et lahendada probleemi“.

Joonis 5 Küberkiusamise põhjused (%)

Respondendid võisid valida mitme vastusevaliku vahel. Statistilise analüüsi käigus leiti üks oluline erinevus soolisel võrdlemisel, nimelt kiusasid poisid statistiliselt oluliselt rohkem lõbu pärast kui tüdrukud (poisid 51,8%, tüdrukud 34,9%), $p \leq 0,05$.

5.7 Küberkiusamise pealtnägijad

Küsimustikule vastanud õpilastest 9% oli eelmisel õppeaastal küberkiusamist näinud tihti, 14,3% oli näinud seda mõnikord, 35,1% oli näinud seda harva ning 41,6% ei olnud küberkiusamist eelmisel õppeaastal näinud.

Küberkiusamise nägemisele reageerimine

Õpilaste poolt kõige populaarsemaks vastuseks oli mitte midagi tegemine („*midagi*“) (nii vastas ligi kolmandik õpilastest), mõned õpilased selgitasid seda sellega, et tegu oli võõraga ning osad õpilased arvasid, et kiusatav ei võtaks abi vastu, kuna ei tunne teda. Samas selgus vastuseid analüüsides, et oli ka õpilasi, kes aitasid ja rääkisid kas kiusaja või kiusatavaga („*ütlesin, et ta lõpetaks*“), mõni aitas, sest segu oli sõbraga. Osad õpilased ei võtnud konkreetselt midagi ette, kuid arutasid seda hiljem sõbraga või mõtlesid kiusajast halvasti. Lisaks oli ära toodud veel naermine ja paar õpilast oli kiusamisjuhtumist õpetajale teatanud.

Kiusamise eeldatav mõju küberkiusatavale

Kiusamise mõju küberkiusamisele mõõdeti avatud lõpuga küsimusega: *Mis sa arvad, kuidas küberkiusatav ennast tunneb?* Valdav enamus respondente arvas, et küberkiusamine mõjub kiusatavale negatiivselt, populaarseim vastus oli nad tunnevad end „*halvasti*“, lisaks nimetati „*üksikuna*“, „*solvunud*“, „*kurb*“, „*ei taha kooli minna*“, „*ei näe väljapääsu*“, „*kaitsetuna*“, „*vihane*“. Samas olid mõned õpilased seisukohal, et mõju sõltub inimesest ning see ei pruugi talle mõjuda („*ükskõik*“), paar õpilast arvas, et see pakub kiusatavale nalja („*naerab*“) ning mõned õpilased ei osanud öelda, kuidas kiusamine kiusatavale mõjuda võiks.

5.8 Sõbrad ja küberkiusamine

37,2% õpilastest on sõpru, keda on küberkiusatud, 14,2% õpilastest ei ole sõpru, keda oleks küberkiusatud ning 48,6% ei teadnud, kas nende sõpru on küberkiusatud või mitte.

Sarnased olid vastused ka küberkiusamise osas: 36% õpilastest omab sõpru, kes on teisi küberkiusanud, 17,2% õpilast arvasid, et nende sõbrad ei ole teisi küberkiusanud ning 46,8% ei olnud sellest teadlikud. 60,5% õpilastest pöördus sõbra poole, kui teda küberkiusataks ning 39,5% seda ei teeks. Pöördumise põhjustena toodi ära aitamine ja nõu küsimine („*toetab ja see annab hea enesetunde*“, „*koos mõtleme midagi välja*“), koos selle üle naermine („*et saaks koos naerda*“) ja kellegagi arutamise eesmärgil („*kellelegi peab ju rääkima*“). Sõbra poole ei pöörduta, kuna selleks ei nähtud vajadust („*pole mõtet*“, „*ei ole vaja teada*“), väike osa õpilasi arvas, et sõpru ei huvitaks ning mõned arvasid, et nad ei saaks neilt abi (nt „*ei aitaks*“). Sõbra poole pöördumisel ilmnis statistiliselt oluline erinevus poiste ja tüdrukute vahel, nimelt pöördus sõbra poole 76,8% tüdrukutest ja 42,8% poistest, $p \leq 0,05$. Klasside võrdlemisel statistiliselt olulisi erinevusi antud küsimustebloki osas ei ilmnenu.

5.9 Lapsevanemad ja küberkiusamine

Õpetamine

51,9% õpilasi on vanemad õpetanud, kuidas internetis turvaliselt käituda ning 48,1% õpilaste vanemaid seda teinud ei ole. Lapsevanema poolset õpetust võrreldi ka küberkiusaja ja mittekiusaja ning kiusatava ja mitte kiusatava vahel, kuid statistiliselt olulist erinevust nende gruppide vahel ei ilmnenu. Klasside võrdlemisel samuti statistiliselt olulist erinevust ei leitud, kuid soolisel võrdlemisel selgus, et tüdrukuid oli vanemate poolt statistiliselt oluliselt rohkem õpetatud (58,2%) kui poisse (45%), $p \leq 0,05$.

Interneti kasutusaja piiramine

Lapsevanemad on 14,6% õpilastel internetikasutusaeg piiranud, 85,4% vastanud õpilasel interneti kasutusaega piiratud ei ole. Kiusatava/mittekiusatava ning kiusaja/mittekiusaja gruppide vahel ning sooliselt statistiliselt olulist erinevust ei leitud, küll aga ilmnis, et nooremate klasside õpilaste puhul piirati statistiliselt oluliselt enam internetikasutusaega (7. klass 22,4%, 8. klass 14,3%, 9. klass 8,3%), $p \leq 0,05$.

Lapsevanemate huvi oma lapse tegemiste vastu internetis

14% õpilaste vanematest ei ole kunagi huvi tundnud, mida nende laps internetis teeb, 39,2% õpilaste vanematest tunnevad harva, 38,9% mõnikord ning 7,9% õpilaste vanematest tunnevad tihti huvi oma lapse tegemiste vastu internetis.

Erinevate gruppide omavahelisel võrdlemisel selgus, et küberkiusajate vastu tundsid lapsevanemad statistiliselt oluliselt vähem huvi kui mittekiusajate vastu (näiteks „mitte kunagi“ vastas 19% kiusajatest ja 12,4% mittekiusajatest), $p \leq 0,05$. Ka tüdrukute vastu tuntakse oluliselt rohkem huvi kui poiste tegemiste vastu (poistest 38% vastas „mõnikord“ või „tihti“, tüdrukutest vastas seda 53,1%), $p \leq 0,05$.

Vanema poole pöördumine

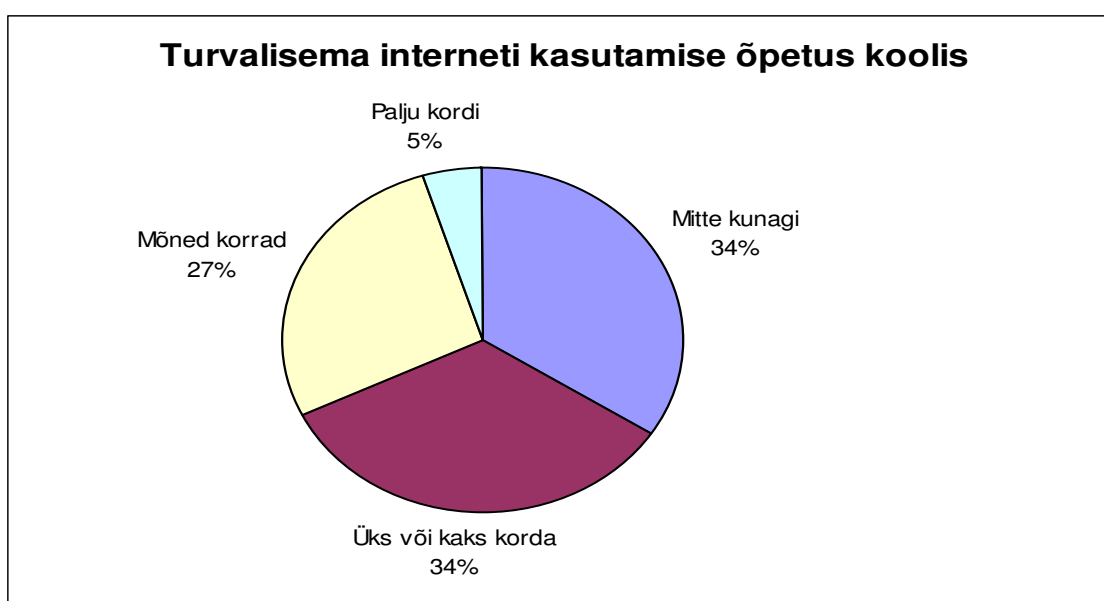
Küsimusele, „Kas sa oma vanemate poole pöörduksid, kui sind keegi küberkiusaks?“ vastas 47,2% õpilastest jaatavalt, st nad pöörduksid oma vanemate poole ning 52,8% seda ei teeks. Pöördumise põhjustena mainisid umbes pooled *abi ja hea nõu saamiseks* („nad aitaksid“), samuti pöörduks vanemate poole, sest neid usaldatakse („usaldan neid“). Mõned õpilased pöörduksid vanema poole siis, „kui asi on väga hulluks läinud“. Pöördumisest loobumise põhjuseid analüüsid selgus, et paljude õpilaste arvates saavad nad ise hakkama või ei pea seda nii tähtsaks, et sellest vanemale teada anda (nt „ei ole nii tähtis, kui see midagi mu elus ei muuda“), samuti arvasid mõned õpilased, et vanemad ei mõistaks neid (nt „vanemad ei saaks aru“) või „nad teeksid suure numbri“.

Ilmnesid statistiliselt olulised erinevused küberkiusajate ja mitte küberkiusatajate pöördumise osas (vanemate poole pöörduks 38,3% kiusatajatest, võrreldes 50,7% mittekiusatajaga), $p \leq 0,05$ ja samuti kiusaja ja mittekiusaja vahel (vanemate poole pöörduks 33% kiusajatest ning 51,6% mittekiusajatest), $p \leq 0,05$. Korrelatsioonianalüüsi käigus leiti, et lapsevanemate huvi ülesse näitamine lapse internetis tegemiste vastu oli olulisusnivool 99% positiivses seoses vanema poole pöördumisega ($r=0,21$).

5.10 Kool ja küberkiusamine

Turvalisema interneti kasutamise õpetus koolis

34,3% õpilastest vastas, et neile ei ole koolis kunagi õpetatud, kuidas internetis turvaliselt käituda (vt joonis 6), 33,6% õpilastele on seda õpetatud üks või kaks korda, 27,3% õpilastele on õpetatud seda mõned korrad ning 4,8% õpilasi on õpetatud palju kordi. Statistiline analüüs soolisel võrdlemisel olulisi erinevusi ei andnud. Klasside võrdlemisel ilmnas oluline erinevus (7. klassile õpetati 74,5% õpilaste hinnangul, 8. klassile 60,7% ja 9. klassile 64,7% õpilaste hinnangul), $p \leq 0,05$.

Joonis 6 Turvalisema interneti kasutamise õpetus koolis (%)

Lastekaitse Liidu projektis osalenud koolide ja mitte osalenud koolide võrdluses olulisi erinevusi ei ilmenud. Samas vastasid nii kiusatavad kui ka kiusajad võrreldes kiusamiskäitumises mitte osalenud õpilastega, et nad on saanud rohkem õpetust (kiusajad 79%, mitte kiusajad 60% ja kiusatavad 80%, mitte kiusatavad 59%), $p \leq 0,05$.

Üle poole (66,4%) õpilastest arvab, et koolis ei õpetata piisavalt turvalisemat interneti kasutamist, siiski 33,6% peab seda piisavaks. Statistilise analüüsi käigus erinevate gruppide

võrdlemisel leiti ainuke oluline erinevus kiusatava ja mitte kiusatava vahel, nimelt hindas 42,6% kiusatavatest ning 29,6% mitte kiusatavatest õpetust piisavaks, $p \leq 0,05$.

Küsimusele „Kas sa pöördusid õpetaja poole, kui sind keegi küberkiusaks?“ vastas ainult 7,5% õpilastest jaatavalt ning 92,5% õpilastest seda ei teeks. Vastuste analüüsimisel ja kodeerimisel selgus, et põhiliselt ei pöördutud õpetaja poole, kuna seda ei peetud vajalikuks või peeti seda pigem isiklikuks probleemiks („ei tunne teda nii hästi“), samuti arvati, et ta ei saaks midagi teha või et ta ei peaks teadma, kui tegu pole koolikaaslasega. Õpetaja poole pöördutakse eelkõige lahenduse leidmise ja abi saamise lootuses (nt „aitab leida lahenduse“).

Uuriti ka õpetajate reageerimist küberkiusamisele õpilaste hinnagul. Küsimustikule vastanud 22,7% õpilastest arvas, et kui õpetajad teavad küberkiusamisest, siis nad püüavad seda peatada, 66,1% ei tea, kas nad seda teha püüavad ning 11,2% õpilastest arvas, et nad ei teeks seda. Statistilise analüüsi käigus olulisi erinevusi soo, klasside, koolide ja kiusamiskäitumises osalejate ja mitteosalejate vahel ei leitud.

Õpilastelt uuriti ka täpsemalt küberkiusamist puudutavat õppe saamist ning selgus, et 59,7% õpilastest pole räägitud, mida teha internetis või mobiiltelefoni vahendusel toimuva kiusamise korral ning 40,3% õpilastele on sellest räägitud. Statistilise analüüsi käigus ilmnis oluline erinevus kiusatavate ja mitte kiusatavate vahel, nimelt 50% kiusatava ja 35,8% mitte kiusatavate sõnul on neile õpetatud küberkiusamisele reageerimist, $p \leq 0,05$. Samas vastuseid analüüsides selgus, et kiusamisvastases projektis mitte osalenud õpilastele oli statistiliselt oluliselt enam räägitud küberkiusamisele reageerimisest, kui projektis osalenud koolide õpilastele (vastavalt 45,5% ja 31,9%), $p \leq 0,05$

5.11 Hoiakud seoses küberkiusamisega

Lähtuvalt käesoleva töö teoreetilisest osast uuriti õpilaste hoiakuid seoses küberkiusamisega. Suur osa (77,9%) küsimustikule vastanud õpilastest arvab, et küberkiusamist on internetis palju ning 83,1% peab küberkiusamist probleemiks (vt tabel 3). Valdav enamus õpilasi (93,8%) arvas, et küberkiusamine teeb kahju inimesele, keda kiusatakse. Kolmveerand (75%) õpilastest tunneks ennast halvasti, kui nad kedagi küberkiusaks ja samuti 75% vastanutest

tunneks ennast süüdi. Küberkiusamine ei ole naljakas 80,2% õpilaste arvates, kuid siiski 11,2% õpilaste arvates see on naljakas. 41,9% teatab kellelegi, kui näeb küberkiusamist ning 58,1% seda ei tee. Üle poole (70,2%) vastanutest arvab, et küberkiusajaid on võimalik kindlaks teha, 29,8% hinnangul seda kindlaks teha ei ole võimalik. Valdav enamus õpilastest, 86,8%, arvab, et internetis tuleb vastutada oma tegude eest, kuid 13,2% õpilaste arvates seda tegema ei pea.

Enamus õpilastest (95,2%) arvab, et internetis olev info ei ole alati õige, 92,3% vastanud õpilastest teab, et internetis ei tohi teistele anda oma parooli ning veidi vähem, 88,2% arvab, et internetis ei tohiks avaldada oma personaalseid andmeid. Enamus õpilastest (93%) arvas, et internetis ei või avaldada kellegi saladusi teistele vaatamiseks. Seda, et internetis tuleb käituda viisakalt, arvas 78% õpilastest (22% õpilaste arvates ei tule viisakas olla ning 32,4% arvavad, et teiste arvates ei tule internetis viisakas olla), 81,4% õpilastest arvas, et internetis peab arvestama ka teistega (18,6% seda ei arvanud ning 28% õpilastest arvas, et teiste arvates ei tule internetis teistega arvestada) ja 16,9% õpilaste hinnangul on internetis toimuv ainult mäng ning 24,3% vastanutest arvab, et internetis toimuv on teiste arvates ainult mäng ning seal toimuv ei tee kellelegi haiget.

Tabel 3. Küberkiusamisega seotud hoiakud (n,%)

Sinu hoiakud küberkiusamise suhtes?	Jah	Ei
Küberkiusamist on internetis palju	296 (22,1)	84 (77,9)
Küberkiusamine on probleem	324 (16,9)	66 (83,1)
Küberkiusamine teeb kahju sellele, keda kiusatakse	364 (6,2)	24 (93,8)
Ma tunneksin end halvasti, kui ma kedagi küberkiusaks	288 (25,0)	96 (75,0)
Ma ei tunneks ennast süüdi, kui ma kedagi küberkiusaks	97 (74,6)	285 (25,4)
Ma arvan, et küberkiusamine on naljakas ja ma naeran kaaslastega selle üle	74 (80,8)	311 (19,2)
Kui näen, et kedagi kiusatakse interneti vahendusel, siis teatan sellest kellelegi	158 (58,1)	219 (41,9)
Küberkiusajaid pole võimalik kindlaks teha	112 (70,2)	264 (29,8)
Internetis tuleb vastutada oma tegude eest	336 (13,2)	51 (86,8)
Internetis olev info on alati õige	19 (95,2)	373 (4,8)
Internetis võib teistele anda oma parooli	30 (92,3)	361 (7,7)
Internetis võib avaldada oma personaalseid andmeid	46	343

Statistilise analüüsi käigus uuriti, kas eelmisel õppeaastal küberkiusanud õpilased omavad statistiliselt oluliselt enam küberkiusamist toetavaid hoiakuid võrreldes õpilastega, kes teisi eelmisel õppeaastal ei küberkiusanud. Vastuste analüüsimisel leiti statistiliselt olulisi erinevusi järgmiste hoiakute puhul: kiusamine ei tee kahju kiusatavale (kiusajad 10,4%, mittekiusajad 4,5%), $p \leq 0,05$; ma ei tunneks ennast kiusamisel halvasti (kiusajad 42,7%, mittekiusajad 18,9%), $p \leq 0,05$; küberkiusamine on naljakas (kiusajad 36,8%, mittekiusajad 13,5%), $p \leq 0,05$; ei tule vastutada oma tegude eest (kiusaja 21,9%, mittekiusajad 10,4%), $p \leq 0,05$; internetis ei tule arvestada teistega (kiusaja 30,9%, mittekiusaja 14,7%), $p \leq 0,05$; internetis võib avaldada kellegi saladusi teistele vaatamiseks (kiusajad 16%, mittekiusajad 4,2%), $p \leq 0,05$; internetis toimuv on ainult mäng ja ei tee kellelegi haiget (kiusaja 31,2%, mittekiusaja 12,4%), $p \leq 0,05$; internetis ei tule olla viisakas (kiusaja 34,4%, mittekiusaja 18,1%), $p \leq 0,05$.

5.12 Õpilaste ettepanekud

Koolile

Küsimusele „Mida peaks tegema kool, et noorte seas küberkiusamist vähem oleks?“, vastas valdav enamus õpilasi, et koolis võiks olla enam tunde interneti turvalisusest (nt „rääkima, mida teha kui kiusatakse“, „õpetama, kuidas seda lõpetada“, „viitama lugudele, millel olid halvad tagajärjed“, „rääkima, millistest lehtedest hoiduda“, „õpetama isiklike asju mitte avaldama“) ning lisati, et arvuti tunnid võiksid olla juba varasemates klassides (nt „õpetama noori juba väiksest peale“). Mõned õpilased tegid ettepaneku, et kool võiks võimaluste piires tegeleda küberkiusajatega ja neid korrale kutsuda (nt „kui teatakse, kes kiusab, võiks kool karistada“, „peaks kiusajaga vestlema“), samas tõid osad noored esile teavitamise vajalikkuse (nt „kui õpilased kiusamisest ei räägi, siis ei saa kool midagi teha“, „julgestama noori probleemidest rääkima“). Lisaks mainiti ära „ebasobilike lehtede blokeerimine“ ning „kontrollima arvuti tundides, mida noored teevad“. Üldiselt arvati, et „kool peaks teemale rohkem tähelepanu pöörama“, „probleemi üle arutlema“, „õpetama suhtlust“ ning „aitama“. Paar õpilast mainis ära kooli koostöö vajalikkuse vanematega. Üksikud õpilased lisasid, et kool ei saaks midagi teha, kuid oli ka neid, kes ei osanud sellele küsimusele vastata.

Lapsevanematele

Vastuseid analüüsid selgus, et üldiselt olid õpilased seisukohal, et lapsevanemad peaksid lastega rohkem suhtlema (nt „kuulama“, „arutama“, „huvituma“, „andma lapsele kindlust, et kui midagi juhtub, siis nad räägiksid vanematele“). Lisaks mainiti järelevalve olulisust (nt „jälgima last, kellega suhtleb“, „hoidma lapse tegemistel silma peal“, „küllastama laste kontosid nt Rate.ee-s“) ning piiride seadmist (nt „piirama neti aega“, „kasutama ohtlikel lehekülgedel blokeerimist“). Samas mainiti, et järelevalvet ei tohiks liigselt teha (nt „mitte liigselt nuhkima“, „usaldama“, „vabadust andma“). Veel tähtsustati vanemaharidust interneti turvalisuse vallas (nt „teavitama ennast ja lapsi küberruumis olevatest ohtudest“, „ohutusnõuanded“, „hoiatama, et nad ei annaks oma pilte ja isikuandmeid võõrastele internetis“). Mainiti ka „õpetama suhtlemist“, „õpetama viisakust“ ning koostöö vajalikkust kooli ja muude institutsioonidega („teatama tähtsamasse kohta“, „pöörduma politseisse“).

Kaaslastele

Küsimustikus osalenud noored arvasid, et küberkiusamise vähendamiseks peaksid nende kaaslased hästi käituma („olema viisakad“ ja vastutustundlikud olema“, „mitte kiusama“). Lisaks mainiti koostöö tähtsust ning üksteise aitamise vajalikkust (nt „jagama infot ja kogemusi“, „hoolima“, „aitama“, „toetama ja kaitsma kiusatavaid“). Samas kirjutasid osad respondendid, et kiusamise vähendamiseks tuleks „kiusajad blokeerida“, „mitte suvalistele lehtedele oma infot ülesse panema“, „hoiduma kahtlastest inimestest“. Mõned õpilased arvasid, et parem on kiusamisele samaga vastamine (nt „vastu kiusama“), kuid teised arvasid jälle, et kõige parem on targem olla ning eemale hoida („mitte välja tegema“, „eemale hoidma“, „mitte sama vastu tegema“). Kaaslastele soovitati tolerantsemad olla ning mitte tüli norida. Mõned vastanud rõhutasid, et kaaslased peaksid kiusamise korral abi saamiseks kellegi poole pöörduma (nt „täiskasvanule rääkima“, „rääkima teistele“, „teatama politseisse“). Lisaks mainiti: „teadma, et küberkiusamine pole lahe“, „küberkiusamist mitte pooldama“ ning „mitte tegema seda, mida ei taha, et talle tehakse“.

5.13 Arutelu

Käesoleva magistr töö eesmärk oli ülevaate saamine 7 Tallinna kooli 7.-9. klasside õpilaste osalemisest küberkiusamiskäitumises ning selgitada välja sellega seotud karakteristikud.

Lähtuvalt töö eesmärgist uuriti käesolevas magistr töö küberkiusamise ulatust eelmisel õppeaastal valimisse kuulunud Tallinna seitsme kooli õpilaste seas. Vastavalt küberkiusamise definitsioonile on küberkiusamine tahtlik ja korduva kahju põhjustamine elektrooniliste vahendite kaudu (Hinduja, Patchin 2009, 5), seega arvestati küberkiusatavate ja küberkiusajate hulka noored, kes olid eelmisel õppeaastal korduvalt küberkiusamist kogunud. Tulemusi analüüsid selgus, et küberkiusatavaid oli antud uurimuse vastajate seas **30,2%** (n=121) ja küberkiusajaid **24,9%** (n=102). Kuigi käesoleva magistr töö küberkiusamise mõõtmisinstrument erineb mõningal määral eelnevatest Eestis läbiviidud küberkiusamisalastes uuringutes kasutatutest, on tulemused sarnased Tartu koolides läbiviidud uuringuga, kus küberkiusajataavaid oli 35% ja küberkiusajaid 21% (Naruskov 2009). Võrdluseks võib tuua ka Walvre ja Heirman (2009) hiljutise uurimuse, kus küsitleti 1318 12-18-aastaseid õpilasi Belgias, kellest 34,2% olid küberkiusatavad ja 21,2% olid küberkiusajad. Tallinna koolide 90 õpilaste hulgas oli ohvreid 19% (Isakannu 2008).

Antud uurimuses osales 3 kooli Lastekaitse Liidu kiusamisvastasest projektist „Võitlus koolikiusamisega“. Projekti raames tuli koolidel koostada kiusamisvastane tegevuskava ja alustada selle elluviimist. Kuigi käesolev töö ei käsitlenud täpsemalt, mil määral ja kuidas kiusamisvastast tegevuskava koolides ellu viiakse, võib arvata, et kui kooli juhtkonna tasandil probleemi teadvustatakse ja koolis kiusamisvastaseid meetmeid välja töötatakse, siis selle tulemused peaksid kajastuma õpilaste käitumises ja hinnangutes. Erinevad uurimused on kinnitanud, et kogu kooli haaravad ja käitumise norme mõjutavad programmid on olnud kiusamise vastu võitlemisel efektiivsed meetodid (Olweus 1999, vt Kõiv 2006 järgi). Samuti on kiusamise vähese ulatusega koolis seotud kooli sotsiaalpsühholoogiline kliima, kus on adekvaatne järelvalve, õppekavas kiusamisvastased teemad ning õpetajate ja õpilaste vahelised toetavad sotsiaalsed suhted kiusamisjuhtudega hakkamasaamisel (Smith 1991: vt Kõiv 2006, 46 järgi). Kuna vastavad teemad leidsid käsitlemist ka kiusamisvastases tegevuskavas, siis püstitati hüpotees, et kiusamisvastases projektis osalenud koolide õpilaste seas on vähem nii

küberkiusatavaid kui ka küberkiusajaid võrreldes projektis mitteosalenud koolide õpilastega. Statistiline analüüs seda hüpoteesi kinnitas. Kiusamisvastases projektis osalenud koolide õpilaste seas oli statistiliselt oluliselt vähem küberkiusatavaid (19,9%) võrreldes kiusamisvastases projektis mitteosalenud koolide õpilastega, kelle hulgas oli küberkiusatavaid 37,1%. Samuti selgus antud uurimistulemustest, et kiusamisvastases projektis osalenud koolide õpilaste seas oli statistiliselt oluliselt vähem küberkiusajaid (19,5%) kui kiusamisvastases projektis mitteosalenud koolide õpilaste seas (28,9%).

Antud magistritöö uuris küberkiusajate ja küberkiusatavate karakteristikuid, sealhulgas sugu, klass, arvuti kasutamise aeg, asukoht ja kompetentsus. Küberkiusamiskäitumises osalejate ja mitteosalejate vahel ei leitud soo ning klasside lõikes statistiliselt olulisi erinevusi. Käesolevas uuringus osalenud õpilastest käis tavaliselt internetis oma toas olevast arvutist 67,3% õpilastest ning kodus teises toas olevast arvutist 33,8% vastanutest. Uuringud on näidanud, et kiusajad kasutavad kiusamiseks pigem oma toas olevat arvutit (Walvre, Heirman 2009). Uuriti ka seda, kas õpilased, kes käivad tavaliselt oma toas olevast arvutist internetis, osalevad rohkem küberkiusamiskäitumises, kui õpilased, kellel oma toas arvutit ei ole. Statistiline analüüs seda ei kinnitanud. Käesolevas uuringus osalenud õpilastest, kes olid eelneva õppeaasta jooksul teisi küberkiusanud, omas 69% arvutit oma toas ja küberkiusatavatest 69,2%.

Mitmed uuringu tulemused maailmas on kinnitanud, et küberkiusamiskäitumine on seotud internetis veedetud aja ning arvutialase kompetentsusega. Küberkiusajad ja kiusatavad on kauem internetis (Kowalski et al. 2008) ning üle 50% küberkiusajatest väidavad end olevat interneti kasutamises eksperdid, samal ajal kui sama väidab 30% mittekiusajatest (Ybarra, Mitchell 2004). Käesolevas töös uuriti, kas küberkiusajad veedavad rohkem aega internetis kui mittekiusajad ning tulemustest selgus, et see tõepoolest nii oli. Näiteks 19% kiusajatest veedab päevas üle 5 tunni arvutis, samal ajal kui mittekiusajatest teeb seda 8,3%. Kiusatavate ja mittekiusatavate vahel olulisi erinevusi polnud. Samuti hindasid antud uurimuses küberkiusaja rollis olnud õpilased oma arvutikasutamisoskusi kõrgemalt kui mittekiusajad, näiteks 35,6% kiusajatest hindas oma arvutikasutamisoskust väga heaks, võrreldes 18,9% mittekiusajatega.

Antud uurimuses püüti välja selgitada levinumad kiusamise põhjused ning küberkiusamise mõju küberkiusatavale. Kõige levinumks küberkiusamise põhjuseks on kättemaks (Hinduja, Patchin 2009, 71). Näiteks võib koolikiusamise ohver kasutada tehnoloogilisi vahendeid, mille kaudu saab ta ennast kiusajaga võrdsena tunda ning kus füüsilistel omadustel ei ole tähtsust, et toimunu eest kättemaksta (Kowalski, Limber 2007). Käesolevas uurimuses osalenud õpilastest, kes olid eelmisel aastal kedagi elektrooniliste vahendite kaudu kiusanud, nimetasid ligi pooled põhjuseks, et see oli lõbus, neljandik kiusas kättemaksuks ning umbes viiendik maandas selle kaudu oma viha. Uurimusest selgus veel, et kiusatavaks olemine on omavahel seotud kiusajaks olemisega. Vastanud õpilastest ligikaudu viiendik oli olnud nii küberkiusaja kui ka küberkiusatava rollis eelmisel õppeaastal. Kiusamise põhjuste väljaselgitamisel on tähtis arvestada ka asjaolu, et tehnoloogiliste vahendite tõttu võib kiusamise toimepanemist mõjutada anonüümseks jäämise võimalus ning tagasiside puudumine, mis võib põhjustada seda, et kiusaja käitub virtuaalses keskkonnas teisiti, kui ta seda teeks reaalses keskkonnas (Willard 2005).

Elektrooniliste kommunikatsioonivahenditega seotud anonüümsus muudab küberkiusamise toimepanemise lihtsamaks. Ligi neljandik kiusatavatest ei teadnud käesolevas uurimuses küberkiusaja isikut ning ligi kolmandik käesolevas uuringus osalenud kiuajatest ja kiusatavatest arvas, et küberkiusajat ei ole võimalik kindlaks teha. Samas lisab anonüümsus julgust (Patchin, Hinduja 2006) ning nähtamatuse tunne kõrvaldab mure tabamise, sotsiaalse heakskiidu ja karistamise ees (Willard 2005). Küberkiusajad võivad käituda internetis julmemini kui väljaspool seda, sest kübermaailm ei anna neile teistelt kohest mitteverbaalset tagasisidet (ibid). See muudab hoopis kahjuliku tegevuse ratsionaliseerimise kergemaks, nagu poleks kellelegi liiga tehtud ning mille tagajärjel võivad küberkiusajad tunda vähem muret vahele jäämise ja karistuse ees ning vältida vastutamist oma käitumise eest (Cooper 2005). Tuginedes teooriale püstitati hüpotees, et eelmisel õppeaastal küberkiusanud õpilased omavad enam küberkiusamist toetavaid hoiakuid võrreldes õpilastega, kes teisi eelmisel õppeaastal ei küberkiusanud. Statistiline analüüs kinnitas, et küberkiusajad arvasid oluliselt enam, et internetis ei tule olla viisakas ega vastutada oma tegude eest ning et küberkiusamine ei tee ohvrile kahju. Samuti arvas kolmandik nendest, et internetis ei tule arvestada teistega ning kiusamisel ei tunneks nad end halvasti. Nad arvasid, et kiusamine on naljakas ja pidasid enam internetis toimuvat mänguks, mis ei tee kellelegi haiget.

Küberkiusamise tunnused (raske selle eest peituda, laiaulatuslik publik, kiusaja anonüümsus) viitavad sellele, et küberkiusatavale võib negatiivne mõju olla suurem kui traditsioonilisel kiusamisel. Teisest küljest on võimalik solvavad sõnumid ja e-mailid kustutada ja potentsiaalsed sõnumid blokeerida ning samuti ei kaasne sellega füüsilist valu (Slonje, Smith 2008). Erinevatest uuringutest on selgunud, et küberkiusamise ohvrid tunnevad üksindust, ebakindlust ja alandust, samuti lootusetust, depressiooni (Patchin, Hinduja 2006; vt. Strom, Strom 2005 järgi). Käesolevas töös uuriti küberkiusamise mõju kiusatavatele ning tulemused näitasid, et kuigi ligi pooled õpilased võtsid seda võtta naljana ning see jättis neid ükskõikseks, siis viiendik kiusatavatest tundis viha, masendust ja kurbust. Samas tuleb välja tuua, et 14 õpilast oli hirmul ning 11 kiusatavat ei julgenud küberkiusamise tagajärjel kooli minna. Kuigi küberkiusamine toimub virtuaalses keskkonnas, on sellel mõju inimese elule reaalses keskkonnas ning seepärast on väga oluline kiusatavatele igakülgset abi ja tuge pakkuda.

Käesolevas magistritöös uuriti toimetulekustrateegiad kiusamisega hakkama saamisel. Üldiselt on teada, et abi otsimine kiusamise puhul ja kellelegi kiusamisest rääkimine on efektiivsed toimetulekumehhanismid, mis aitavad vähendada negatiivseid emotsioone. Abi otsimise kui efektiivse toimetulekustrateegia puhul ilmnevad soolised erinevused: tüdrukud peavad toetuse otsimist poistest sagedamini parimaks strateegiaks nii kiusamise peatamiseks kui ka selleks, et ennast ise emotsionaalselt paremini tunda (Hunter, Boyle, Warden 2004: vt Kõiv 2006 järgi).

Noored, keda on küberkiusatud, kannatavad emotsionaalselt ja psühholoogiliselt ning nad peavad teadma, kuidas küberkiusamisele reageerida ning kelle poole abi saamiseks pöörduda. Antud uurimuses osalenud õpilased kasutasid kõige enam blokeerimist, sõbrale rääkimist ja vastu kiusamist. Kõige levinumateks tegevuseks, mis kiusamise lõpetasid, olid vastu kiusamine, moderaatorile teatamine, veebilehelt lahkumine ja kasutajanime vahetamine. Pärast kiusamisjuhtumit tuleks võimaluse korral sõnum salvestada ning pöörduda täiskasvanu poole, keda usaldatakse (Hinduja, Patchin 2009, 177). Ligi kolmandik antud uurimuses osalenud kiusatavatest rääkis juhtumist oma vanemale ning ainult 8% oli sellest õpetajale teada andnud. Kõige enam teavitati kiusamisest sõpru. Tähtis on välja tuua, et 18% küberkiusatavatest ei rääkinud kiusamisjuhtumist mitte kellelegi. Vältimaks õpilase murega üksi jäämist, on oluline pakkuda õpilastele tuge, teavitada abi saamise võimalustest ja kanalitest ning arendada

õpilaste sotsiaalsed kompetentsust. Ennetustöö peaks olema suunatud õpilaste prosotsiaalsete hoiakute ja käitumisviiside arendamiseks (Olweus 1994), et nad oleksid võimelised looma ja hoidma terveid suhteid nii koolis kui ka väljaspool seda.

Mitmed uuringud on leidnud negatiivse seose sotsiaalse toetuse ja antisotsiaalse käitumise vahel (Demaray, Malecki 2003). Demaray ja Malecki (2003) leidsid oma uurimuses, et tüdrukud saavad rohkem sotsiaalset toetust kui poisid. Tüdrukud märkavad paremini toetust, mis on neile kättesaadav. Li (2006) uurimusest selgus, et tüdrukud teavitavad täiskasvanuid oluliselt rohkem kui poisid. Eestis Tartu koolide seas läbi viidud uuring seda ei kinnitanud (Naruskov 2009). Käesolevas töös leidis kinnitust hüpotees, et tüdrukutest küberkiusatavad teavitavad kiusamisest rohkem kui poistest küberkiusatavad. Statistiline analüüs näitas, et küberkiusamise ohvriks langenud tüdrukud teavitavad statistiliselt oluliselt rohkem kiusamisest (10,7% „mitte kunagi“ ja 18,8% „iga kord“) kui küberkiusamise ohvriks langenud poisid (26,9% „mitte kunagi“ ja 7,5% „iga kord“).

Uurimusest selgus, et üle poole uuringus osalenud õpilastest oli näinud küberkiusamist eelmisel õppeaastal ning ligi viiendik nendest oli seda näinud tihti. Enamus õpilastest arvas, et küberkiusatav tunneb ennast halvasti. Siinkohal on oluline vaadelda, kuidas nad siis küberkiusamise nägemisele reageerisid. Kõrvaltvaatajad peavad olema teadlikud sellest, mida nad saavad kiusatava kaitseks teha, ning et sellel on positiivne tulemus. Hinduja ja Patchin (2009) soovivad kõrvalseisjatel dokumenteerida, mida ja millal nad nägid ning mitte julgustama sellist käitumist. Õpilaste poolt kõige populaarsemaks vastuseks oli mitte midagi tegemine, kuid mitte midagi tegemine võrdub ka kiusamisele kaasa aitamisega (Li 2004). Mõned õpilased selgitasid mitte midagi tegemist sellega, et tegu oli võõraga või nad ei teadnud, mida nad teha saaksid ning osad õpilased arvasid, et kiusatav ei võtaks abi vastu, kuna ei tunne teda. Samas mõned õpilased sekkusid ning rääkisid kas siis kiusaja või kiusatavaga ja püüdsid kiusamist peatada asjaosalistega ning paar õpilast oli sellest teavitanud täiskasvanuid.

Kuna lapsed kasutavad internetis olemiseks enamasti koduarvuteid, siis on väga tähtis, et lapsel oleks usalduslik suhe lapsevanemaga ja et ta tunneks, et ta võib oma küsimuste või murega vanema poole pöörduda ning lapsevanem tunneb huvi tema tegemiste vastu.

Uurimuses osalenud lastest ligi pooled vanematest on õpetanud lastele, kuidas internetis turvalisemalt käituda ning 14,6% peamiselt nooremate õpilaste vanemad on piiranud laste interneti kasutamise aega. Kuid muret on tekitav, et pea poolte õpilaste vanemad ei ole oma lastele turvalisemat interneti suhtlust õpetanud ning 14% õpilaste vanemad ei ole ka kunagi huvi tundnud oma lapse tegemiste vastu internetis. Statistiline analüüs leidis, et need õpileded, kelle vanemad huvitusid tema tegemiste vastu internetis, pöördusid enam oma vanema poole, kui õpilased, kelle sõnul vanem tema tegemiste vastu internetis huvi ei tunne.

Noored, kes kasutavad igapäevaselt internetti ja teisi kommunikatsioonivahendeid, võivad tehnilistes teadmistes ja oskustes vanematest küll targemad ja osavamad olla, kuid samas tuleb meeles pidada, et lapsel on veel tema vanuse tõttu vähesem elukogemus, mistõttu on usalduslik suhe lapse ja lapsevanema vahel väga oluline, sest siis ei jää laps oma murega üksi ja saab nõu ning abi küsida. Vanemate poole pöördumise põhjustest nimetati abi ja hea nõu saamist, kuid samas arvasid osad noored, et vanemad ei saaks sellest aru. Siinkohal on oluline rõhutada vanemate harimise vajalikkust turvalisema interneti kasutamise vallas, et lapsevanem ei pelgaks internetti ja sel teemal lapsega kõneleda ning vajadusel ka teaks, kust abi ja nõu leida ning üks võimalus selles vallas on koostöö kooliga.

Respondentidest 79,1% kasutab iga päev arvutit ning 17% teeb seda mitu korda nädalas, kuid kas neile on koolis õpetatud, kuidas seal turvalisemalt käituda? Kahjuks ligi kolmandik (38,3%) õpilastest ei ole turvalisemat interneti kasutamise õpetust kunagi saanud ning 66,4% õpilastest ei pidanud saadavat õpet piisavaks. Huvitaval kombel olid nii kiusajad kui ka kiusatajad saanud kiusamiskäitumises mitte osalejatega võrreldes oluliselt rohkem interneti turvalisuse alast õpet ning täpsemalt küberkiusamisealast õpet oli projektis mitteosalenud koolides rohkem õpetatud kui kiusamisvastases projektis osalenud koolides. Sellest lähtuvalt tuleks kiusamisvastastes tegevuskavadesse lisada enam konkreetsemalt küberkiusamise temaatikat.

Küberkiusamise puhul pöördus õpetaja poole vaid 7,5% vastanud õpilastest. Õpetajat ei teavitata peamiselt põhjusel, et seda peetakse pigem isiklikuks probleemiks või arvatakse, et see ei puutu õpetajasse või ta ei saaks teda aidata. Samas veidi enam õpilasi (22,7%) vastas, et kui õpetaja teaks küberkiusamisest, siis ta püüaks seda peatada, selle väitega ei nõustunud aga

11,2% vastanutest. Siinkohal on oluline õpetajate poolt küberkiusamisalast teavet õpilastele edasi anda ning arutada, mis võiks olla kooli roll kiusamise tõkestamisel. Samuti tuleks õpilastega arutelusid pidada ning dialoogi arendada, sest mõned õpilased selgitasid, et kui õpilased kiusamisest ei räägi, siis ei saa ka kool midagi teha. Koolis on oluline prosotsiaalsete õpioskuste arendamine, mis arendaks õpilaste suhtlusoskust ning empaatiat (Mason 2008). Käesolevas töös uuriti õpilaste hoiakuid küberkiusamise ja interneti turvalisuse alal, millest selgus, et küberkiusajad arvasid mitte küberkiusajatest oluliselt enam, et internetis ei tule arvestada teistega ega vastutada oma tegude eest.

Käesolevast magistriltööst selgus, et üle 80% õpilaste hinnangul on küberkiusamine probleem ning ligikaudu sama palju õpilasi arvab, et küberkiusamist on internetis palju, mis näitab, et küberkiusamine on virtuaalkeskkonnas laialt levinud ja Eestis on vaja välja töötada küberkiusamist ennetavad ja efektiivsed sekkumise meetodid. Ennetamismeetodite väljatöötamise on vaja kaasata õpilasi, kes on igapäevaselt virtuaalkeskkonnas ning kes osalevad ise või on varasemalt olnud küberkiusamiskäitumise tunnistajaks, selgitamaks välja, mida tuleks küberkiusamise vähendamiseks ette võtta.

Õpilaste hinnangul peaks küberkiusamise vähendamiseks olema koolis enam interneti turvalisuse alaseid tunde, mis peaksid alguse saama juba nooremates klassides. Õpetajal tuleks vajadusel küberkiusamiskäitumises osalenutega vestlelda ning võimaluste piires küberkiusajaid korrale kutsuda. Ennetustöö peaks olema suunatud õpilaste prosotsiaalsete hoiakute ja käitumisviiside arendamiseks, et nad oleksid võimelised looma ja hoidma terveid suhteid (Olweus 1994; Pepler, Craig 2000: vt. Mason 2008 järgi). Nende sõnul peaks kool toetama ja õpetama hea suhtlemise tava ning rõhutama teavitamise vajalikkust, sest kui õpetaja kiusamisest ei tea, siis ei saa ta ka sekkuda. Suhtlemises peitub võti ka vanematepoolses küberkiusamisalases ennetustöös (Hinduja, Patchin 2009, 146), mis selgus ka käesoleva töö õpilaste ettepanekutest. Üldiselt olid õpilased seisukohal, et lapsevanemad peaksid lastega rohkem suhtlema ja lapse tegemistest huvituma. Neil tuleks oma lapse tegemistel silm peal hoida, kuid samal ajal neid ka usaldada. Lisaks mainiti piiride seadmise ning vanemate interneti turvalisuse alaste teadmiste omamise vajalikkust, et nad saaksid ennast ja oma lapsi internetis olevatest ohtudest teavitada. Õpilased mainisid ka lapsevanemate poolse viisakuse õpetamise tähtsust, sest nende arvates saavad nende kaaslased küberkiusamist

vähendada viisakalt ja vastutustundlikult käitudes. Nende arvates võiksid õpilased omavahel kogemusi ja infot jagada ning koostööd teha, et üksteise kogemustest õppida ja seeläbi küberkiusamise levikut vähendada.

6 KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Küberkiusamine on agressiivne ja tahtlik tegu, mis on toime pandud indiviidi või grupi poolt ohvri vastu, kes ei saa ennast kergelt kaitsta, kasutades selleks elektroonilist meediumit korduvalt pikema aja jooksul (Smith 2004: vt Shariff 2008, 30 järgi). Küberkiusamise elemendid on: tahtlikkus, korduvus, kahju tegemine, kommunikatsiooni ja informatsiooni vahendite olemasolu ning tasakaalutuse eksisteerimine võimusuhetes ohvri ja kiuaja vahel (Olweus 2003; Hinduja, Patchin 2009, 5).

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli ülevaate saamine 7 Tallinna kooli 7.-9. klasside õpilaste osalemisest küberkiusamiskäitumises ning selgitada välja sellega seotud karakteristikud. Töö eesmärgist lähtuvalt oli püstitatud järgnevad uurimisülesanded:

- uurida küberkiusamiskäitumise levikut õpilaste seas eelmisel õppeaastal;
- selgitada välja kiusaja ja kiusatava karakteristikud;
- saada ülevaade toimetulekustrateegiatest kiusamisega hakkamasaamisel;
- selgitada välja kooli ja vanemate poolset õpet ohutumast interneti kasutamisest;
- saada ülevaade õpilaste hoiakutest seoses küberkiusamise ning käitumisega internetis;
- selgitada välja õpilaste ettepanekud koolile, lapsevanematele ja kaaslastele küberkiusamise vähendamiseks.

Uurimuses leidsid kinnitust püstitatud hüpoteesid:

- 1) Kiusamisvastast tegevuskava omavad ja selle raames teavitustööd tegevate koolide õpilaste seas on statistiliselt oluliselt vähem nii küberkiusatavaid (19,9%) kui küberkiusajaid (19,5) võrreldes seda mitte omavate koolide õpilastega, kelle hulgas oli küberkiusatavaid (37,1%) ja küberkiusajaid (28,9).
- 2) Tüdrukutest küberkiusatavad teavitavad kiusamisest rohkem kui poistest küberkiusatavad, Statistiline analüüs näitas, et küberkiusamise ohvriks langenud tüdrukud teavitavad statistiliselt oluliselt rohkem kiusamisest (10,7% „mitte kunagi“ ja 18,8% „iga kord“) kui küberkiusamise ohvriks langenud poisid (26,9% „mitte kunagi“ ja 7,5% „iga kord“).
- 3) Eelmisel õppeaastal küberkiusanud õpilased omavad oluliselt enam küberkiusamist toetavaid hoiakuid võrreldes eelmisel aastal mitte küberkiusanud õpilastega: internetis

ei tule olla viisakas (küberkiasaja 34,4%, mitte küberkiasaja 18,1%), küberkiasamine ei tee kiusatavale kahju (küberkiasajad 10,4%, mitte küberkiasajad 4,5%), internetis ei tule vastutada oma tegude eest (kiusaja 21,9%, mittekiusajad 10,4%).

Tulemuste analüüsi põhjal võib teha järgmisi järeldusi:

- Eelmisel õppeaastal oli küberkiasatavaid 7.-9.-klasside õpilaste seas 30,2% (n=121) ja küberkiasajaid 24,9% (n=102). Küberkiasatavatest 46,3% olid ka ise küberkiasajad ning küberkiasajatest 54,9% olid ka ise küberkiasatavad. Küberkiasamist oli näinud 58,4% vastajatest ning ligi viiendik oli seda näinud tihti.
- Üle 80% õpilaste hinnangul on küberkiasamine probleem ning ligikaudu sama palju õpilasi arvab, et küberkiasamist on internetis palju.
- Küberkiasajad veedavad rohkem aega internetis kui mittekiusajad. Näiteks 19% kiusajatest veedab päevas üle 5 tunni arvutis, samal ajal kui mittekiusajatest teeb seda 8,3%. Kiusatavate ja mittekiusatavate vahel olulisi erinevusi polnud. Küberkiasaja rollis olnud õpilased oma arvutikasutamisoskusi kõrgemalt kui mittekiusajad, näiteks 35,6% kiusajatest hindas oma arvutikasutamisoskust väga heaks, võrreldes 18,9% mittekiusajatega.
- Kõige enam oli küsimustikule vastanud õpilasi küberkiasatud solvamise, ähvardamise või piinlikkuse tekitamise läbi MSNis ja/või Skype's (n=48), millele järgneb tõrjumine ja blokeerimine internetis (n=42), internetis kuulujuttude levitamine (n=35) ning solvamine, ähvardamine ja piinlikkuse tekitamine sotsiaalvõrgustike veebilehtedel (n=31).
- Kõige enam küberkiasasid respondendid blokeerimise teel (n=48), sellele järgnes solvamine, ähvardamine ja piinlikkuse valmistamine MSN-s ja/või Skype-s (n=34), 24 õpilast oli solvanud või ähvardanud mobiiltelefoni kaudu, 19 õpilast oli solvatud ähvardatud või valmistatud piinlikkust sotsiaalvõrgustike veeblehtedel.
- Ligi neljandik kiusatavatest ei teadnud käesolevas uurimuses küberkiasaja isikut ning ligi kolmandik osalenud kiusajatest ja kiusatavatest arvas, et küberkiasajat ei ole võimalik kindlaks teha.
- Peaaegu pooled õpilased võtsid kiusamist naljana ning see jättis neid ükskõikseks, kuid viiendik kiusatavatest tundis viha, masendust ja kurbust. Samas tuleb välja tuua, et 14 õpilast oli hirmul ning 11 kiusatavat ei julgenud küberkiasamise tagajärjel kooli minna.

- Antud uurimuses osalenud õpilased kasutasid küberkiusamisele reageerimisel kõige enam blokeerimist, sõbrale rääkimist ja vastu kiusamist. Kõige levinumateks tegevusteks, mis kiusamise lõpetasid, olid vastu kiusamine, moderaatorile teatamine, veebilehelt lahkumine ja kasutajanime vahetamine.
- Ligi pooled uurimuses osalenud laste vanematest ei olnud õpetanud oma lastele, kuidas internetis turvalisemalt käituda ning 14% uuringus osalenud õpilaste vanemad ei ole ka kunagi huvi tundnud oma lapse tegemiste vastu internetis. Õpilased, kelle vanemad huvitusid tema tegemiste vastu internetis, pöördusid enam oma vanema poole, kui õpilased, kelle sõnul vanem tema tegemiste vastu internetis huvi ei tunne.
- Ligi kolmandik (38,3%) õpilastest ei ole turvalisemat interneti kasutamise õpetust koolides kunagi saanud ning üle poolte õpilastest (66%) ei pidanud saadavat õpet piisavaks. Küberkiusamise puhul pöördus õpetaja poole vaid 7,5% vastanud õpilastest. Õpetajat ei teavitataks peamiselt põhjusel, et seda peetakse isiklikuks asjaks.
- Ligi kolmandik antud uurimuses osalenud kiusatavatest rääkis juhtumist oma vanemale ning ainult 8% oli sellest õpetajale teada andnud. Kõige enam teavitati kiusamisest sõpru. 18% küberkiusatavatest ei rääkinud kiusamisjuhtumist mitte kellelegi.
- Õpilaste hinnangul peaks küberkiusamise vähendamiseks olema koolis enam interneti turvalisuse alaseid tunde, mis peaksid alguse saama juba nooremates klassides. Nende sõnul peaks kool toetama ja õpetama hea suhtlemise tava ning rõhutama teavitamise vajalikkust, sest kui õpetaja kiusamisest ei tea, siis ei saa ta ka sekkuda.
- Üldiselt olid õpilased seisukohal, et lapsevanemad peaksid lastega rohkem suhtlema ja lapse tegemistest huvituma. Neil tuleks oma lapse tegemistel silm peal hoida, kuid samal ajal neid ka usaldada. Lisaks mainiti piiride seadmise ning vanemate interneti turvalisuse alaste teadmiste omamise vajalikkust, et nad saaksid ennast ja oma lapsi internetis olevatest ohtudest teavitada.
- Antud uurimuses osalenud õpilaste sõnul saavad nende kaaslased küberkiusamist vähendada viisakalt, sõbralikult ja vastutustundlikult käitudes. Nende ettepanekul võiksid õpilased omavahel kogemusi, infot jagada ning koostööd teha.

Töö autor teeb käsitletud teemaga seoses järgmised ettepanekud:

- 1) **Koolidele.** Koolid võiksid teha enam koostööd interneti turvalisusega tegelevate asutustega (sh Laste interneti turvalisuse koostöögrupi liikmetega), et tuua oluline küberkiusamisalane info lasteni ja õpetajani ning kooli ja kodu koostöö kaudu ka lapsevanemateni, nt lastevanematekoosolekutel küberkiusamisalaste arutelude korraldamine.
- 2) **Laste interneti turvalisuse koostöögrupile.** Erinevate koostöögrupi asutuste esindajad võiksid käia koolides õpetajaid, lapsevanemaid ja õpilasi koolitamas ning ennetus- ja sekkumisalast informatsiooni jagamas. Õpilaste sõnul oleks koolidel seda väga vaja.
- 3) **Lastekaitse Liidule.** Lastele, lapsevanematele ja õpetajatele interneti turvalisuse ja küberkiusamisalase teadlikkuse tõstmiseks võiks korraldada laiahaardelise meediakampania nii internetikeskkonnas, tänaval, koolides ja teles, et seeläbi jagada olulist ohutusalast teavet ning mõjutada laste, lastevanemate ja õpetajate hoiakuid ja käitumist.

Antud uurimistulemusi kasutatakse Eesti Turvalisema Interneti programmi projekti “Teadlikkuse tõstmine interneti turvalisemaks kasutamiseks Eestis” küberkiusamisalaste ennetus- ja sekkumismeetodite väljatöötamisel 2010. aasta sügisel. Kuna käesoleva uuringu tulemused kinnitasid küberkiusamise probleemi olulisust ja tõsidust, siis tuleks selleteemalisi uuringuid laiaulatuslikumalt jätkata ning probleemi sügavamaks tundma õppimiseks kasutada kvalitatiivseid meetodeid.

7 KASUTATUD KIRJANDUS

Avaldatud allikad:

Aliston, M., & Bowles, W. (1998). *Research for social workers. An introduction to methods.* Sydney: Allen & Unwin.

Bachmann, T., & Maruste, R. (2003). *Psühholoogia alused.* Tallinn: Kirjastus Ilo.

Bauman, S. (2007). Cyberbullying: a Virtual Menace. *National Coalition Against Bullying National Conference.* URL www.ncab.org.au/pdfs/NCAB%20papers/Workshops/Bauman,%20Dr%20Sheri%20-%20Paper%20Cyberbullying.pdf (10.04.2010)

Berkowitz, D. (2004). The Social Norm Approach: Theory, Research and Annotated Bibliography. www.alanberkowitz.com/articles/social_norms.pdf (24.03.2010)

Blumenfeld, W. (2005?). Cyberbullying: A New Variation of an Old Theme. URL www.agentabuse.org/blumenfeld.pdf (13.04.2010)

Bryman, A. (2001). *Social research methods.* Oxford: Oxford University Press.

Cooper, G. (2005). Cyberspace bullying. *Psychotherapy Networker*, 29(3), 19-22.

Dehue, F., Bolman, C., & Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. *CyberPsychology & Behaviour*, 11(2).

Demaray, M. K., & Malecki, C.K. (2003). Perception of frequency and importance of social support by students, classified as bullies, victims and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 3(3), 471-489.

De Vaus, D. (2004). *Surveys in social research.* London: Routledge.

Dishion, T.J., Frensch, D., & Patterson, G.R. (1995). The development and ecology of antisocial behaviour. In Cicchetti, D., Cohen, D. J. (Eds.) *Developmental Psychopathology, vol 2: Risk, Disorder, and adaption* (421-471). New York: John Wiley & Sons

Dooley, J.J., Pyzalski, J. & Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Journal of Psychology*.

Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2003). Research on School Bullying and Victimization: What Have We Learned and Where Do We Go from Here? *School Psychology Review*, 32(3), 365-383.

- Flash Eurobarometer 248 (2008).** *Towards a safer use of the internet for children in the EU: draft analytical report.* The Gallup Organisation upon the request of European Commission.
- Gini, G. (2005).** Bullying as a social process: The role of group membership in students' perception of inter-group aggression at school. *Journal of School Psychology*, 44(1) 51-56.
- Hanewald, R. (2008).** Confronting the Pedagogical Challenge of Cyber Safety. *Australian Journal of Teacher Education*. Vol 33 (3).
- Harro, M. (2002).** *Sissejuhatuse tervise edendamise kasutatavatesse teoreetilistesse mudelitesse.* Tallinn.
- Hasebrink, U., Livingstone, & S., Haddon, L. (2008).** Comparing Children's Online Opportunities and Risks Across Europe: Cross-National Comparisons for EU Kids Online.
- Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2008).** Cyberbullying: An Exploratory Analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behaviour*. Vol 29(2), 129-156.
- Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2009).** *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying.* California: Corwin Press.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2004).** *Uuri ja kirjuta.* Tallinn: Medicina.
- Hodges, E. V., Malone, M.J. & Perry, D.G. (1997).** Individual risk and social risk as interacting determinants of victimization in the peer group. *Developmental Psychology*, 33(6), 1032-1039.
- Hoyle, R.H., Harris, M.J., & Judd, C.M. (2002).** *Research Methods in Social Relations.* Forth Worth TX: Wadsworth.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008).** Extending the School Grounds? – Bullying Experiences in Cyberspace. *Journal of School Health* 78 (9), 496 – 505.
- Kowalski, R. M., & Limber S. P. (2007).** Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health* 41, S22–S30.
- Kowalski, R. M., Limber S. P., & Agatston P. W. (2008).** *Cyber Bullying. Bullying in the Digital Age.* Blackwell Publishing.
- Kumar, R. (2005).** *Research methodology. A step-by-step guide for beginners.* London: SAGE Publications.
- Kõiv, K. (2006).** *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt.* Tartu: OÜ Vali Press.

- Lauristin, M. (2009)** (peatoimetaja). *Eesti Inimarengu Aruanne 2008*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Lenhart, A.(2007)**. *Cyberbullying and Online Teens*. Pew Internet & American life project.
URL <http://www.pewinternet.org/~media/Files/Reports/2007/PIP%20Cyberbullying%20Memo.pdf>
.pdf (13.04.2010)
- Li, Q. (2004)**. Cyber-bullying in school: Nature and extent of adolescents experience.
URL http://www.ucalgary.ca/~qinli/publication/cyberbully_aera05%20.html (1.04.2010)
- Li, Q. (2007)**. New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.
- Mason, K. (2008)**. Cyberbullying: A Preliminary Assessment for School Personnel. *Psychology in the Schools*, 45(4), 323-348.
- Neuman, W. L. (2003)**. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Oliver, C., & Candappa, M. (2003)** Tackling Bullying: Listening to the views of children and young people. Summary Report. Institute of Education.
- Olweus, D. (2003)**. A Profile of Bullying at School. *Educational Leadership*, 60(6), 12.
- Patchin, J.W., & Hinduja, S. (2006)**. Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice* 4 (2), 148-169.
- Pellegrini, A.D. (2002)**. Bullying and victimization in middle school: A dominance relations perspective. *Educational Psychologist*, 37, 151-163.
- Raskauskas, J. & Stoltz, A. (2007)**. Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564-575.
- Rigby, K. (2003)**. Consequences of bullying in schools. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 583-590.
- Saat, H. (2004)**. Sotsiaalne kompetentsus. *Haridus 1*, 18-21.
- Shariff, S. (2006)**. Cyber-dilemmas: Balancing free expression and learning in a virtual school environment. *International Journal of Learning*, 12(4): 269-78.
- Shariff, S. (2008)**. *Cyberbullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. New York: Routledge Taylor Francis Group.
- Sharp, S., & Smith, P.K. (Toim.) (2004)**. *Võitlus koolikiusamisega. Juhised turvalise koolikeskkonna loomiseks*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

- Slonje, R., & Smith, P.K. (2008).** Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P.K. (2000).** Bullying and harrasment in schools and the rights of children. *Children and Society*, 14, 294-303.
- Smith, P.K., Ananiadou, K. & Cowie, H. (2003).** Interventions to reduce school bullying. *Canadian Journal of Psychiatry*, 59, 591-599.
- Smith, P.K., Cowie, H., & Blades, M. (2003).** *Laste arengu mõistmine*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., & Tippett, N. (2006).** An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying.
- Strom, P.S., & Strom, R.D. (2005).** When teens turn cyberbullies. *The Educational Digest*, 71(4), 35-41.
- Suler, J (1996).** The Psychology of Cyberspace: URL www.rider.edu/suler/psycyber/psycyber.html (1.04.2010)
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004).** *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: AS Atlex.
- Tooding, L.-M. (2001).** *Andmeanalüüs sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Turu-uuringute AS (2006).** *Lapsed ja internet*. September 2006. URL <http://www.peremeedia.ee/public/LapsedInternetUuring.ppt> (13.04.2010)
- Vandebosch, H., Mortelmans, D., Walrave, M., & Cleemput, K. (2006).** *Cyberbullying among youngsters in Flanders*. URL <http://www.oecd-sbv.net/Templates/Article.aspx?id=379> (28.03.2010)
- Wallace, P. (2002).** *Interneti psühholoogia*. Tallinn: Valgus.
- Walvre, M., & Heirman, W. (2009).** Cyberbullying: Predicting Victimization and Perpetration. *Children & Society*.
- Willard, N. (2005).** An Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats. URL <http://www.mcps.org/admin/Technology/TRTWebpage/WordDocuments/Internetsafetydocuments/cyberbully.pdf> (2.02.2010)
- Wolak, J., Mitchell, K., & Finkelhor, D. (2007).** Does online harrasment constitute bullying? An exploration of online harrasment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, S51-S58.

Woods, S., & Wolke, D. (2004). Direct and relational bullying among primary school children and academic achievement. *Journal of School Psychology*, 42(4), 135 – 155.

Ybarra, M. L. & Mitchell, J. K. (2004). Online aggressor/targets, aggressors and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.

Avaldamata allikad:

Isakannu, H. (2008). Kiusamine internetis: noortevaheline käitumine võrgumaailmas kahe Tallinna kooli näitel. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Kuusk, K., & Hallimäe, M. (2009). Koostöö laste turvalisema kasutamise edendamiseks. IT avalikus halduses. Aastaraamat 2009.

Kõiv, K. (2007?). Kiusamine koolis – probleemi mitu tahku. URL <http://www.hot.ee/oravapk/failid/Kiusamine%20koolis.rtf> (2.02.2010)

Naruskov, K. (2007). Internetis toimuv kiusamine kui küberkiusamise alaliik kahe Tartu linna kooli näitel. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Naruskov, K. (2009). Küberkiusamine kolme Tartu linna ja kolme Tartu maakonna kooli näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

KÜSIMUSTIK

Lugupeetud vastaja! Palun Sinu abi ankeedi täitmisel. Ankeet on anonüümne (nime ära peale kirjuta) ja konfidentsiaalne (keegi peale uurija vastuseid ei loe), tulemusi kasutatakse üldistatud kujul, et teada saada, kui levinud on kiusamine interneti ja mobiiltelefoni vahendusel ning mida võiks teha selle vähendamiseks.

Juhend: Loe küsimus hoolikalt läbi ja tee ristike ringi või kirjuta selleks ette nähtud kohale.

1. Sugu Poiss Tüdruk

2. Klass 7. klass 8. klass 9.klass

3. Kus Sa kõige rohkem internetis käid?

- Kodus, oma toas Koolis Raamatukogus
 Kodus, mitte oma toas Sõbra juures Interneti kohvikus Muu

4. Kui tihti Sa tavaliselt internetis käid?

- Vähem kui kord nädalas Kord nädalas Mitu korda nädalas Iga päev

5. Mitu tundi päevas Sa tavaliselt veedad internetis? Kuni 1 h 2-3 h 4-5 h üle 5 h

6. Kui heaks Sa hindad oma arvuti kasutamisoskust?

- Väga hea Hea Keskmine Alla keskmise Halb

7. Mida Sa tavaliselt internetis teed? Märki kõik tegevused, mida sa tavaliselt teed.

- Mängin mängu Suhtlen jututoas Suhtlen MSNis või skype-s
 Külasthan uudiste veebilehekülgesid Teen koolitoid Laen üles pilte/tõmban alla pilte
 Kuulan ja/või tõmban alla muusikat E-mailid Pean oma blogi
 Külasthan suhtlusportaale nagu rate.ee, orkut.com Veel

8. Milliseid kasutajaid (profile) Sul on? Märki kõik kasutajad, mis Sul on.

- MSN kasutaja Rate.ee kasutaja Jututoa kasutaja Oma koduleht
 Skype kasutaja Orkut.com kasutaja Oma blogi Veel

9. Kas Sulle on tehtud nii käesoleval õppeaastal?

	Ei ole	Üks kord	2-5 korda	üle 5 korra
1) Sind on solvatud või ähvardatud mobiiltelefoni kaudu (kõne)	☐	☐	☐	☐
2) Sa oled saanud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi SMS-ga	☐	☐	☐	☐
3) Sa oled saanud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi e-mailiga	☐	☐	☐	☐
4) Sind on solvatud, ähvardatud või tekitatud piinlikkust jututoas	☐	☐	☐	☐
5) Sind on solvatud, ähvardatud või valmistatud piinlikkust MSNis (skype)	☐	☐	☐	☐
6) Sinust on tehtud piinlikkust tekitav videoklipp	☐	☐	☐	☐
7) Sinust on loodud ebameeldiva (nt solvava) veebilehekülje	☐	☐	☐	☐

- 8) Keegi on kirjutanud blogis Sinu kohta halvasti
- 9) Sind on solvatud, ähvardatud või valmistatud piinlikkust sotsiaalvõrgustiku veebilehekülgedel (rate.ee, orkut.com näiteks kommentaarides)
- 10) Keegi on esinenud internetis Sinuna
- 11) Keegi on Sinu saladusi internetis teistele edasi öelnud
- 12) Keegi on meelega Sinu kohta internetis valeinfot ja kuulujutte levitanud
- 13) Sind on tõrjutud või blokeeritud (MSN, Rate, Orkut), et Sulle haiget teha
- 14) Sinu kiusamist (näiteks togimist, löömist) on filmitud mobiiltelefoniga
- 15) Sind on jälitatud internetis (näiteks jututubades või mängudes)

Küberkiusamine on kiusamise üks vorm, kus õpilane või mitu õpilast kasutavad informatsiooni ja kommunikatsiooni vahendeid nagu e-mail, mobiiltelefon, MSN, kodulehed, sotsiaalvõrgustikud (Rate.ee, Orkut.com), et tahtlikult ja korduvalt teha kellelegi haiget (kasutades selleks teksti, pilti või videot).

Kui Sulle midagi nendest tegudest üle ühe korra tehti (küsimuses nr 9), siis sa oled kokku puutunud nähtusega, mida nimetatakse küberkiusamiseks ning palun jätkata vastamist küsimusest number 10. Kui Sulle pole midagi nendest tegudest tehtud, siis jätkata vastamist küsimusest number 17.

10. Kui Sulle on midagi tehtud küsimuses nr. 9 tegudest, siis kuidas Sa ennast pärast seda tundsid või mida sa tegid? Märki ära kõik vastused, mis on Sinu puhul õiged.

- Ma olin kurb Ma olin vihane Ma ei suutnud koolis keskenduda Ma olin masenduses
- Ma olin hirmul Mul oli piinlik Ma ei julgenud kooli minna See oli mulle ükskõik
- Ma naersin selle üle Muu

11. Kas Sa tead, kes Sulle nii tegi?

- Ei tea Keegi, keda ma tean jututoast Tuttav
- Sõber Koolikaaslane Keegi teine, kes? _____

12. Kas Sa rääkisid sellest kellelegi? Mitte kunagi Ükskord Mõnikord Tihti Iga kord

13. Kas Sa rääkisid sellest ..... ? Mitte kunagi üks kord mõnikord tihti iga kord

....vanematele	☐	☐	☐	☐	☐
....sõbrale	☐	☐	☐	☐	☐
....õpetajale	☐	☐	☐	☐	☐
....kellelegi teisele _____	☐	☐	☐	☐	☐

14. Miks Sa sellest kellelegi rääkisid?

---

15. Kui Sa kellelegi ei rääkinud sellest, siis miks? Märki kõik põhjused, mis Sul olid.

- Ma arvasin, et see ei aita Ma arvasin, et siis ei lubata mul enam arvutit kasutada
- Mul polnud tõendeid Ma arvasin, et ei suuda sellest kellelegi rääkida
- Ma ei teadnud, kes on kiusaja Muu
-

16. Kuidas Sa vastasid küberkiusamisele? Kas sellest oli abi?

Tee sinna ringi rist, mida oled kasutanud. Tee kasti rist, kui see peatas kiusamise.

	Jah, see peatas kiusamise
☐ Lülitasin arvuti või mobiiltelefoni välja	
☐ Blokeerisin kasutaja	
☐ Vahetasin kasutajanime või e-maili	
☐ Lahkusin sellelt veebilehelt	
☐ Ütlesin, et ta kiusamise lõpetaks	
☐ Kiusasin vastu	
☐ Printisin materjali ja näitasin kellelegi	
☐ Rääkisin sellest sõbrale	
☐ Rääkisin sellest vanematele	
☐ Rääkisin sellest õele/vennale	
☐ Rääkisin sellest õpetajale	
☐ Teatasin moderaatorile	
☐ Teatasin politseisse	
☐ Muu.....	
☐ Ei teinud midagi	

17. Kas Sa oled teinud nii käesoleval õppeaastal?

	Ei ole	Üks kord	2-5 korda	
üle 5 korra 1) Solvanud või ähvardanud mobiiltelefoni kaudu kedagi (kõne)	☐	☐	☐	☐
2) Saanud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi SMS-ga (MMS)	☐	☐	☐	☐
3) Saanud solvava, ähvardava või piinliku teksti või pildi e-mailiga	☐	☐	☐	☐
4) Solvanud, ähvardanud või tekitanud piinlikkust kellelegi jututoas	☐	☐	☐	☐
5) Solvanud, ähvardanud või valmistanud piinlikkust MSNis või skype-s	☐	☐	☐	☐
6) Teinud videoklipi kellestki tema üle naermiseks	☐	☐	☐	☐
7) Loonud kellegi kohta ebameeldiva (nt solvava) veebilehekülje	☐	☐	☐	☐
8) Kirjutanud blogis kellegi kohta halvasti	☐	☐	☐	☐
9) Solvanud, ähvardanud või valmistanud piinlikkust kellelegi sotsiaalvõrgustiku veebilehekülgedel (rate.ee, orkut, com kommentaarides)	☐	☐	☐	☐
10) Esinenud internetis kellegi teisena, et tema üle nalja teha	☐	☐	☐	☐
11) Sa oled kellegi saladusi internetis teistele edasi öelnud	☐	☐	☐	☐
12) Levitanud internetis kellegi kohta meelega vale infot või kuulujutte	☐	☐	☐	☐
13) Sa oled tõrjunud või blokeerinud kedagi MSNis, Skypes, Rate.ee-s, või Orkut.com-is, et talle haiget teha	☐	☐	☐	☐
14) Oled filminud mobiiltelefoniga kellegi kiusamist (nt löömist, togimist)	☐	☐	☐	☐
15) Sa oled kedagi jälitanud internetis (näiteks jututubades või mängudes)	☐	☐	☐	☐

18. Kui Sa midagi nendest tegid (küsimus 17), siis miks? Märki kõik, mis Sinu kohta käisid.

- Kättemaksuks   Sest teised tegid enne mulle nii   Et oma viha maandada
 Lõbu pärast   Sest ka teised tegid seda koos minuga   Muu

19. Kas Sa oled näinud käesoleval õppeaastal küberkiusamist - et kedagi kiusatakse internetis või mobiiltelefoni vahendusel teksti pildi või videoga (näiteks saadetakse solvavaid sõnumeid või e-maile või solvatakse kedagi rate.ee või orkut.com kommentaarides või kellegi pilti on muudetud, et tema üle naerda)?

- Ei ole   Harva   Mõnikord   Tihti

2) Küberkiusamine on probleem	jah	ei
3) Küberkiusamine teeb kahju sellele, keda kiusatakse	jah	ei
4) Ma tunneks ennast halvasti, kui ma kedagi küberkiusaks	jah	ei
5) Ma ei tunneks ennast süüdi, kui ma kedagi küberkiusaks	jah	ei
6) Ma arvan, et küberkiusamine on naljakas ja ma naeran kaaslastega selle üle	jah	ei
7) Kui näen, et kedagi kiusatakse interneti vahendusel, siis teatan sellest kellelegi	jah	ei
8) Küberkiusajaid pole võimalik kindlaks teha	jah	ei
9) Internetis tuleb vastutada oma tegude eest	jah	ei
10) Internetis olev info on alati õige	jah	ei
11) Internetis võib teistele anda oma paroole	jah	ei
12) Internetis võib avaldada oma personaalseid andmeid	jah	ei

	Minu arvates		Teiste arvates	
1) Internetis on mul õigus öelda kõike ja ma ei pea arvestama teistega	jah	ei	jah	ei
2) Internetis võib avaldada kellegi saladusi teistele vaatamiseks	jah	ei	jah	ei
3) Mis internetis toimub, on enamasti mäng ja see ei tee kellelegi haiget	jah	ei	jah	ei
4) Internetis tuleb olla viisakas	jah	ei	jah	ei

35. Mida sa arvad, mida peaks tegema, et küberkiusamist noorte seas vähem oleks?

Mida peaks tegema

kool?.....

.....

Mida peaksid tegema

lapsevanemad?.....

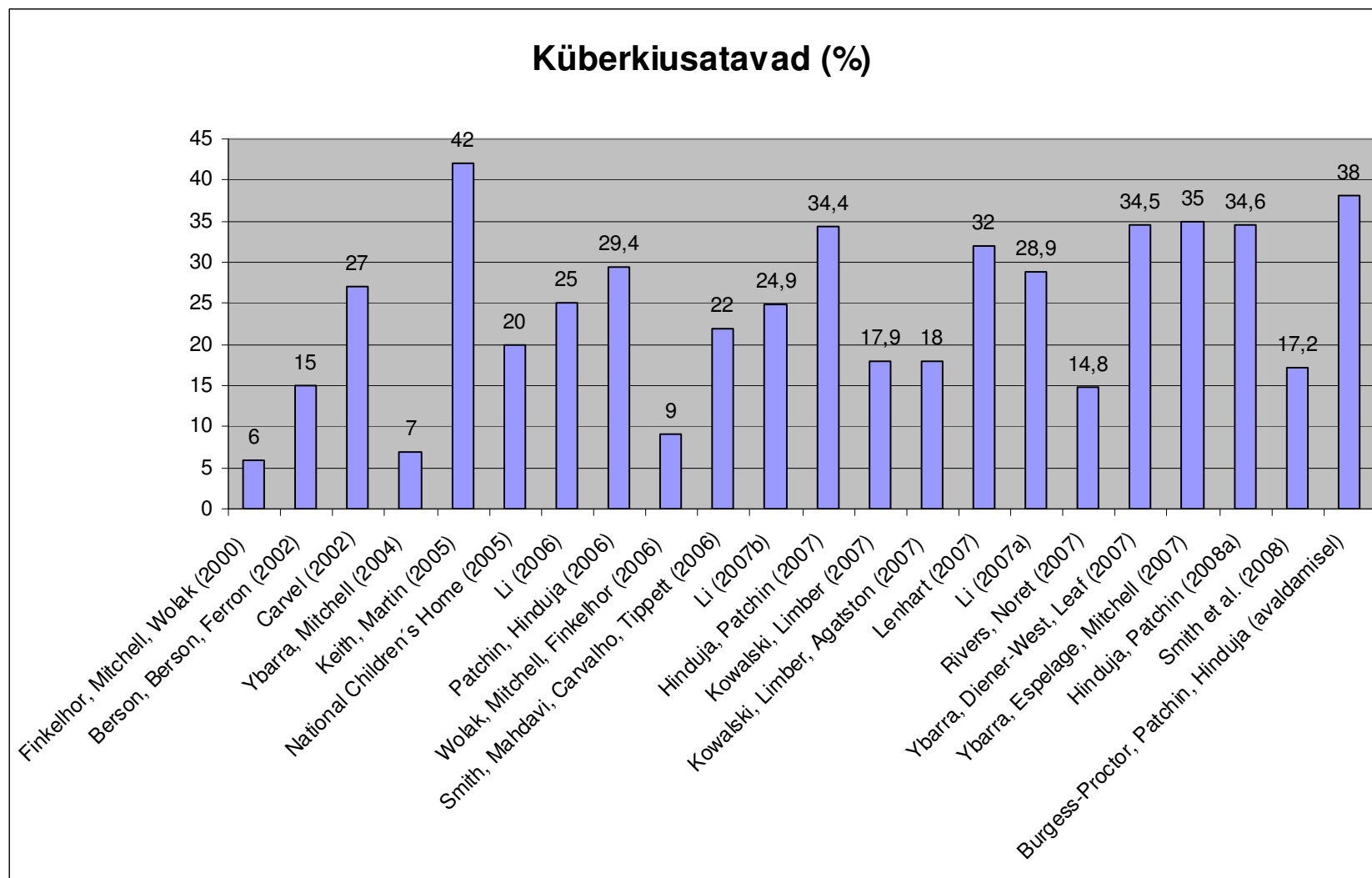
.....

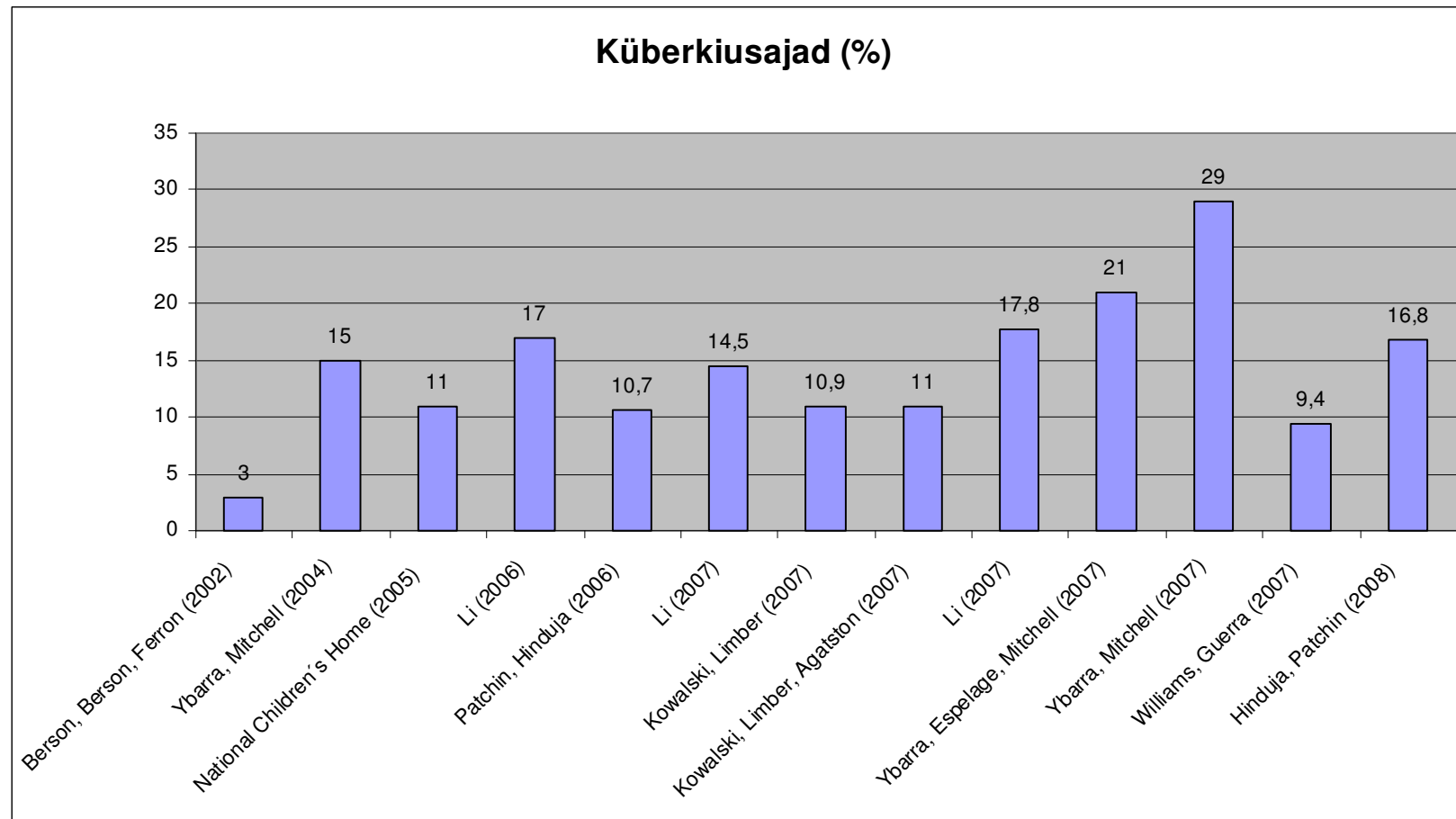
Mida peaksid Sina ja Sinu kaaslased tegema?

.....

.....

Aitäh ☺

Laste interneti turvalisuse koostöögrupi liikmed

- Sotsiaalministeerium
- Haridus- ja Teadusministeerium
- Siseministeerium
- Justiitsministeerium
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium
- Kultuuriministeerium
- Tiigrihüppe Sihtasutus
- Sihtasutus Vaata Maailma
- Riigi Infosüsteemide Arenduskeskus
- Microsoft Eesti
- Eesti Politsei- ja Piirivalveamet
- AS Sertifitseerimiskeskus
- Tartu Laste Tugikeskus
- Lastekaitse Liit
- Unicef Eesti
- Tartu Ülikool